

ELS ORIGENS FEUDALS DE L'ALQUERIA DE BINIARAIX (SÓLLER)

Plàcid Pérez Pastor
placidperez@gmail.com

Resum

Consumada la presa de la ciutat de Mallorca als musulmans per part de Jaume I i els seus magnats, i abans encara que l'illa no fos totalment sotmesa, es procedí a la subhasta dels béns mobles i al repartiment dels béns immobles de l'illa entre els porcioners participants a la conquesta.

És ben sabut que dues terceres parts de les terres, alqueries, molins i zones poblades de la vall de Sóller, que constituïen l'anterior juz musulmà de Shûlyar, foren adjudicades a n'Hug, comte d'Empúries; i l'altra tercera part correspongué a n'en Guillem, vescomte de Bearn. Ambdós hagueren de compartir aquestes possessions amb llurs porcioners, remunerar els membres de la seva host, instituir algunes cavalleries i dotar la recentment instituïda diòcesi de Mallorca amb la desena part dels béns obtinguts.

En aquesta comunicació, i a partir d'aquests primers coneixements, l'autor vol identificar primerament qui foren els primitius senyors feudals de l'alqueria musulmana de Biniaraix i de les terres del seu terme. En segon lloc, pretén localitzar els primers llocs d'habitatge i establir una certa cronologia del primerenc desenvolupament urbanístic de l'actual llogarret del mateix nom. Finalment, intenta situar sobre un plànol la ubicació aproximada dels territoris que correspongueren a cada un dels senyors feudals de Biniaraix.

Coneguda és la complexitat¹ amb la que hom es troba a l'hora de definir les porcions que obtingueren a Sóller els diferents beneficiaris catalans de la conquesta de Mallorca, com a conseqüència del repartiment del botí. Molts d'ells hi tingueren un bocinet de terra, una casa o una part d'un molí.² Aquesta situació feudal inicial comportà molts problemes en relació a les jurisdiccions, exacció de rendes, administració de justícia, gestió del territori i govern de la vila a l'esdevenidor.

1 En el present treball es fan servir les sigles següents: ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó; ACM = Arxiu Capítular de Mallorca; ADG = Arxiu Diocesà de Girona; AH = Secció Arxiu Històric de l'ARM; AMS = Arxiu Municipal de Sóller; ARM = Arxiu del Regne de Mallorca; BSAL = *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*; CC = Còdex de l'ACM; ECR = Secció Escrivania de Cartes Reials de l'ARM; FRB = *Fontes Rerum Maioricarum*; RP = Secció Reial Patrimoni del'ARM.

2 PÉREZ PASTOR, P. (1991): "Les mesquites i els banys de Sóller (S. XIII i XIV)", *BSAL*, 47, p. 30.

La present comunicació sobre els orígens feudals de l'alqueria de Biniaraix és fruit de la conjunció de moltes dades, procedents de diverses disciplines científiques: toponímia, arqueologia i documentació històrica, a més del treball de camp i l'estudi topogràfic i planimètric, que és la manera més adient d'obtenir conclusions vàlides per al final de l'època musulmana i l'època feudal,³ sempre tenint en compte els límits que tenen aqueixes disciplines.⁴ Per a la prospecció hidràulica, hom ha seguit, en part, els objectius, mètodes i tècniques que sistematitzaren H. Kirchner i C. Navarro,⁵ si bé manca enllestir l'estudi sistemàtic de la xarxa de rec.

El topònim BENIARAX/BINIARAIX.

Tant la identificació com el significat toponímic de l'alqueria de Biniaraix, han estat objecte de moltes confusions per part dels investigadors:

J. Binimelis,⁶ diu que en *lengua aràbiga se decía Benihathax Bernalge y era un rafal de Bernardo Celer de Tarragona que le dio el Rey con cuatro jovadas de tierra*. L'errada és incomprendible perquè l'alqueria que l'autor identifica amb Biniaraix es troba al districte (juz) de Petra, tal com afirmen Moragues/Bover⁷ i ho confirma la versió catalana del Llibre del Repartiment del Rei.⁸ Lluny, doncs, de la vall de Sóller.

J. Bover⁹ adverteix que

Biniaraix o más bien Ben-Arraiz, hubo de conocerse ya en la época de la conquista, como lo prueba su nombre indisputablemente arábigo, que significa hijo de capitán de mar. Hemos visto en escritos poco autorizados que en 1238 pertenecía a un Canals, y sospechamos que el ligero autor que lo estampó confundiría el Ben-Arraiz de Sóller con la alquería Abenzres de Montuiri, que se dio en el general compartimiento a Pedro de Canal.

---

3 GUICHARD, P. (1979): "La société rurale Valenciennes à l'époque musulmane", *Estudis d'Història Agrària*, 3, Barcelona, p. 41-52, p. 42.

4 BARCELÓ, M. (1988): "Los límites de la información documental escrita", *Arqueología medieval. En las afueras del "medievalismo"*, Barcelona, p. 73-87.

5 KIRCHNER, H.; NAVARRO, C. (1993): "Objetivos, métodos y práctica de la Arqueología hidràulica", *Archeologie Medievale*, 121-150. Reproduït a *El agua que no duerme. Fundamentos de la arqueología hidràulica andalusí*, Granada, 1996, p. 91-118, p. 97. 6 BINIMELIS, J. (1593): *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras a ella adyacentes, compuesta por el Dr...*, Palma, tom IV, cap. XIII, p. 80, edició de 1927.

7 MORAGUES, M./BOVER, J. M. (1841): *Historia General del Reino de Mallorca escrita por los cronistas Don Juan Dameto, Don Vicente Mut y Don Jerónimo Alemany. Segunda edición corregida e ilustrada con abundantes notas, documentos y continuada hasta nuestros días*, Palma, vol. 2, p. 800.

8 ROSSELLÓ BORDOY, G. (2007): *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Llibre del Repartiment de Mallorca o Llibre del Rei (ARM, 18)*, Salamanca, p. 55.

9 BOVER, J. M. (1856): *Historia de la espugnación de Sóller por el ejército de Occhiali...*, Palma, p. 92.

J. Rullan,¹⁰ en canvi, associa Biniaraix al rafal Hirian Habinharatx, de tres jovades d'extensió: *Como incluida en la parte de las montañas, correspondió al Rey que, según Binimelis, la dio a Bernardo Soler de Barcelona su porcionero, con obligación de prestar el correspondiente diezmo y una caballería*. Sembla un altre error, i així ho considera J. Coll.¹¹ D'una banda, J. Binimelis no vincula Biniaraix amb aquest rafal sinó amb Benihathax Bernalge, com hem dit. D'altra banda, el rafal Hirian Habinharatx del juz de les Muntanyes correspongué a l'Orde del Temple, tal com es desprèn del Llibre del Repartiment del Rei i confirma G. Rosselló Bordoy.¹² En tercer lloc, a la documentació feudal mai no apareix Biniaraix com a 'rafal', sinó sempre com a 'alqueria'. I, finalment, és sabut al manco des del temps de J. Binimelis,¹³ que Sóller fou repartit entre el comte d'Empúries i Gastó de Bearn. Per tant, originàriament el rei no tingué part en el *juz* de Sóller i, en conseqüència, Biniaraix mai no podia figurar ni figura al Llibre del Repartiment reial, com encertadament constata J. Bover.¹⁴

Pel que fa al seu significat, J. Bover fa derivar *Biniaraix de Ben Arraix*, com s'ha dit abans. Segons M. Asín,¹⁵ el topònim prové de *Beni A'rag, hijos del cojo*, i així ho recull el Corpus de Toponímia.¹⁶ També ho manté G. Rosselló Bordoy:¹⁷ *Banú al-'aray, hijos del cojo*, confirmant el seu origen clànic.

En realitat, tots els documents relatius a Biniaraix del segle XIII defineixen aquest indret com una alqueria amb el nom de Beniaraix. La forma del topònim en BENI denota clarament que cal relacionar-lo amb un nom clànic propi de les tribus berbers nord-africanes, tal com ha demostrat amplament A. Poveda.¹⁸ Aqueixes tribus formen el topònim a partir de la partícula BENI/BINI, seguida de l'antropònim de l'avantpassat comú que identifica i uneix els seus membres.¹⁹ Segons P. Guichad,²⁰ l'alqueria (*qarya*) seria el llogarret

10 RULLAN MIR, J. (1876): *Historia de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca*, Palma, tom I, p. 17.

11 COLL CONESA, J. (2006): *Història de Sóller. De la prehistòria a l'època musulmana*, Muro, p. 444.

12 ROSSELLÓ BORDOY, G. (2007): *Documents cabdals... Llibre del Rei (ARM, 18)*, p. 277; i ROSSELLÓ BORDOY, G. (2007): *El Islam en las Islas Baleares. Mallorca musulmana según la 'Remembrança...' de Nunyo Sanç y el 'Repartiment...' de Mallorca*, Palma, p. 435.

13 BINIMELIS, J. (1593): *Nueva historia de la isla de Mallorca...*, tom 2, cap. XXXVI, p. 91.

14 BOVER, J. M. (1856): *Historia de la espugnación...*, p. 92.

15 ASÍN PALACIOS, M. (1944): *Contribución a la toponímia árabe de España*, Madrid.

16 MASCARÓ PASARIUS, J. (1962): *Corpus de toponímia de Mallorca*, Palma, tom I, p. 93.

17 ROSSELLÓ BORDOY, G. (2007): *El Islam en las Islas Baleares...*, p. 339.

18 POVEDA SÁNCHEZ, A. (1979-1980): "Repertori de toponímia àrabo-musulmana de Mayurca segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1300)", FRB, III, p. 81-119; i POVEDA SÁNCHEZ, A. (1980): "Introducción al estudio de la toponímia arabe-musulmana de Mayúrqa, según la documentación de los archivos de la Ciutat de Mallorca (1232-1276)", *Awraq. Revista del Instituto Hispano Árabe de Cultura*, III, p. 75-101.

19 KIRCHNER, H. (1994): "Espais irrigats andalusins a la Serra de Tramuntana de Mallorca i la seva vinculació amb el poblament", *Afers*, 18, Catarroja, p. 313-336, p. 318.

20 GUICHARD, P. (1979): "La société rurale valencienne à l'époque musulmane", *Estudis d'Història Agrària*, 3, Barcelona, p. 41-52, p. 44.

habitat per aquest tipus de comunitat pagesa.

Amb aquests antecedents, l'origen més plausible per a Biniaraix és aquell que ha proposat M. Barceló²¹ segons el qual el topònim “pot procedir del radical berber RS ‘calmar, baixar’, morfològicament molt potent, amb la desinència àrab *-a* de formar col·lectius”. Continuant la hipòtesi, C. Navarro²² relaciona el topònim amb la tribu dels Banû Rasn i afirma que

“segments dels grups clànics dels Banû Rasn donaren nom a l'alqueria de Beniarraiz, actualment Beniràs, inclosa en el districte del Xarch (Eivissa) i també han estat identificats a Mallorca, en el *jûz* de Sineu, on hi havia un rafal dit Benurruacan/Benu Iracan, i donarien nom a l'alqueria Beniarax (Sóller), en el *jûz* de Shûlyar, i, probablement, a l'alqueria Raixa (Bunyola), en el *jûz* de Bunyûla-Musu”.

Atesa l'existència de la variant Irasen, M. Barceló²³ proposa que es tracti d'una forma de nom verbal complex Y-RS-*En* amb el sentit de “ell els ha fet baixar” o, especulativament, “ell els ha vençut”. Els Banû Rasn —com els Banû Arûs— són clans berbers que han produït diversos assentaments a partir de segmentacions i reduplicacions del nom tribal al sârq al-Andalus (Andalusia oriental) i a les Illes Orientals d'al-Andalus (Illes Balears). M. Barceló²⁴ va relacionar aquesta forma de segmentació i reduplicació del nom amb una estratègia per solucionar eventuais creixements poblacionals dels grups clànics; de tal manera que, si disposaven d'espais agraris amb possibilitats d'ampliació limitades, es veien obligats a segmentar-se. En aquest cas, una part del grup es desplaçava per crear un nou assentament i adoptava el mateix topònim que portava quan formava part de l'assentament inicial.

Els Banû Rasn són esmentats per al-Bakri en el segle XI, qui els situa prop de Tetuan, a l'actual Marroc. Aquests grups berbers s'haurien instal·lat a Sharq al-Andalus des del nord d'Àfrica. Seria, per tant, un segment d'aquesta tribu el qui s'hauria desplaçat a Mallorca i donat origen a l'alqueria de Biniaraix.

21 KIRCHNER, H. (1997): *La construcció de l'espai pagès a Mayurqa: les valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró*, Palma, p. 149.

22 NAVARRO, C. (1997): “Els Zûrâg (<Xarraca) i el Banî Rasn (<Benirràs) al quartó del Xarc”, *Els curs de les aigües. Treballs sobre els pagesos de Yâbisa (290-633H/902-1235dC)*, Quaderns d'Arqueologia Pitiüsa, 3, p. 53-64, p. 53.

23 BARCELÓ, M. (1995): “Els Ayt Iraten i els Altres: immigració i assentaments berbers a Sharq al-Andalus”, *Acculturazione e mutamenti. Prospettive nell'archeologia medievale del Mediterraneo*, Florència, p. 29-52, p. 43.

24 BARCELÓ, M. (1989): “El diseño de espacios irrigados en Al-Andalus: un enunciado de principios generales”, *El agua en zonas áridas: arqueología e historia. I Coloquio de Historia y Medio Físico*, p. XV-XLVII. Reproduït a *El agua que no duerme. Fundamentos de la arqueología hidráulica andalusí*, Granada, 1996, p. 51-71, p. 60.

El moment en què es produí la migració és més difícil de precisar. M. Barceló²⁵ ha proposat que els primers trasllats a l'illa tingueren lloc arran de la conquesta per Isam al-Hawlani el 902-903, moment en què Mallorca va ser annexionada a l'emirat omeia de Còrdova i progressivament colonitzada i políticament organitzada. L'altre gran moment migratori, segons el mateix autor,²⁶ hauria estat el derivat de l'ocupació almoràvit de les illes el 1115-1116, però adverteix que aquest esdeveniment rarament produí assentaments pagesos. Citant G. Rosselló Bordoy,²⁷ M. Argemí²⁸ assegura que “el període en què Mayúrqa va formar part de la taifa de Dènia (1015-1087), o de domini almoràvit i almohade, representen també períodes de consolidació d'una societat ben establerta i organitzada administrativament”. Hom haurà de recórrer, doncs, a la informació que proporciona la datació de la ceràmica arqueològica per tal d'afinar una mica més el moment de l'assentament.

Les prospeccions arqueològiques.

J. Coll²⁹ dona informació abastament de Biniaraix, especialment del jaciment del poblament de l'alqueria (SO-59 i làmina 107), on detecta ocupació des del talaiòtic final ferro i en època romana però, sobretot, en època islàmica. També identifica altres refugis com a establiments ocasionals, especialment coves dins el Barranc i a Ses Solanes, que serviren com a amagatalls en temps de la conquesta (1230-1233).

S'han descobert restes humanes andalusines a la tafona de Can Det situada a la plaça (1985), i ceràmiques medievals a la casa del costat i, sobretot, al solar del darrere ca ses Monges (1992).

El propi J. Coll³⁰ féu un esquema gràfic i un informe de la troballa de ca ses Monges, en el moment de fer-hi unes obres de reforma. En sortiren materials de conservació i transport d'aliments (alfàbia, gerra, gerreta), de coccí (olles, tapadores) i de preparació (llibrell) i presentació d'aliments (safa). La pasta dels materials és de colors diferents: vermell, rosa, ocre, gris i blanc, amb algunes peces vidriades a l'interior. Corresponen, per tant, a allò que s'anomena ceràmica comuna o casolana, que l'autor va datar entre els anys 1100 i 1229.

Totes aqueixes evidències confirmen Biniaraix com un lloc d'habitació i defensa estable d'origen andalusí, bastit sobre restes preislàmiques. Els

25 BARCELÓ, M. (1984): *Sobre Mayúrqa*, Palma, p. 121-122.

26 BARCELÓ, M.; KIRCHNER, H. (1995): *Terra de Falanis. Felanitx quan no ho era. Assentaments andalusins al territori de Felanitx*, Palma, p. 22.

27 ROSSELLÓ BORDOY, G. (1968): *L'Islam a les Illes Balears*, Palma.

28 ARGEMÍ RELAT, M. (1999): *A les vores dels torrents. Una prospecció dels assentaments pagesos andalusins de Pollença*, Pollença, p. 9.

29 COLL CONESA, J. (2006): *Història de Sóller...*, p. 253-282.

30 COLL CONESA, J. (2006): *Història de Sóller...*, p. 444.

andalusins s'hi degueren establir, doncs, després de la creuada pisano-catalana dels anys 1115-1116.

L'alqueria andalusí de Biniaraix.

Cal intentar esbrinar com era, pretesament, l'alqueria andalusí. Segons M. Barceló,³¹ s'ha d'entendre per 'assentament' el conjunt format per la zona de residència d'un grup pagès i l'espai agrari al qual es vinculava. I, segons A. Poveda,³² "l'assentament tribal tipus de les Illes Orientals resulta ésser el d'un segment berber, amb suport físic d'ocupació espacial proporcionat per una alqueria", més abundants com més s'allunyen de la *madina*. En aquest sentit, l'alqueria de Biniaraix s'enquadra perfectament en la definició d'assentament tipus.

En època andalusí existia a Biniaraix un nucli poblacional.³³ Devia ocupar exclusivament el tram de l'actual carrer de Sant Guillem comprès entre el carrer de Santa Catalina i el del Salvador, on el nucli de cases sembla ser més antic. En els 17 documents de transmissió de cases, corrals, patis i solars comptabilitzats entre 1253 i 1263³⁴ s'hi mencionen entre 20 i 25 cases diferents ja construïdes, totes adjacents i sempre confrontants amb la plaça:

Ex una parte in currallo Guillemi de Turricella, et de alia parte in placea, et de alia in domibus meis, et de alia in domibus G. de Turricella et domibus meis.

O bé amb un carrer:

Ex I parte in domibus Johannis Martini, et ex alia parte in domibus den Alegret, et de alia cum domibus G. Bonafia et neptis den Alou, et de alia in carraria publica.

O fins i tot amb dos carrers:

Ex II partibus in carrariis, et de alia in meo hospicio, et de alia in quintana mea et in medietate domus mi remanente.

També es documenta l'establiment de tres patis o solars per construir (*ad operandum et meliorandum*). Generalment, les cases disposen de quintana,

---

31 BARCELÓ, M. (1989): "El diseño de espacios irrigados...", p. 51-71, p. 64.

32 POVEDA SÁNCHEZ, A. (1987): *Toponimia árabo-berber i espai social a les Illes Orientals d'al-Andalus*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Bellaterra, Barcelona, p. 595 i 597.

33 PÉREZ PASTOR, P. (1994): "El feu de Guillem de Torrella i la cavalleria de Guillem Sacosta (Segles XIII-XIV)", *BSAL*, 50, Palma, p. 69-96, p. 74.

34 ARM. ECR-343, 49v, 54v, 65r, 65v, 68r, 72v, 73r, 75v, 76v, 78r, 80v, 83v, 84v, 87r, 88r i 93r.

pati (*quasdam domum cum pati terre contiguo*) o retrocorral (*quasdam domum cum retrocurrallo*) i, fins i tot, d'un hort (*quandam domum cum orto que ibi est*) o olivar contigus (*quasdam domos et unam fexiam terre cum olivarias que ibi sunt, que sunt contiguas*). De tot plegat hom pot concloure que no hi ha cap construcció aïllada, sinó que tots els habitatges es troben compactats en el nucli urbà. A través de la documentació, però, no és possible fer cap mena d'estimació poblacional.

L'any 1257 compareix a Biniaraix una casa amb caldera (*quandam domum cum calderia prout tibi assignavi*), confrontant amb la plaça d'aquell lloc, que en Joan de Costa estableix a en Bernat Olmel i que devia ser una tafona.³⁵ El 5 de gener de 1260, el mateix en Joan de Costa i en Vidal de Torrent arriben a un acord amigable per tal de dividir-se i desballestar una tafona (*toto illo molendino, sive trulio olivarium, cum terra in quo edificatum est*) que tenien amitges: En Vidal s'ha d'emportar les pedres del trull arrabassant-les del terra, així com tota la fusta i els recipients, abans de Sant Joan (24 juny); mentre que en Joan es queda amb el solar rònec:³⁶

Sub hac forma: quod ego Vitalis habeo et accipio totam fustam et lapidis et ollas et quicquid pertinet dicto molendino sive trulio olivarum aliqua racione sic quod predicta omnia possim mecum Vitale deportare ubicumque voluero sine impedimento tui Johannis et tuorum, et me quod possim arrancare sive cuellere omnes lapides qui sunt in solo dicti molendini sive trulium et tu Johannes de Costa habitis totum solum terre dicti molendini sive trulium olivarum. Certum est quod ego Vitale debeo predicta extrahere de molendino usque ad festo Sancti Johannis et, nec facto, quod possis tu, Johannes, extrahere ad meam missionem.

En Vidal de Torrent devia tenir projectes urbanístics en ment, puix que els mesos següents estableix una part de les seves cases i del pati contigu a diversos emfiteutes. Un d'ells és n'Arnau d'Alou, qui obté un pati amb la condició de construir-hi un trull (*trulio olei*) i treure la pinyolada per la claveguera que li assigna. En Vidal de Torrent es compromet a aportar tota l'eixàrcia de la tafona, que suposadament procedia de l'altra tafona desballestada; i, a canvi, n'Alou estarà obligat a mantenir condreta la tafona i la claveguera, i a confeccionar gratuïtament, perpètua i amb certes condicions, l'oli dels olivars d'en Vidal:³⁷

35 ARM. ECR-343, f. 78r, 6 idus desembre 1257 (08/12/1257).

36 ARM. ECR-343, f. 84v, nones gener 1259 (05/01/1260).

37 ARM. ECR-343, f. 88r, 19 calendes setembre 1260 (14/08/1260).

Ita quod tenearis ibi facere et construhere quoddam trulium et ego trado tibi omnem exarciam predicto trulio olei prout me tibi trado. Quod tu et tuis teneatis semper condirectum sub hac forma: quod tu et tui teneamini me et meis facere oleum meum quod ego faciam et habeam in olivario meo de honoribus et possessionibus meis; et tu habeas ibi unum hominum ad tuam missionem et ego bestiam et hominum ad meam missionem post II dies postquam tibi denunciavero qui juvet predictum oleum facere; et quod possis tu et tui aqua dicti olei transire per clavagueriam Johannis de Olivariibus, et quod teneas ipsam coopertam tempora quod tenearis pericere pijolatam in illa rippa honoris meis quod ego me retinui prout tibi assignavi; et quod teneas condirectam exarciam trulium.

L'any 1290 compareix també una tafona, composta per una biga i l'eixàrcia necessària per confeccionar l'oli, així com dues gerres olieres plenes d'oli i altres cinc buides, a l'inventari dels béns de l'hospici on habitava en Bernat Masdellà, difunt intestat.³⁸

Hi ha una altra menció de l'any 1318 a una tafona a l'interior del nucli, que el document identifica com a musulmana (*pati ubi erat trullium sarracenicum et modo reponitur pinyolada*),³⁹ però hom no pot saber si cal identificar-la amb alguna de les anteriors.

Hi ha indicis clars de l'existència d'un celler al mencionat honor d'en Joan de Costa, puix que en el contracte d'arrendament a tres anys que fa a en Bernat de Janua, l'any 1257, cedeix a l'arrendador⁴⁰ el seu celler, les bótes i el cup per fer el vi. El vi negre i el vi most seran d'en Bernat, però l'arrendatari es reserva el vi aigua:⁴¹

Et tradimus cellarium cum botis et cub ad faciendum vinum. Et quod vinum nigrum et vinum mostum sit vestrum et vinum aquatum sit nostrum.

Cinc anys més tard, en Joan de Costa torna arrendar l'honor, ara per sis anys, a en Guillem Alegret. L'arrendatari es compromet a comprar una bóta de 200 quartins el primer any, i una altra el segon, que l'arrendador s'ha de cuidar de transportar al celler.⁴²

---

38 ARM. AH-5014, f. 4r, 13 calendes abril 1289 (20/03/1290).

39 ARM. Notaris. R-4, f. 116r, 14 calendes maig 1318 (18/04/1318).

40 A Mallorca, els termes s'inverteixen: el mot *arrendador* equival al castellà arrendatario: MONTANER, P.; LE-SENNE, A. (1981): "Explotació d'una possessió mallorquina durant la primera meitat del segle XVI: Son Sureda (Marratxí)", *Recerques*, 11, València, p. 107-124, p. 110.

41 ARM. ECR-344, f. 222r, 6 idus setembre 1257 (08/09/1257).

42 ARM. ECR-343, f. 57r, nones desembre 1262 (05/12/1262).

Quod in primo anno tenearis emere de meo proprio unam botam CC qr et tu tua propria missione tenearis ipsam ducere ad predictum honorem; et in secundo aliam botam de forma predicta.

També hi ha un celler a l'hospici d'en Bernat Masdellà, tal com es desprèn de l'inventari dels seus béns ja citat:⁴³ hi consta un cub, una bóta de tenor de set somades plena de vi, altres set bótes entre grosses i petites, i cinc portadores de raïm entre noves i velles.

Sembla que podia haver-hi també una teulera a Biniaraix. Tot i que en Vidal de Torrent estableix a en Bernat Olmel un tros de terra amb olivar i altres arbres (*unum trocium terre cum oliveriis que ibi sunt et arboribus diversorum generum*), indica clarament que li ha de donar anualment la meitat de les teules que faci:⁴⁴

Dabitis medietatem de oleo facto et de tegulas quas ibi feceritis tu et tui, et quartam partem de omnibus expletorum que Deus dederit in predicto honore, et habeam medietatem fustam que ibi est; et si plantaveris nichil tenearis dare de fusta.

L'alqueria de Biniaraix estava situada prop de l'àrea de treball agrícola,⁴⁵ però per damunt de la línia de rigidesa definida per la síquia principal de la font de la Mare de Déu,⁴⁶ i, en aquest sentit, no ocupava espai potencialment irrigable.⁴⁷ No hi havia cap molí,⁴⁸ com tampoc no n'hi havia a d'altres assentaments mallorquins com Felanitx.⁴⁹ El més proper era el del mas del Noguer, actualment can Queixal (Fielato), que molia de l'aigua del torrent de Fornalutx. Aquest molí devia ser comú entre les alqueries de Biniaraix i

43 ARM. AH-5014, f. 4r, 13 calendes abril 1289 (20/03/1290).

44 ARM. ECR 343, f. 79v, 4 idus gener 1258 (10/01/1259).

45 KIRCHNER, H.; NAVARRO, C. (1993): "Objetivos, métodos y práctica...", p. 96.

46 BARCELÓ, M. (1989): "El diseño de espacios irrigados...", p. 51-71.

47 Insinua M. A. Carbonero (CARBONERO GAMUNDÍ, M. A. (1992): *L'espai de l'aigua. Petita hidràulica tradicional a Mallorca*, Palma, p. 268) que Biniaraix "donada la seva localització, podia abastir-se en aquells segles de les aigües derivades del torrent Alofre", basant-se en un esment d'una resclosa cequie que, evidentment, era la del torrent de Fornalutx; la qual cosa demostra el poc treball de camp realitzat i una evident manca de coneixement de la documentació i del terreny per part de l'autora: KIRCHNER, H. (1994): "Espais irrigats andalusins...", p. 46.

48 No és certa l'afirmació de M. A. Carbonero, segons la qual es va construir un molí a Biniaraix, a l'Era (CARBONERO GAMUNDÍ, M. A. (1992): *L'espai de l'aigua...*, p. 129). En realitat aquest molí, que realment no es construí fins els anys 1547-48, estava a l'Era de Sòller, davant el portal principal de l'església de Sant Bartomeu (PÉREZ PASTOR, P. (2010): "El molí d'en Martínez de Otero i la illeta del Born (s. XVI)", *IV Jornades d'Estudis Locals a Sòller*, Sòller, p. 195-224).

49 BARCELÓ, M.; KIRCHNER, H. (1995): *Terra de Falanis...*, p. 35; BARCELÓ, M.; KIRCHNER, H. (2000): "L'alqueria de Felanitx: un assaig de descripció", *Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*, p. 348-360, p. 357.

Binibassí, que probablement compartien els torns de moltura.⁵⁰ Això implica l'existència de negociacions i pactes entre els membres dels clans que poblaven ambdues alqueries. Les mesquites més properes eren la de Fornalutx i la de Sóller, on també hi havia uns banys públics.⁵¹

L'economia era de tipus agrari i ramader. Les terres de conreu eren comunes de tots els membres de la tribu que habitaven l'alqueria, puix que pertanyien a la 'umma' o comunitat de creients.⁵²

L'agricultura estava lligada bàsicament al conreu de l'horta, regada a partir del sistema hidràulic de la font de la Mare de Déu, antigament anomenada la Canal⁵³ o la font d'en Pere Ferrer (1407),⁵⁴ d'en Llinàs (1593),⁵⁵ d'en Pisà (1639-1684),⁵⁶ de la Resclosa⁵⁷ o d'en Trobiguer (1710),⁵⁸ que encara ara està en funcionament. Pren el nom actual a partir de la donació de 24 hores d'aigua per part dels regants a l'església de Biniaraix per al manteniment de l'edifici, l'any 1602.⁵⁹

M. A. Carbonero⁶⁰ indica que "la font es troba a 90 metres s.n.m. i és un qanat que es capta en el torrent de Fornalutx". Aquest qanat, però, molt probablement fou practicat als voltants del segle XVI, puix que en època musulmana el sistema de reguiu s'alimentava exclusivament de la resclosa/assut⁶¹ del torrent. El torrent de Fornalutx és l'únic punt de desguàs d'aquest municipi, i recull totes les aigües aportades pels torrents procedents d'Es Abats, Es Masroig, Montnàber, Es Clot i Sa Comuna, tots ells de distància curta i gran pendent. En aquesta conca, que té un període de resposta a la

50 PÉREZ PASTOR, P. (2011): "Els molins hidràulics de Fornalutx", *V Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, p. 311-354, p. 340 i 345.

51 PÉREZ PASTOR, P. (1991): "Les mesquites i els banys de Sóller...", p. 29-60.

52 SOTO COMPANYY, R. (1979): "Quan Mallorca era Mayurqa", *L'Avenç*, 16, Barcelona, p. 25-33, p. 27; i GUINOT RODRÍGUEZ, E. (2007): "El repartiment feudal de l'horta de València al segle XIII: jerarquització social i reordenació del paisatge rural", *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, Enric Guinot i Josep Torró, eds., València, p. 115-200.

53 ARM. ECR-343, f. 70v, idus abril 1256 (13/04/1256); ECR-31, f. 51v, nones agost 1340 (05/08/1340); i ECR-32, f. 127r, 10/02/1378.

54 PÉREZ PASTOR, P. (2004): "La font d'en Pere Ferrer o de la Mare de Déu a principis del segle XIV", *A tota veu. Quinze anys de Veu de Sóller*, Sóller, p. 115-117.

55 BINIMELIS, J. (1593): *Nueva historia de la isla de Mallorca...*, tom IV, cap. XIII, p. 80. A. Ginard i J. Bauzá la donen per desconeguda (GINARD BUJOSA, A.; i BAUZÀ LLINÀS, J. (2013): "Una primera descripció geogràfica i els primers mapes de la Vall de Sóller (finals del segle XVI)", *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, p. 151-186, p. 160.

56 ARM. ECR-780, f.18v, 05/12/1639; ECR-1060, f. 4v, 01/08/1659; ECR-1061, f. 63v, 25/10/1683; i f. 103r, 02/03/1684.

57 ARM. ECR-1062, f. 32r, 26/02/1710.

58 ARM. ECR-1062, f. 89v, 13/03/1710; i f. 97v, 15/03/1710.

59 PÉREZ FERRER, F. (1974): "Sa Font de la Mare de Déu", *Notes històriques. Aportació a la Història de Sóller*, Palma, p. 183-185.

60 CARBONERO GAMUNDÍ, M. A. (1992): *L'espai de l'aigua...*, p. 274.

61 MATEU BELLÉS, J. F. (1989): "Assuts i vores fluvials regades al País Valencià medieval", *Los paisajes del agua. Libro jubilar dedicado al profesor Antonio López Gómez*, València, p. 165-185, p. 167.

crescuda de menys de 24 hores en el curs mig del torrent, s'han enregistrat precipitacions diàries de fins a 369,8 mm (1959). Aquestes crescudes, històricament, han provocat esllavissades del terreny i inundacions que han afectat les zones baixes de Biniaraix.⁶²

Entre els anys 1255 i 1263 hom ha localitzat vuit documents de transmissió d'horts, i un altre de 1290, que esmenten nou horts diferents,⁶³ però en cap d'ells no se n'especifica la superfície. Dos d'ells limiten per un costat amb la síquia principal i per les altres parts amb horts i honors. El més fàcil de localitzar és aquell que confronta amb el torrent de Fornalutx, la síquia principal, el camí de Sóller a Fornalutx i el cap de la resclosa:

Ex una parte in sequia, et de alia in riaria, de alia in camino publico quo itur de Fornalutx ad Soler, et de alia in resclosa sequie.

Un altre hort confronta amb el camí que va a Binibassí, per dues parts amb el camí que va a la 'canal', i amb la síquia:

Ex una parte in carraria qua itur a Binibassin, et de duabus partibus in carraria qua itur ad canal, et de alia in sequia.

En alguns casos es cedeix l'hort amb empriu de l'aigua per a regar (*cum ademprivio aque*), la qual cosa indicaria que l'aigua de la síquia estava distribuïda en tandes entre els regants. A remarcar que dins l'horta ja es practicava, l'any 1257,⁶⁴ la cria d'abelles (*vendo tibi omnes caseales quas habeo in horta*).

Amb aqueixes minses indicacions és difícil d'establir fins on arribava la síquia principal. Si hom accepta que el camí de Binibassí és aquell que avui s'anomena de l'Horta de Biniaraix, que uneix el carrer del Salvador amb el pont de Binibassí, s'ha de convenir que la síquia principal arribava fins aquest camí, a l'alçada de Can Navarro.

El sistema hidràulic només era controlat per l'alqueria de Biniaraix. La xarxa estava limitada per la cota de la captació o resclosa, el límit de rigidesa definit per la síquia principal, i el torrent de Fornalutx. Condicionava com a zona de reguiu un sol vessant, en direcció nordest-sudoest, on la divergència de

62 ROSSELLÓ GELL, J. (2007): "Precipitació i escorrentia a la conca de Sóller", *I Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, p. 71-78; (2009) "Riscs naturals. Aproximació als fenòmens extrems a Sóller i Fornalutx", *III Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, p.169-186; i (2012) "Característiques morfològiques de la conca del torrent Major. Aplicació a la prevenció del risc d'inundació i crescudes", *VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, p. 145-154.

63 ARM. ECR-343, f. 54v, 63v, 67v, 68v, 69r, 70v, 79r i 83v; i ECR-344, f. 222r.

64 ARM. ECR-343, f. 72v, idus gener 1256 (13/01/1257).

la síquia respecte del torrent fa que l'espai irrigable s'obri en forma de ventall.⁶⁵ L'elecció del marge esquerre del torrent degué ser condicionat per l'elecció de l'emplaçament de l'àrea de residència, tal com ocorre a Bunyola.⁶⁶ Malgrat que la seva orientació no sigui la més apropiada per a una correcta insolació, aquesta és la vessant orogràficament més aprofitable de Biniaraix, que degué ser aterassada amb pocs marges gràcies a la suavitat del terreny, inferior als sis metres de desnivell total. Encara que manca un estudi en profunditat de la xarxa segons els principis de l'arqueologia hidràulica, hom pot assegurar que el perímetre irrigat era molt més reduït que l'actual: oscil·lava entre les 0,6 i les 2 ha, front a les 30 ha actuals, segons els amidaments provisionals. Estava situat per sobre de la zona de terrenys inundables en cas de torrentades, com la que tingué lloc l'any 1885.⁶⁷

Al final del sistema hidràulic, ocupant les zones més baixes (Ses Terrasses, Can Groc, sa Vinyassa), hi devia haver una plana d'inundació⁶⁸ formada a partir de terres al·luvials transportades pel torrent de Fornalutx i la font de Sa Vinyassa que, abans de ser canalitzada i aprofitada per a l'agricultura l'any 1643, formava una llacuna.⁶⁹ Aquesta bassa compareix també a l'acte de divisió dels béns paterns entre els germans en Joan i en Bartomeu Frontera, l'any 1606: en Joan es queda “un trosset de olivar anomenat lo Raco de le Bassa per lo quall tinch a donar camí a vos, dit Bartomeu, per anar a le vostre Vinyassa”.⁷⁰ De fet, pel subsòl circula encara una gran quantitat d'aigua que és extreta pels pagesos mitjançant pous i sínies;⁷¹ i fins i tot dins Can Groc es conserva una bassa a la qual se baixa mitjançant tres escalons. Aquesta plana devia ser una zona lacustre o d'aiguamolls més o menys insalubres⁷² on pasturava el bestiar boví,

65 BARCELÓ, M.; KIRCHNER, H. (1995): *Terra de Falanis...*, p. 36.

66 KIRCHNER, H. (1997): *La construcció de l'espai pagès...*, p. 178.

67 RULLAN MIR, J. (1885): *Inundación de Sóller y Fornalutx. Capítulo adicional a la 'Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca'*, Palma; ROSSELLÓ GELI, J. (2013): “Reconstrucció de la inundació d'octubre de 1885”, *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, p. 187-204.

68 MATEU BELLÉS, J. F. (1989): “Assuts i vores fluvials regades...”, p. 170.

69 *Los terrenos laborables de La Vinyassa y de sus alrededores, se hallan en general formados por una gruesa capa de aluvión más o menos puro, que en algunas partes alcanza hasta la profundidad de treinta palmos; dato que revela las grandes inundaciones que sufrieron en épocas lejanas al recibir las aguas caídas en el término de Fornalutx. Por lo mismo, no es extraño que alguna de estas inundaciones cegase la fuente que nos ocupa:* RULLAN MIR, J. (1876): *Historia de Sóller...*, tom I, p. 117-119.

70 La Vinyassa és un topònim que s'ha conservat fins avui, situat a Les Planes de Biniaraix: ARM. Notaris, M-63, f. 105v, 09/01/1606.

71 Hom creu significativa la presència de tres pous en corba al llarg de 500 metres, a manera d'un qanat en el qual els pous d'aireig i ventilació haurien estat convertits en pous d'extracció. L'aigua sempre hi està en moviment en un mateix sentit de circulació i, en conseqüència, el nivell dels pous pràcticament no fluctua en correlació amb el volum de les precipitacions pluviomètriques.

72 COLL CONESA, J. (1979): “Algunos materiales de época medieval hallados en Sóller (Mallorca)”, *BSAL* 37, p. 253-287, p. 278.

cavallí o mular en règim domèstic i estat semisalvatge⁷³ com a Felanitx,⁷⁴ tot i que és impossible fer estimacions de grandària ramadera. És factible, també, que en aquestes zones baixes s'hi conrés el lli i, tal volta, l'arròs.⁷⁵

Pel que fa al conreu de secà, hom ha comptabilitzat 37 documents de transmissió i tres d'arrendament de possessions rústiques, que abasten els anys 1244-1277.⁷⁶ La majoria dels instruments es refereixen genèricament a 'honors', sense precisar més. Alguns al·ludeixen específicament a les porcions nobiliàries del convent de Sant Feliu, la Cavalleria Torrella, la Porció Temporal de Mallorca, la Cavalleria d'Alacantí o el comte d'Empúries, que constitueixen el primer nivell de domini feudal;⁷⁷ però d'altres apunten a simples emfiteutes de segon o tercer nivells. A l'honor del bisbe de Mallorca hi ha una part de vinya, mentre que al de la Cavalleria Torrella hi ha hort, camp, vinya i olivar; i a la de l'abat de Sant Feliu hi ha hort, olivar, ametllers i altres arbres. També compareixen vuit testimonis de trossos, peces o feixes de terra, sense més aclariments.

La primera menció a un olivar és de l'any 1246 (*quendam troceum terre et olivaris*), i s'esmenten més olivars els anys 1255 i 1257, dos cops associats a vinya (quendam vineam cum olivari), i una vegada agrupat a figueres i altres arbres (1263). Per cert, aquest és l'únic testimoni de la presència de figueres que hom ha trobat a Biniraix, i un altre d'ametllers. Sovint, però, només eren trossos de terra amb algunes oliveres (*unum trocium terre cum oliveriis que ibi sunt et arboribus diversorum generum*). Del valor que s'adjudicava a l'olivar en aquells anys en dona idea algunes clàusules particulars incloses en els establiments: en Joan de Costa, per exemple, estableix a en Pere de Cabanyils una marjada de terra amb una olivera enmig i un empelt prop de la síquia, i tots els arbres que hi ha i els empelts que hi faci:⁷⁸

Quendam fexiam terre ab integro cum una olivaria que est in medio predictae fexie et cum uno empelt qui est juxta quadam rippera versus sequiam, cum predicta olivaria et cum empelt et cum omnibus arboribus diversorum generum que ibi sunt et cum omnibus empeltz quos ibi feceris.

73 SOTO COMPANY, R. (1992): "Ovelles, vaques, porcs i eclesiàstics (Algunes consideracions sobre la ramaderia balear a l'Edat Mitjana, segles XI-XIV)", *Estudis d'Història Econòmica*, 1992/1, Palma, p. 13-29, p. 16.

74 BARCELÓ, M.; KIRCHNER, H. (2000): "L'alqueria de Felanitx: un assaig de descripció", *Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*, p. 348-360, p. 352.

75 COLL CONESA, J. (2006): *Història de Sòller...*, p. 282.

76 ACM. CC-3413, f. 121r; CC-3414, f. 79r; i pergami 7957; ARM. ECR-343, f. 54r, 54v, 57r, 59v, 63v, 64r, 67v, 68r, 68v, 69r, 70r, 70v, 71v, 72r, 72v, 73v, 75r, 77r, 79r, 79v, 80r, 80v, 82v, 83v, 85r, 87r, 89r, 113r, 148r, 155r, 241v, 336v i 380v; i ECR-344, f. 222r.

77 RODRÍGUEZ CARREÑO, A. (1986): "Conquesta i feudalització: el cas de Pollença, Mallorca (1298-1304)", en *Estudi General: Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 5-6, Girona, p. 371-387, p. 373.

78 ARM. ECR-343, f. 80v, 14 calendes setembre 1259 (19/08/1259).

Pocs anys després estableix un altre tros de terra al mateix Cabanyils, i li atorga que totes les olives de l'oliviar que caiguin dins aqueix tros siguin seves. Idèntica facultat concedeix el cavaller en Guillem de Torrella a en Pere de Soler: totes les olives que caiguin a la paret mitgera, dins les cases o damunt la teulada d'en Soler, seran seves:⁷⁹

Et habeas, de illa olivaria que est inter parietem tuum et honorem meum, olivas que in honore tuo cadent. Preterea habeas, de aliis olivariis, omnes olivas que in domibus tuis cadent et in tegulis.

Que l'oli era un producte molt apreciat en dóna idea el fet que en Guillem de Torrella es reservi la tercera part de l'oli fet i net de despeses, dels establiments que fa dels seus olivars.⁸⁰ L'oli, el pa, el vi, el lli, el cànem, l'hortalissa, les ametlles, la fusta i la palla eren objecte de delmes, censals i arrendaments.

Les vinyes compareixen ja l'any 1247, generalment ubicades a les parts més elevades de les zones de conreu (*vineas superiores*) i generalment per davall de les garrigues. En tres casos,⁸¹ la vinya i la garriga es combinen i s'entremesclen (*quandam vineam et garrigiam contiguam*). A vegades també s'agreguen a olivars, com s'ha dit. I hi ha referències clares a la sembra de ceps nous: a un lloguer d'un honor de 1262, per sis anys, l'arrendatari en Joan de Costa obliga l'arrendador en Guillem Alegret a cavar, podar i conrar la vinya existent, però també a contractar un home expert perquè faci fins a 26 jornals anuals plantant i fent murgons, entre Sant Miquel (29 de setembre) i Nadal:⁸²

Quod ad tuam missionem, tenearis fodere, podare predictam vineam et facere omnes laboraciones neccessaria predictae vinee. Et quod tenearis facere mittere quoddam hominum qui in predicta vinea plantet vel in loco quo tibi assignabo quolibet anno de festo Sancti Michelis usque ad festum Natale domini. Et quod faciat in plantando XXVI jornals, et residuos in morgonare et in alio proficuo honore. Preterea, quod quolibet anno de festo Natale domini usque ad festum Sancti Marchi mitas ibi duos homines que stent in predicto honore continue ad laboracionem ipsius honore; et si forte aliquos jornals inde defecerint quod tenearis conficere ad tuam missionem. Preterea tu, in propria persona, tenearis podare dictam vineam sine mea missione; que jornals persone tue non intelligantur in jornals quos predicti homines fecerint vel facere tenentur.

79 ARM. ECR-343, f. 68r, 12 calendes desembre 1255 (20/11/1255); i ECR- 343, f. 59v, 4 idus febrer 1262 (10/02/1263).

80 ARM. ECR-343, f. 75r, 3 idus abril 1257 (11/04/1257); i f. 87r, idus agost 1260 (13/08/1260).

81 ARM. ECR-343, f. 155r, 5 calendes abril 1247 (28/03/1247); f. 77r, 2 nones octubre 1257 (06/10/1257); i f. 54r, 3 nones octubre 1261 (05/10/1261). 82 ARM. ECR-343, f. 57r, nones desembre 1262 (05/12/1262).

Altres dos arrendaments, corresponents als anys 1247 i 1257, proporcionen unes poques indicacions relatives al sistema de conreu. El primer, és l'establiment per cinc anys que fa el paborde del convent de Sant Feliu de Guíxols de tot l'honor d'olivar, hort i ametllers que l'abat té a Sól·ler i, en ell, tan sols s'indica a l'arrendador n'Arnau Guàrdia de Bascanó que ha de llaurar i eixermar les oliveres (*quod tenearis exermare olivarias et laborare bene et fideliter de omnibus laboracionibus*).⁸³

A l'altre contracte, en Joan de Costa arrenda per tres anys a en Bernat de Janua tots els esplets de vi, oli, pa i fruita del seu hort. L'arrendador ha de podar, llaurar, magencar, eixermar i fer totes les conrors necessàries a les vinyes. Pel que fa a l'hort, simplement l'ha de mantenir llaurat i eixermat. En Joan de Costa aporta el treball d'un home per conrar l'hort, mentre que en Bernat de Janua ha de posar-hi els animals necessaris per llaurar, que solien consistir en un parell de bous. En cap moment no es parla d'adobs.⁸⁴

Les referències a vivificar, empeltar i no tallar arbres (*vivificare arbores et non cindere*), i a la presència d'oliveres entremesclades amb altres tipus de plantacions, donen la sensació d'estar davant un territori que es comença a posar en explotació després de la conquesta, i on el conreu oleícola inicia l'expansió a partir de les zones més properes a la població. També en el cas de la vinya es detecta un procés d'engrandiment consemblant, que es concreta en murgonar ceps nous i en la compra de bótes noves per contenir vi que s'instal·len als cellers ja existents. La producció de cereals, en canvi, no sembla ser prioritària a l'alqueria de Biniaraix, puix que només s'ha pogut documentar un camp presumiblement destinat a aquest afer, l'any 1259.⁸⁵ I, fins l'any 1290, no es localitza una era, que estava situada dins un camp o hortal d'en Pere Masdellà.⁸⁶

Les parts més elevades de l'alqueria devien estar ocupades per la garriga, que proporcionava pastures, caça, llenya, carbó, càrritx i altres productes de recol·lecció als seus habitants.⁸⁷ Deixant de banda les tres vinyes amb garriga abans citades, hom només ha detectat altres dos casos d'establiment de garrigues:⁸⁸ un a la porció de l'abat de Sant Feliu, on s'indica que la garriga està situada damunt les seves vinyes; i un altre a la porció de la Cavalleria

83 ARM. ECR-343, f. 241v, 11 calendes gener 1247 (22/12/1247).

84 ARM. ECR-344, f. 222, 6 idus setembre 1257 (08/09/1257).

85 ARM. ECR-343, f. 80r, 12 calendes abril 1258 (21/03/1259).

86 ARM. AH-5014, f. 4r, 13 calendes abril 1289 (20/03/1290). J. Rullan cita una era comuna a Biniaraix, sense donar-ne la referència (RULLAN MIR, J. (1876): *Historia de Sól·ler...*, tom I, p. 17). L'únic document relatiu a aqueixa era comuna és de l'any 1402 (AMS-4856, f. 166r, 13/06/1402), que és el que va consultar aquell autor (RULLAN MIR, J.: *Noticias sacadas de la Corte Real de Sól·ler*, II, p. 45, manuscrit inèdit. Còpia digital existent a l'AMS).

87 FERRER MALLOL, M. T. (1996): "Emprius i béns comunals a l'edat mitjana", *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània*, Lleida, p. 33-65.

88 ARM. ECR-343, f. 148r, 6 nones març 1246 (02/03/1247); i f. 87r, 19 calendes setembre 1260 (14/08/1260).

Torrella. En aquest darrer cas, l'any 1264 en Vidal de Torrent estableix a n'Arnau de Reixac un tros de garriga i altres arbres (*unum trocium garrigie cum arboribus et plantis que ibi sunt*), en el qual podrà tenir un parell d'animals lligats o custodiats (*In predicta garrigia possis tenere I par quocumque animalium ligatum tamen vel cum custodia*).

Es detecta, doncs, una minsa presència de bestiar gros a les garrigues, que devia destinar-se al conreu agrícola, així com alguna referència a drets de pas per al bestiar. Una sola referència a 11 esquelles, l'any 1290,⁸⁹ no permet suposar l'existència de grans ramats, sinó més bé el contrari. Sí que hi és present l'aviram, com ho denota la comptabilització de tres gallines amb vuit polls i un gall a la relació de béns del difunt en Bernat Masdellà, fet aquell any; així com les gallines que apareixen com a censal o com a entrada d'alguns establiments.

Biniaraix estava envoltada d'altres quatre alqueries —L'alqueria del Comte, Binibassí, Fornalutx i l'Ofre—, amb les quals es comunicava amb altres tants camins,⁹⁰ però no hi havia cap altre assentament intermedi. Per tal de complir amb els preceptes corànics de l'oració del divendres i la purificació legal, els andalusins de Biniaraix havien de desplaçar-se als banys de Sóller i les mesquites de Sóller i Fornalutx.⁹¹

El sistema de vida dels andalusins de Biniaraix fou trencada de soca-rel per la conquesta catalana de Jaume I (1229). Biniaraix fou un lloc de fugida cap a les muntanyes d'Almallutx i de control de l'accés al Barranc, tal com ho demostra la gran quantitat de coves i refugis que s'han localitzat a l'interior del Barranc i a Ses Solanes, "on es troben escampats en una superfície de més de tres mil metres ceràmiques d'immillorable qualitat".⁹²

La conquesta de Mallorca i el repartiment de l'illa.

El 31 de desembre de 1229, la host feudal de Jaume I entra a sang i foc a la Ciutat de Mallorca. Bona part dels andalusins de la ciutat i dels pobles es refugien a les muntanyes de la Serra, on resisteixen encara tres o quatre anys.

A principis de 1230, abans que Mallorca no fos totalment conquerida, el rei procedeix a repartir les terres entre els participants i col·laboradors, prenent com a base la divisió musulmana de l'illa en districtes administratius que anomenaven *júz* (plural '*ajza*').⁹³

89 ARM. AH-5014, f. 4r, 13 calendes abril 1289 (20/03/1290).

90 COLL CONESA, J. (2006): *Història de Sóller...*, p. 276-277.

91 PÉREZ PASTOR, P. (1991): "Les mesquites i els banys...", p. 29-60.

92 COLL CONESA, J. (2006): *Història de Sóller...*, p. 282; DEYÀ MIRÓ, J. (2012): "Noves aportacions a l'arqueologia de la vall de Sóller i els seus voltants", *VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Binissalem, p. 165-180, p. 167.

93 BARCELÓ, M. (1978): "Sobre la divisió administrativa de Mayûrqa", *BSAL*, 36, Palma, p. 238-245; SOTO COMPANY, R. (1994): "La porció de Nunó Sanç. Repartiment i repoblació de les terres del Sud-est de Mallorca", *Afers*, 18, Catarroja, p. 347-365.

No cal entretenir-se en aquesta qüestió. Des de fa molt temps es coneix quina fou la divisió de l'illa entre els porcioners participants a la conquesta. De la versió àrab del Llibre del Repartiment del Rei⁹⁴ se'n desprèn que el districte (*juz*) de Sóller fou adjudicat per 2/3 parts al comte d'Empúries i per l'altra 1/3 part al vescomte de Bearn. L'alqueria de Biniaraix, però, romangué íntegrament a la porció del comte. La qüestió es complica si tenim en compte que, en virtut dels pactes del repartiment, aquests dos magnats hagueren de compartir la seva porció amb altres porcioners.

No hem d'entendre que aqueixes parts fossin contigües i compactes, sinó que cadascuna estava composta per una determinada quantitat de cases, molins, tafones, horts, camps, olivars i camps escampats per tot el *juz* i imbricats els uns en els altres. Per tant, tal com ocorregué amb la resta del *juz* de Sóller, els territoris que conformaven l'alqueria de Biniaraix, foren desmembrats, dividits i repartits entre diversos senyors feudals que posseïren el domini directe sobre les terres, cases, delmes, rendes i censals "de manera que si pervisqué el nom d'alqueria, era totalment buit de contingut".⁹⁵ Aquests senyors no conraven la terra, sinó que l'establiren en bocins als pagesos colonitzadors que arribaren a Mallorca els anys posteriors. No és l'objectiu d'aquest treball analitzar els establiments de terres, sinó intentar individualitzar els senyors feudals que es possessionaren de Biniaraix, localitzar geogràficament els terrenys que obtingué cada qual, i analitzar l'evolució posterior d'aquests patrimonis.

Cal tenir en compte, no obstant, que la divisió dels béns entre els feudals no fou automàtica ni immediata, sinó lenta i originadora de nombroses negociacions, pactes, plets i disputes que, en alguns casos, es perllongaren durant molts anys.

Els senyors feudals de Biniaraix.

No és cert que Biniaraix pertanyés al rei, tal com afirma mossèn J. Rullan.⁹⁶ L'estudi de la documentació medieval, especialment les capbreuacions reials i senyorial, ⁹⁷ ens ha permès advertir que l'alqueria de Biniaraix quedà inclosa

94 ROSSELLÓ BORDOY, G. (2007): *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Còdex llatinoaràbic del Repartiment de Mallorca. ARM, s/n*, Salamanca, p. 37-41.

95 SOTO COMPANYY, R. (2012): "Abans de les possessions. Les formes d'organització territorial a la Mallorca medieval", *Les possessions mallorquines: passat i present*, ed. a cura d'Antònia Morey i G. Jover, Palma, p. 47-62, p. 48.

96 RULLAN MIR, J. (1876): *Historia de Sóller...*, tom I, p. 17.

97 La capbreuació, en els aspectes teòrics i en la seva aplicació, ha estat estudiada per A. Santamaría, encara que els seus articles es limiten a les capbreuacions del Reial Patrimoni, obviant les de tipus baronial o senyorial: SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A. (1985): "Teoría de cabrevación. Reino de Mallorca", *BSAL*, 41, Palma, p. 79-98; i SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A. (1986): "Práctica de la Cabrevación en el Reino de Mallorca", *BSAL*, 42, 1986, Palma, p. 19-62. M. Barceló Crespí ha remarcat la importància de les capbreuacions per a l'anàlisi del teixit urbà: BARCELÓ CRESPI, M. (1980-1984): "El capbreu: Font per a la anàlisi d'una comunitat urbana", *Mayurqa*, 20, Palma, p. 223-240.

dins la porció del comte n'Hug d'Empúries. Aquest, al seu torn, dividí i repartí l'alqueria entre els porcioners conqueridors que foren inclosos en la mateixa llista.⁹⁸ A partir de 1235, quan els magnats comencen a dotar la Seu de Mallorca amb el domini total —directe i útil—, de la desena part (*desè*) dels béns que obtingueren a la conquesta,⁹⁹ el primer bisbe de la diòcesi, en Ramon de Torrella, obté d'aquells porcioners alguns territoris en el terme de Biniaraix, que passen a formar part de la Porció Temporal de l'Església.

Tot plegat, els senyors feudals de l'alqueria foren els següents:

1) *El bisbe de Girona, en Guillem de Cabanelles*.¹⁰⁰ Ell i el successor del comte d'Empúries, en Ponç Hug, precisen del tutelatge del veguer reial i l'arbitratge de prohoms per tal d'arribar a un acord definitiu sobre els béns que corresponen a cadascú. L'acte de concòrdia es signa l'any 1235.¹⁰¹ No obstant això, ja l'any 1232 el bisbe gironí havia concedit al seu nebot i procurador, el cavaller en Guillem de Torrella,¹⁰² un conjunt de béns situats en els districtes musulmans de Sóller, de Muro i de Ciutat, en qualitat de cavalleria, com a paga dels serveis prestats com a membre destacat de la seva mainada.¹⁰³ Entre aquests béns es trobava Biniaraix, considerada "la millor alqueria que el bisbe obtingué a la vall de Sóller". Pocs mesos després, l'abat de Sant Feliu de Guíxols li arrodoní la dotació cedint-li la cinquena part del pujol que hi ha vora les cases de l'alqueria.¹⁰⁴ El conjunt d'aquests béns donaren lloc a la Cavalleria o Baronia Torrella de Biniaraix, obligada a la prestació simbòlica d'un sisè de cavall armat i guarnit en defensa del regne de Mallorca en nom del bisbe.¹⁰⁵ La cavalleria continuà en el si de la família Torrella fins que, després de moltes peripècies, ven l'alqueria al rei Sanç I per 3.300 lliures l'any

98 JOVER AVELLÀ, G.; SOTO COMPANY, R. (2002): "Colonización feudal y organización del territorio. Mallorca, 1230-1350", *Revista de Historia Económica*, 3, Madrid, p. 439-477, p. 443.

99 MORAGUES, M./BOVER, J. M. (1841): *Historia General del Reino de Mallorca...*, tom I, p. 353; MIRALLES SBERT, J. (1909): "Origen y principales privilegios de la Iglesia y Cabildo Catedral de Mallorca", a *BSAL*, XII, p. 6; XAMENA, P.; RIERA, F. (1986): *Història de l'Església a Mallorca*, Editorial Moll, Palma, p. 43-46; PEREZ MARTINEZ, L.; COLL TOMAS, B. (1988): *Ramon de Torrelles, primer bisbe de Mallorca: documents, biografies, sepulcre*, Palma, p. 10; PEREZ MARTINEZ, L. (1988): "Els difícils inicis de l'església de Mallorca", *Set segles i mig de germanor. Esglésies de Mallorca i del Principat. Miscel·lània commemorativa*, Palma, p. 76-86; CATEURA BENNÀSSER, P. (1997): *Mallorca en el segle XIII*, Palma, p. 57.

100 Vegeu-ne una sucinta biografia a NEGRE PASTELL, P. (1966-1967): "Documentos relacionados con Mallorca, otorgados por personalidades de tierras gerundenses", *Estudios Gerundenses*, XVIII, p. 213-260; i MARQUÈS PLANAGUMÀ, J. M. (1990): "El Vestuari de la Seu de Girona i l'illa de Mallorca", *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (setembre 1987)*, Comunicacions II, Palma, p. 215-232.

101 ADG. Vestuari, nº 14, 3 nones abril 1235 (03/04/1235).

102 Vegeu l'arbre genealògic a: PÉREZ PASTOR, P. (1994): "El feu de Guillem de Torrella...", p. 79; i a:

ALOMAR ESTEVE, G.; ROSSELLÓ VAQUER, R. (1989): *Historia de Muro*, volum II, Muro, p. 79.

103 ARM. Reial Patrimoni, pergamins s. XIII nº 14; i ADG. Vestuari, nº 4, 15 calendes octubre 1232

(17/09/1232). Publicat a *BSAL*, 13, p. 264; a *BSAL*, 29, p. 755; i a FRB, II, 1, n. 175.

104 *Ipsam quintam partem quam habemus vel habere debemus in ipso podiolo qui est juxta domos vestras ad ipsam alchariam de Benaratz*: *BSAL*, 13, p. 256; i FRB, III, nº 479.

105 PÉREZ PASTOR, P. (1994): "El feu de Guillem de Torrella...", p. 69-96.

1318. A partir d'aquest moment, l'alqueria i les rendes que proporcionava queden integrades en el Patrimoni reial. Amb una part d'aqueixes rendes, l'any següent el rei institueix una nova cavalleria en feu a favor del seu escuder en Guillem Sacosta, obligat a la prestació d'un cavall armat en defensa del regne; però les rendes íntegres de Biniaraix ja no les rebia aquest cavaller, sinó el rei.

2) *L'abat del convent benedictí de Sant Feliu de Guíxols (Girona), en Bernat des Coll.*¹⁰⁶ L'acord entre l'abat i el comte d'Empúries sobre el repartiment dels béns que li pertocaven per la conquesta no es formalitza fins l'any 1234.¹⁰⁷ Els béns que l'abat obtingué a Sóller, exceptuada la cinquena part del pujol cedit a en Guillem de Torrella, continuaren en mans del convent de Sant Feliu de Guíxols fins ben entrat el segle XIX.

3) *En Guerau Calvó, paborde de la catedral canònica agustiniana de Solsona (Lleida).* Obtingué una part del terme de l'alqueria de Biniaraix, arran de l'acord que signà amb el procurador del comte l'any 1233.¹⁰⁸ Ben aviat, la porció del paborde passà a anomenar-se Cavalleria d'Alacantí, per ser aquesta alqueria —situada a Muro— la més important de les que integraven el seu patrimoni. En morir el paborde, abans de 1257,¹⁰⁹ la cavalleria és transferida a en Bernat de Verdera, potser un parent seu.¹¹⁰ Al voltant de 1408-1410,¹¹¹ la cavalleria d'Alacantí és venuda en subhasta pública degut als deutes acumulats pels Verdera, i adquirida pels procuradors d'Alfons el Magnànim. A partir d'aleshores, la cavalleria passa a ser administrada pels Procuradors reials de Mallorca. Durant el segle XV, el rei adjudica els ingressos de la Cavalleria als consellers i secretaris de la seva cort: en Gaspar Portell, en Francesc Císcar (1430), en Jaume Martí (1452 i 1475), en Guillem de Bordils (1463), en Carlos Chacón (1478), en Pere Camanyes (1480) i en Francisco Sánchez (1491).

4) *El canonge barceloní en Ramon de Pertegàs.* Probablement finançà la participació d'alguns mainaders a la conquesta, entre els quals es trobaria

106 El 14 calendes maig 1240 (18/04/1240), l'abat nomena procurador seu Bernat de Ribera, paborde del dit convent (Arxiu Vinagrella, pergami 2116).

107 ADG. Vestuari, nº 9, pridie nones gener 1233 (04/01/1234).

108 ADG. Vestuari, nº 6, 4 nones agost 1233 (02/08/1233). El document original esmenta el nom del paborde, però no el llinatge. M. Riu aportà en apèndix la relació dels pabordes, priors i abats de Solsona, en el qual indica que Guerau Calvó, fill de Calvó i de Beatriu, entrà a la canònica l'any 1202 juntament amb els seus germans Guillem i Bernat. Consta que l'any 1218 Guerau Calvó ja exercia la pabordia, i l'ostentà fins a la seva mort l'any 1254: RIU RIU, M. (1979): "La canònica de Santa Maria de Solsona. Precedents medievals d'un bisbat modern", *Urgellia*, II, p. 211-256, p. 247 i 252.

109 ARM. ECR-343, f. 24v, 6 idus gener 1257 (08/01/1258).

110 Aquest Bernat podria ser el mateix que rep de Nunyo Sanç una tercera part de l'alqueria Deià l'any 1239 i, el 1241, ell i sa muller Ermessèn la venen a Bernat d'Escala: PORTELLA COMAS, J. (1985-86): "La colonització feudal de Mallorca: els primers establiments de l'alqueria Deià (1232-1245)", *Estudi General*, 5-6, Girona, p. 331-343.

111 L'any 1400, la filla del difunt Ramon sa Verdera ven en subhasta pública els delmes de la porció del paborde: ARM. Convents. C-2, f. 490, 03/05/1400. El 1410, ja són els Procuradors reials qui venen un tros de terra de l'alqueria Alacantí: ARM. Reial Audiència. AA-91, f. 177v, 06/11/1410.

el seu nebot, el cavaller en Pere de Pertegàs.¹¹² Aquest i en Pere de Menoc foren els donataris dels béns que el canonge obtingué a Mallorca, en virtut de l'acord signat amb el procurador del prelat gironí l'any 1233.¹¹³

Els béns d'en Pere de Pertegàs anaren a parar a mans de mossèn Bertran Bou, canonge i cabiscol de la seu de Mallorca qui, l'any 1249,¹¹⁴ institueix una capellania a l'altar Major de la Seu,¹¹⁵ a la qual associa els béns que havia rebut dels Pertegàs. Des d'aleshores, el domini directe es diu que està sota alou de la Capellania d'en Bertran Bou i és administrat pels successius preveres titulars d'aquest benefici eclesiàstic.¹¹⁶

En Pere de Menoc també obtingué per part del rei el rafal Alamah, de 5 jovades, en el terme de Sineu.¹¹⁷ Una part dels seus béns passaren igualment al Capítol de la Seu, alguns per donació del desè i d'altres per compra.¹¹⁸ L'altra part degué ser cedida en alou a un particular: l'any 1300 estava en poder d'en Pere Estruç, de qui passà a en Pere Masdellà (1300-1335), en Bernat Esteva (1373-1376), en Jordi Dameto (1376-1380) i, d'aquest, a les famílies Busquet (1382-1405 circa), Bisbal (1405-1570 circa) i Vidal (1578-1650 circa).¹¹⁹

5) *La Seu de Mallorca*. Com a conseqüència dels pactes previs a la conquesta signats pels magnats, i després per exigència papal, tots els beneficiats pel botí cedeixen a l'Església la desena part dels béns que els havien correspost, en concepte de dotació de la diòcesis de Mallorca. A partir de 1235, doncs, el primer bisbe mallorquí en Ramon de Torrella va rebent dels beneficiaris del repartiment aquesta desena part,¹²⁰ signant amb cadascun d'ells un document

112 ACM, nº 7782, 8 calendes febrer 1240 (25/01/1241).

113 ADG. Vestuari, nº 7, 2 calendes setembre 1233 (31/08/1233).

114 Pere de Pertegàs degué morir aquest any. El 19 de juny, la seva vídua Saura reconeix haver rebut del Canonge 100 morabatins en or en concepte d'esponsalici sobre els béns de son marit difunt: ACM. Pergamí nº 7831, 13 calendes juliol 1249 (19/06/1249).

115 La capellania fou instituïda pel canonge el 30/06/1249 i ratificada per testament el 13/11/1249: ARM. RP-2006, f. 32v, pridie calendes juliol, i idus novembre 1249. Citat, sense referenciar, a PÉREZ MARTÍNEZ, LL. (1988): "Els difícils inicis de l'església...", p. 85.

116 ARM. RP-2006, f. 32v, 18/11/1395. Capbreu d'en Manresa.

117 ROSSELLÓ BORDOY, G. (2007): *Documents cabdals...Llibre del Rei (ARM, 18)*, p. 51-52; MORAGUES, M./BOVER, J. M. (1841): *Historia General del Reino de Mallorca...*, tom II, p. 824.

118 ACM. CC 3413, f. 123r, nones març 1239 (07/03/1240); i f. 121r, 14 calendes novembre 1257 (19/10/1257).

119 ARM. AH-5014, f. 34r, 8 idus febrer 1299 (06/02/1300) i f. 42r, 6 nones març 1299 (02/03/1300); Notaris, B-41, s/f, Idus octubre 1335 (15/10/1335); ARM. Reial Audiència, A-11, f. 112r, 25/08/1376; Notaris, R-22, f. 7r, 18/01/1383 i f. 22v, 02/02/1383; A-21, f. 163r, 06/02/1408; C-92, f. 62v, 21/03/1421; M-29, f. 139v, 13/08/1491; N-60, f. 139v, febrer 1578; N-71, f. 112v, 29/08/1580; N-66, f. 28r, 17/11/1596; M-63, f. 117r, 02/03/1606; M-1222, f. 51v, 23/04/1612. AMS-4853, f. 55r, 23/02/1373; i AMS-5027, Pergamí 01/03/1440.

120 XAMENA, P.; RIERA, F. (1986): *Història de l'Església a Mallorca*, Ed. Moll, Palma, p. 39.

120 PEREZ MARTINEZ, L. (1988): "Els difícils inicis de l'església...", p. 76-86; LÓPEZ BONET, J. F. (1988): "La dotació de l'església de Mallorca després de la conquesta cristiana (1229-1280)", *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349)*. Actes du XII Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon, Montpellier, p. 115-124; LÓPEZ BONET, J. F. (1989): "Dominis seculars, patrimoni eclesiàstic

d'acceptació. Així, poc abans de 1240 cedeixen el desè als cavallers en Pere de Pertegàs i en Pere de Menoc;¹²¹ el mateix 1240 ho fa el cavaller en Guillem de Torrella;¹²² i, abans, de 1244, l'abat de Sant Feliu.¹²³ Es desconeix la data de concessió del desè per part del paborde de Solsona, però hom sap que fou un dels porcioners més reticents a lliurar-la i que l'any 1240 encara no ho havia fet.¹²⁴ Tots ells traspasaren al bisbe de Mallorca propietats situades a l'alqueria de Biniaraix i el seu terme. Aquests immobles, a partir d'aleshores, passen a formar part del patrimoni eclesiàstic i queden integrats dins allò que s'anomena la Porció Temporal de la Seu.

En resum es veu, doncs, que els primers senyors feudals de l'alqueria de Biniaraix foren tots eclesiàstics, ja siguin bisbes, paborde, abats o canonges. Encara que aquests prelatats prengueren part personalment a la conquesta i col·laboraren en el seu finançament, sembla que la seva contribució no fou de tipus personal sinó en raó del càrrec.¹²⁵ Aquesta qüestió fou posada en entredit en alguns casos, però la defensa dels drets per part dels capítols de canonges front a les pretensions dels prelatats aconseguí adscriure tots o part dels béns i les rendes a les institucions respectives: diòcesis, abadies, capítols i convents.¹²⁶

A partir d'aleshores no hi ha més canvis en els titulars del domini directe, fins que les senyories són abolides en el segle XIX. Tant el rei com la Seu de Mallorca i la resta dels senyors, es limiten a cedir el domini útil de les terres, recaptar les rendes feudals, sancionar i controlar els traspasos de propietat, i exercir la jurisdicció en els territoris respectius. Es produïren canvis —per successió, per alienació, per confiscació, etc.— en la titularitat dels senyoriats; però, llevat d'algunes donacions alodials dels primers anys, i d'algun canvi de jurisdicció en època posterior motivat per la manca d'acreditació documental,¹²⁷ el gruix dels béns subjectes al domini directe de cada porció

i rendes decimals a la Mallorca cristiana", *Mayurqa*, 22, Palma, p. 353-366; LÓPEZ BONET, J. F. (1989): *La riquesa de Mallorca al s. XIV (Evolució i tendències econòmiques)*, Palma; LÓPEZ BONET, J. F. (1998): "Els pariatges del rei Saç", *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa, XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, p. 101-132, p. 111.

121 Aquest any, el bisbe ja estableix un olivar procedent del desè de Pere de Menoc: ACM. CC-3413, f. 123r, nones març 1239 (07/03/1240); i CC-3414, f. 79r, id.

122 ARM. Arxiu Torrella, Armari 7, fardell 72, 5 idus maig 1240 (11/05/1240).

123 D'aquest any és el primer establiment que fa el bisbe d'una feixa de terra procedent del desè de l'abat de Sant Feliu: ACM. CC-3414, f. 79r; i CC-3413, f. 180r i 181r, 3 nones desembre 1244 (03/12/1244).

124 ACM. CC-3413, f. 47r, 8 calendes maig 1240, transcrit a *BSAL*, XIII, p. 158; LÓPEZ BONET, J. F. (1988): "La dotació de l'església...", p. 118.

126 Fou el cas, per exemple, del bisbe de Girona Berenguer de Castellbisbal, qui pretenia que l'administració de la porció temporal corresponia al bisbe i no al capítol. La sentència salomònica, tutelada pel rei, atorga la gestió dels béns a parts iguals entre el bisbe i el capítol: MARQUÈS PLANAGUMÀ, J. M. (1990): "El Vestuari de la Seu de Girona...", p. 216.

127 L'any 1480, per exemple, el rei assumí la propietat d'un molí d'Almallutx perquè, després d'haver pregonat que el senyor del domini directe acredités la propietat de l'immoble "no sie estat algun qui haja mostrat títol algú": ARM. ECR-649, f. 49r, 13/05/1480.

es manté inalterat al llarg de sis segles. Aquesta inalterabilitat ha estat força important per a l'elaboració del present treball, puix que hom assumeix que els capbreus dels segles XVI-XVIII reproduïen bastant fidelment la porció que cada porcioner rebé en el Repartiment.

Els dominis territorials dels senyors de Biniaraix.

La minuciosa anàlisi de les capbreuacions que, al llarg dels segles XVI-XVIII, deposaren els posseïdors útils de la terra a cadascuna d'aquestes porcions nobiliàries,¹²⁸ comparant-les amb les dades dels cadastres municipals i estims generals del mateix període,¹²⁹ ha permès localitzar i definir amb una certa precisió els territoris de l'antiga alqueria de Biniaraix que pertanyeren a cadascun dels porcioners esmentats.

Durant els primers anys i fins a mitjan segle XV, aquests territoris són reconeguts per estar situats "a l'alqueria de Beniarax" o bé "en el terme de l'alqueria de Beniarax"; mentre que, durant els segles següents, se'ls designa com a ubicats "en el lloc de Biniaraix". El terme de Biniaraix, per tant, s'ajusta a la definició formulada per R. Soto¹³⁰ com un indret que ultrapassa en extensió l'àmbit d'una alqueria, però sempre tenint en compte que es troba sota la seva àrea d'influència econòmica i social.

S'ha començat per definir geogràficament l'alqueria de Biniaraix i el seu terme; els límits dels quals, *grosso modo*, són el camí de Sóller a Biniaraix a l'alçada de Can Gorgay, línia recta cap al Cornador Petit, l'Estret del Barranc, Es Morro d'en Joi, Ses Solanes, el límit entre Els Abats i Es Marroig, baixant en línia recta fins al torrent de Fornalutx i continuant pel torrent fins a la línia divisòria entre Sa Vinyassa i Can Groc i, d'aquí, novament al camí de Biniaraix. El territori així definit assoleix una superfície aproximada de 180 ha. En qualsevol cas, però, l'alqueria de Biniaraix i el seu terme no semblen tenir cap relació amb el sentit originari de l'administració musulmana i, per tant, difícilment es pot establir qualche tipus de relació superficial amb

---

128 A les seccions Notaris i ECR de l'ARM s'han localitzat els capbreus pertanyents a les cavalleries Torrella (des de 1318) i Alacantí (des de 1542). A la secció Reial Patrimoni del mateix arxiu s'ha localitzat el capbreu de la porció de Pere de Pertegàs (Capellania de Bertran Bou). També es troben a la secció Notaris de l'ARM, i a la secció ORM-Monacales-Hacienda de l'ACA, els capbreus pertanyents a l'abat i convent de Sant Feliu de Guíxols; mentre que els de la Porció Temporal de Mallorca, que apleguen les porcions de Ramon de Pertegàs i el desè del bisbe i capítol de la Seu, es troben a l'ACM. No s'ha localitzat cap capbreu de la porció de Pere de Menoc, però s'ha pogut reconstruir la porció que tenia a Biniaraix a partir dels diferents capbreus d'altres porcions: bàsicament consistia en la possessió de vinya (1300) i més endavant olivar anomenada Lo Pinós, que estava situada baix les penyes de Son Torrella, entre La Salzia o Falzia, Son Garrova i Els Abats.

129 Es troben tots a l'AMS. S'ha consultat el cadastre de 1578 i els estims de 1604, 1626, 1646, 1662, 1681 i 1702: AMS-3385, 3386, 3388, 3389, 3391, 3392, 3394 i 3397.

130 SOTO COMPANYY, R. (2012): "Abans de les possessions...", p. 51.

l'extensió de les alqueries andalusines.¹³¹

Partint de la delimitació abans expressada, hom ha intentat ubicar geogràficament les cinc porcions nobiliàries (Plànol nº 1).

Els topònims identificats a cada una de les porcions, a partir de les capbreuacions, cadastres i estims dels segles XVI i XVII, són els següents:

1) *A la Cavalleria Torrella:*

En 1517: Les Capsades (olivar), La Carnissera (olivar), Lo Claper dels Gentils (olivar), La Costa (possessió), La Font (olivar i vinya), Son Gil (olivar), La Loreta (olivar), Les Planes (olivar), La Torrella (possessió i olivar) i La Torrentera (olivar).

En 1588/96: Lo Aljub (olivar), Les Capsades (olivar), Lo Claper dels Gentils (olivar), La Costa (possessió), La Font (olivar i vinya), Son Gil (olivar), La Loreta (olivar), Los Mayols (cases i clos), Lo Noguer (olivar), Lo Noguerar (olivar), La Plana (olivar), Les Planes (olivar i camp), La Tanca de pertinences de Les Planes (olivar), La Torrentera (olivar).

En 1639: Les Capsades (olivar i garriga), La Costa (possessió), Lo Dau (terra), Son Gil (olivar), La Loreta (olivar), La Plana (olivar), La Torrentera (olivar), La Vidala (olivar i garriga).

En 1659: Lo Camp (hort i tanda d'aigua), Les Capsades (olivar i garriga), Lo Claper dels Gentils (olivar), La Font (olivar), Son Gil (olivar), La Loreta (olivar), Son Miró (olivar), Lo Nogueret (hort, abans olivar), La Pedrera (olivar), La Plana (olivar), Les Planes (cases i hort, abans camp), Lo Pontet abans Lo Claper dels Gentils (olivar), Son Serra (terra), La Sitjola (olivar), La Tanca de pertinences de Les Planes (olivar i hort), La Torrentera (olivar), La Vinyeta (hort i terra).

En 1683/84: Els Abats (olivar), Lo Aljub (olivar i garroverar), La Alova (olivar), Lo Camp (hort i tanda d'aigua), La Costa (possessió), Les Esterasses (olivar de pertinences d'olivar, hort i cases), La Font (hort, abans olivar), Son Gil (olivar), L'Hortet de na Blanca (hort), L'Hortet del Patró i La Tanqueta (hort i dret d'aigua), La Loreta (olivar), Los Mayols o La Quintana (terra), Son Miró (olivar), Lo Olivaret (olivar), La Pedrera (olivar), La Plana (olivar), Les Planes (hort, abans terra i ara olivar), Lo Pontet abans Lo Claper de les Gentils (olivar), La Punta abans Les Planes (hort i tanda d'aigua, abans olivar), Lo Secost (olivar), Son Serra (terra), La Sitjola (olivar), La Tanca (hort, abans olivar), El Tarongerar (hort, abans camp i hort), La Torrella (possessió), La Torrentera (olivar), Son Vermell abans La Companyona (olivar), La Vinyeta (hort),.

131 A. Poveda va determinar una extensió mitjana teòrica de 83,72 ha (7,37 jovades) per a les alqueries mallorquines: POVEDA SÁNCHEZ, A. (1980): "Introducción al estudio de la toponimia...", p. 96. J. Coll, seguint les indicacions de J. Rullan segons les quals Biniaraix correspon a l'alqueria Hirian li Abin-Aratx, atorga a l'alqueria una extensió de tres jovades i dedueix que "a Sóller (les alqueries) probablement tinguessin una extensió menor" que la mitjana: COLL CONESA, J. (2006): *Història de Sóller.*, p. 281.

En 1710: Los Abats (olivar), L'Abellar (olivar), La Alova (olivar), Can Alatxa (hort amb oliveres), Ca na Blanca (hort), Les Capsades (possessió), Can Gordo (olivar), L'Hort Gran (hort i tanda d'aigua), Cas Jai Benet (hort i tanda d'aigua), La Loreta (olivar), Can Magraner abans La Loreta (olivar), El Mal Pas (olivar), Los Mayols o La Quintana (terra), Can Miró (olivar), L'Olivaret (olivar), L'Olivaret abans L'Hortet del Patró i La Tanqueta (hort), La Plana (olivar), Lo Pontet abans Lo Claper dels Gentils (olivar), La Punta abans Les Planes (hort, abans olivar), La Quintana (terra), Lo Sacost (olivar), Son Serra (olivar), La Sitjola (olivar), La Tanca del Mig (olivar), Lo Tarongerar (hort), La Torrella (possessió), La Torrentera (olivar), Son Vermell abans La Companyona (olivar), La Vinyeta (hort i tanda d'aigua).

2) *A la porció del convent de Sant Feliu de Guíxols:*

En 1516/17: Lo Abadet (olivar), Lo Abat (olivar), La Bellaguarda (olivar), Lo Camp d'en Piquer (camp), La Cogolla (olivar), L'Horta (camp), La Masmodina (olivar), La Quintana (olivar i cases), La Salzia (possessió).

En 1589/91: Lo Abadet (olivar), Lo Abat (olivar), Los Abats (olivar), La Bellaguarda (olivar), Lo Camp d'en Piquer (camp i tanda d'aigua), Lo Clot (olivar), Lo Cocó (olivar), La Masmodina (olivar), La Quintana (casa i clos/olivar, cases i tanda d'aigua) La Salzia (olivar).

En 1615: Los Abats (olivar), Lo Clot (olivar), Lo Cocó (olivar), La Masmodina (hort i olivar), La Salzia (olivar).

En 1660: Lo Abat d'Amunt (olivar), Lo Abat Vell (olivar), Los Abats (olivar), La Fabregada (hort de morers, abans olivar), La Masmodina (olivar), L'Olivaret (olivar), Son Pou (hort), Son Pou o La Quintana (hort, abans olivar), Lo Pujador (cases i corral), Son Rebassa (hort i tanda d'aigua), Son Socies abans Son Martí (olivar), Ca na Xina (hort/cases i eixida).

En 1683/86: Los Abats (olivar), La Fabregada (hort de morers i aspres, abans olivar), Lo Olivar Vell (olivar), Son Pou (hort), Son Rebassa (hort i tanda d'aigua).

En 1709: Los Abats (olivar), Los Abats d'Amunt (olivar), La Bellaguarda (olivar i garriga), Es Camp (hort, cases i tanda d'aigua), Can Campins (olivar), Lo Clot (olivar), La Fabregada (hort de morers i aspres, abans olivar), Can Julià (olivar), La Masmodina (olivar), Lo Olivar Vell (olivar), Can Pou (hort), Lo Pujador (cases i corral), La Quintana (hort i cases, abans olivar), Son Rebassa (hort i tanda d'aigua), La Salzia (olivar), Son Socies abans Son Antoni Martí (olivar).

3) *A la Cavalleria d'Alacantí:*

En 1542: Lo Abat (olivar), La Balma (olivar), Los Casals (olivar i hort recent), La Tanca del Forn (olivar), La Tanca d'en Tries (camp i olivar).

En 1550: Los Casals (olivar, hort i tanda d'aigua)

En 1588: La Tanca del Forn (olivar), Son Tries (camp i hort, abans olivar).

En 1639: La Tanca del Forn (olivar).

En 1659: La Tanca del Forn (olivar).

En 1671: Los Casals, (hort i tanda d'aigua, abans olivar), La Tanca del Forn (olivar).

En 1683/84: La Cardona (olivar), Los Casals (hort i tanda d'aigua), L'Hort Nou de pertinences de La Tanca del Forn (olivar, hort i tanda d'aigua).

En 1710: L'Hort Nou de pertinences de La Tanca del Forn (olivar, hort i tanda d'aigua), La Tanca del Forn (olivar).

4) *A la porció d'en Pere de Pertegàs i en Pere de Menoc:*

En 1596: Els Abats (olivar), Los Casals (olivar), Lo Pinós (olivar).

5) *A la porció del Bisbe i la Seu de Mallorca:*

En 1404: La Corretgera (olivar), La Masmodina (olivar), La Vinya del Bisbe (olivar).

En 1432: La Masmodina (possessió).

En 1540: Lo Bisbe (olivar), La Corretgera (olivar).

En 1563: Lo Bisbe (olivar), La Corretgera (olivar), La Masmodina (olivar).

En 1636: Lo Bisbe (olivar), La Corretgera (olivar), La Fabregada (olivar).

En 1669/70: Lo Bisbe (olivar), La Corretgera (olivar), La Fabregada (hort, abans olivar), La Masmodina (hort, abans hort i olivar), Lo Nogueret (olivar), Can Palou de pertinences de La Corretgera (olivar), Son Queixal abans Lo Noguer (olivar).

En 1701: Lo Bisbe (olivar), La Fabregada (hort, abans olivar).

Els dominis urbans dels senyors de Biniaraix.

Finalment, i a partir de les mateixes capbreuacions, cadastres i estims, hom ha intentat delimitar els dominis que cadascun dels senyors feudals gaudiren en el nucli urbà de Biniaraix. Només tres dels cinc senyors mencionats hi tenien jurisdicció (Plànol nº 2):

1) *L'Abat de Sant Feliu de Guíxols:*

Estava dins la seva porció un triangle densament poblat de cases, limitat pels carrers Trinitat, el Salvador, Santa Catalina i la seva prolongació fins al camí de Can Ribera.

2) *La Cavalleria d'Alacantí:*

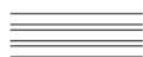
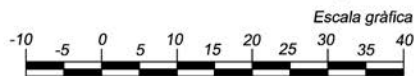
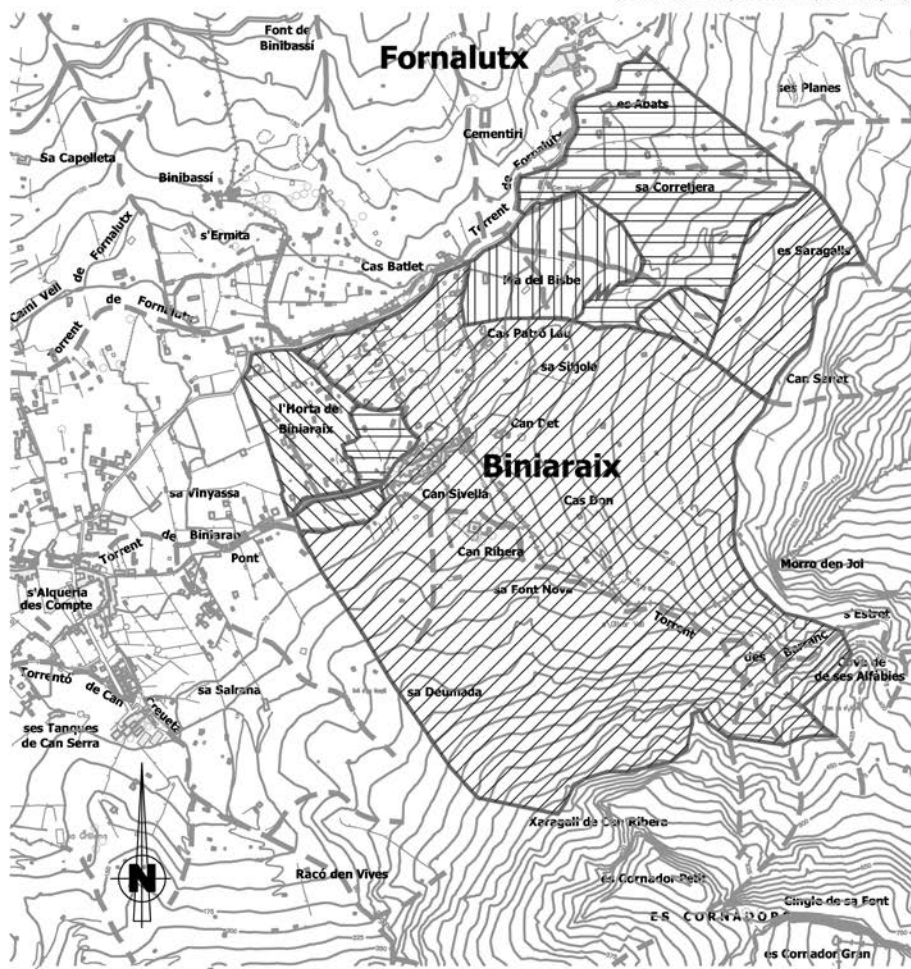
Quedava sota el seu domini la superfície definida pel carrer Trinitat, el camí de Can Ribera, el torrent de l'Ofre i el camí de Can Sivella. Només hi ha cases al carrer Trinitat. La resta són terres de conreu.

3) *La Cavalleria Torrella:*

Exercia la jurisdicció des de la línia definida pel carrer de Santa Catalina i la seva prolongació fins al camí de Can Ribera, cap nord-est. Inclòia la plaça de Biniaraix, l'església i Cas Don, que era el centre administratiu de la Cavalleria.

Territoris dels senyors feudals de l'alqueria de Biniaraix. Reconstrucció a partir de les capbreuacions dels segles XVI-XIX

(Plànol elaborat per J.L. Sunyer, topògraf)

Abat de Sant Feliu

Pere de Menoc

Cavalleria Torrella

Bisbe de Mallorca

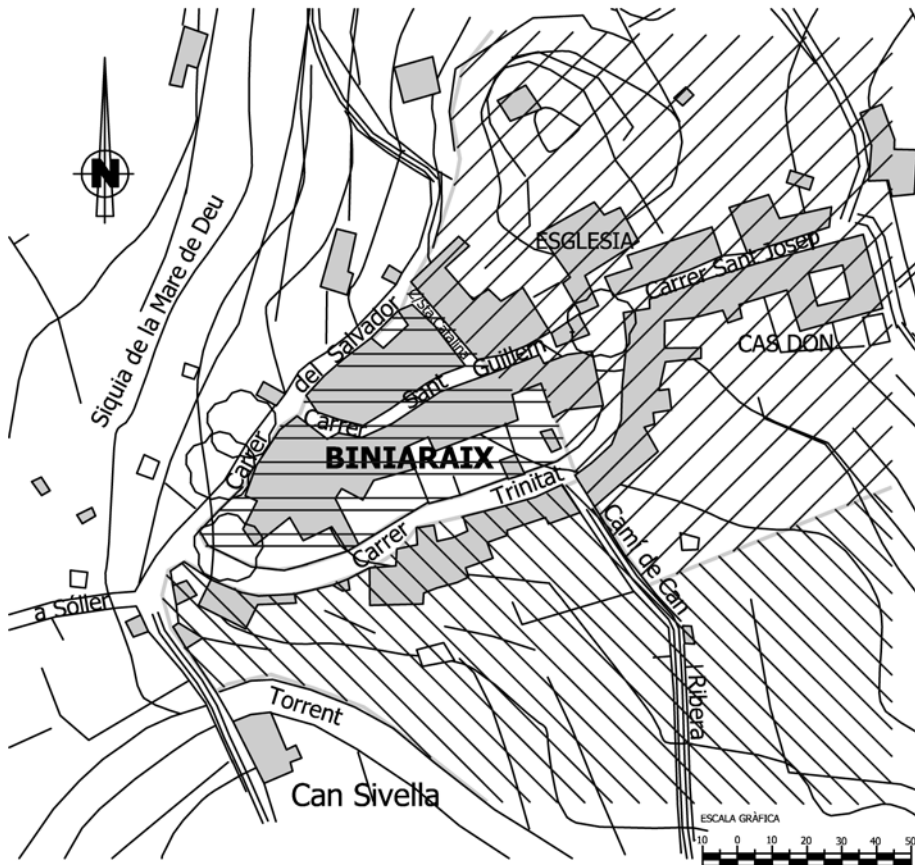

Cavalleria d'Alacantí

Infografia P. Sunyer

Territoris dels senyors feudals a la zona Urbana de l'alqueria de Biniarix
Reconstrucció a partir de les capbreuacions dels segles XVI-XIX

Infografia P. Sunyer

Abat de Sant Feliu

Cavalleria d'Alacantí

Cavalleria Torrella

ES TEIX: FORMACIÓ I EXPLOTACIÓ D'UNA POSSESSIÓ DE MUNTANYA A LA SERRA DE TRAMUNTANA DE MALLORCA (S. XIII-XX)

Plàcid Pérez Pastor i Antoni Reynés Trias

Resum

La recerca bibliogràfica i documental permet conèixer alguns dels fets que conformaren una de les possessions més extenses d'aquest sector de la serra de Tramuntana, alhora que aporten informació sobre els seus propietaris, entre els que hi jugà un paper important el rei Sanç, amb el seu palau de muntanya.

Tot i que les referències escrites sobre la seva explotació són fragmentàries, contribueixen a esbrinar —juntament amb alguns testimonis i les restes esparses sobre el territori— algunes de les tretes principals, entre les que es poden citar: la ramaderia, amb el camí de muntanya com a principal testimoni; la neu, de la que ens queda una instal·lació de recollida ben conservada; la caça, iniciada en temps antics i que ha perviscut en alguna de les seves modalitats, i els cereals, especialment en forma de rotes, que ens han deixat casetes, eres, clapers, parets i marjades.

A partir¹ de l'estudi pioner de J. Ramis d'Ayreflor² sobre els orígens de les possessions d'Artà, l'interès fins avui per les grans unitats d'explotació agràries del camp mallorquí ha anat en augment i s'ha diversificat el seu estudi, tant en el camp de la història com en el de la geografia i el paisatge agrari, l'antropologia, la toponímia, l'arquitectura o les manifestacions artístiques i

1 En el present treball es fan servir les sigles següents: ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó; ACM = Arxiu Capítular de Mallorca; ADG = Arxiu Diocesà de Girona; AGCM = Arxiu General del Consell Insular; AMD = Arxiu Municipal de Deià; AMS = Arxiu Municipal de Sóller; ARM = Arxiu del Regne de Mallorca; BB = Biblioteca Balear de La Real; BFBM = Biblioteca Fundació Bartomeu March; *BSAL* = *Bollett de la Societat Arqueològica Lul·liana*; *BXIII* = *Bunyola en el segle XIII*; *BXIV* = *Bunyola en el segle XIV*; CM = Ciutadà de Mallorca; *DCM* = *Documenta Regni Maioricarum*; *EB* = *Estudis Baleàrics*; *FRB* = *Fontes Rerum Balearium*; *LCMDC* = *La ciutat de Mallorca després de la conquesta de 1229*; *LPM* = *Les possessions mallorquines: passat i present*; *MAEGH* = *Memòria de la Reial Acadèmia d'Estudis Genealògics, Històrics i Heràldics*; RA = Reial Audiència; RP = Reial Patrimoni; UTM = Sistema de coordenades universal transversal de Mercator.

2 RAMIS D'AYREFLOR SUREDA, J.: *Antigues possessions d'Artà. Notícies sobre les mateixes i els seus senyors en els segles XIII, XIV i XV*, Impremta Guasp, 1933, Palma.

culturals.³ Aquest interès va culminar en la celebració d'un seminari sobre les possessions que tingué lloc a Raixa (Bunyola) els dies 28-30 d'abril de 2011, les ponències i comunicacions del qual es publicaren l'any següent.⁴

La majoria de les nombroses històries locals dels pobles de Mallorca publicades més recentment disposen d'un apartat específic destinat a descriure les possessions del terme municipal respectiu, de les que destaquen la significació toponímica, l'origen, les successives transmissions, els sistemes d'explotació i els aspectes arquitectònics de les cases. Actualment, també, han proliferat les publicacions monogràfiques específiques sobre les possessions, ja

---

3 Vegeu, a títol d'exemple, i sense ànim d'exhaurir la bibliografia: JOVER, G.: "Crisi agrària i endeutament nobiliari. La casa Gual-Despuig, Mallorca, 1650-1750", *Randa*, 42, 1999, p. 11-46; MAS FORNERS, A.: "L'alimentació de la mà d'obra assalariada a l'agricultura mallorquina del segle XIV: l'exemple de l'alqueria de Masnou (Alaró-Consell), *La Mediterrània àrea de convergència de sistemes alimentaris*, Palma, 1994, p. 523-528; MAS FORNERS, A.: "De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà (segles XV i XVI)", *Al Tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*, Palma, 2000, p. 437-450; MAS FORNERS, A.: "Petits senyors i grans pagesos. Diferenciació i conflictivitat social a la ruralia de Mallorca (1229-1350)", *El feudalisme, comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, M. Barceló, G. Feliu, A. Furió, M. Miquel i S. Sobrequés editors, València, 2003, p. 465-502; MAS FORNERS, A.: "Endeutament pagès i alienació de la terra a Mallorca durant la segona meitat del segle XV. L'exemple del terme de Maria de la Salut", a *BSAL*, 64, Palma, 2008, p. 89-114; MASSOT, M. J.: "Herencia y reproducción social en una casa noble mallorquina: los Desbrull", *MAEGH*, 20, Palma, 2010, p. 7-42; MOLL, I.; i SUAU, J.: "Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1869/70)", *Estudis d'Història Agrària*, 2, 1979, p. 95-170; MONTANER, P.; i MOREY, A.: "Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina durante los siglos XVI y XVII", *EB*, 34, 1989, Palma; MONTANER, P.; i RIERA FRAU, M.M.: "Los Bennàsser d'Alfàbia: del clan andalusí al llinatge catalán", *Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver*, Palma, 1993, p. 175-208; MOREY, A.: "L'heretat de Can Thomàs: un exemple de transmissió fideicomissària a Mallorca", *EB*, 34, 1989, p. 63-70.

4 VV.AA.: *Les possessions mallorquines: passat i present*, ed. a cura d'Antònia Morey i G. Jover, 2012, Palma.

siguin d'àmbit individual,⁵ municipal⁶ o bé de tota l'illa.⁷

Cal retrotreure l'estudi de les possessions a la conquesta feudal de Mallorca per part de Jaume I. Arran de la conquesta,⁸ les terres foren repartides en grans unitats agràries, en part hereves de les alqueries i rafals d'època musulmana. De fet, però, només n'heretaren el nom. Tot just després de la conquesta, les explotacions musulmanes perderen ràpidament el seu sentit originari. Com diu R. Soto,⁹ “en el context feudal, tan diferent al de l'època musulmana, els noms d'alqueria i rafal eren totalment buits de contingut”. Bona part de les alqueries i rafals fou establerta a colons, qui les subestabliren a altres pagesos.

El present treball pretén esser una nova contribució a l'estudi d'una d'aqueixes possessions –Es Teix–, una de les més extenses de Mallorca, que ha conservat pràcticament intactes els seus límits des del segle XIV.

5 ALBERTÍ, A.; MOREY, A.: “El funcionament d'una possessió mallorquina en el primer terç del segle XIX: Son Vivot del Puig d'Inca”, *Randa*, 20, 1996, p. 5-45; VV. AA.: *Sa Torre. Possessió de sa Marina de Llucmajor*, Fundació Miquel Llabrés, Calviño, Celso (ed.), Llucmajor; DOMINGO, A.; i DRUGUET, G. (1998): *Can Castell d'Alcúdia*, Ajuntament d'Alcúdia, 2010; GARCÍA, N.; i OLIVER, G.: *El casal dels Nunis. Torre dels Enagistes de Manacor. S. XIII-XIV*, Govern Balear, Palma, 1994; HERNÁNDEZ, J.; i VIBOT, T. (2004): *Son Nét*, Ajuntament de Puigpunyent; MONTANER, P.; i LE-SENNE, A.: “Explotació d'una possessió mallorquina durant la primera meitat del segle XVI: Son Sureda (Marratxí)”, *Recerques*, 11, València, 1981, p. 107-124; PASCUAL, A.: “Los Marroig del Molí: aproximación histórica a una familia de la mano mayor de Deià”, *MAEGH*, 8, Palma, 1998, p. 47-85; PASCUAL, A.: “Els Caïlls de Marratxí: un estudio arquitectónico y documental a partir de los pleitos y alianzas de la familia Salas”, *MAEGH*, 10, Palma, 1998, p. 105-135; ORDINAS, A.; ORDINAS, G.; i REYNÉS, A.: “La toponímia d'una possessió de la muntanya mallorquina: els Tossals Verds”, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 61, Barcelona, 1995, p. 25-28; ORDINAS, A.; ORDINAS, G.; i REYNÉS, A.: *Es Tossals Verds, nom per nom*, Consell Insular de Mallorca, Palma, 1995; VIBOT, T.; i HERNÁNDEZ, J.: *Superna, una vall a través de la història i els seus noms*, Ajuntament de Puigpunyent, 2001.

6 BARCELÓ, M.; FERRÀ, R.; i SERVERA, B.: *Les possessions de Porreres. Estudi històric*, Ajuntament de Porreres, 1997; FERNÁNDEZ, R.; i VALERO, G.: *Possessions de Palma. Història i arquitectura del terme de la ciutat*, 2 volums, J.J. de Olañeta, Palma, 2007 i 2009; MARQUÈS, A.; i SALAS, P.: *Les possessions de Pollença*, El Gall editor, Pollença, 2003; RAYÓ, P.; i VIVES, M.: *Possessions de Campanet*, Ajuntament de Campanet, 2006; SASTRE PUJOL, M.: *Possessions d'Algaida*, Ajuntament d'Algaida, 2000; SEGURA SALADO, J.: *Possessions fortificades de Manacor*, Ajuntament de Manacor, 1987; VALERO, G.: *Els noms de fora porta de la Ciutat de Mallorca. Toponímia documentada del Terme de Palma (1230-1901)*, Ajuntament de Palma, 2008; VALERO, G.; SERRA, F. M.; i ESPINOSA, M.: *Les possessions d'Alcúdia. Història i patrimoni*, J.J. de Olañeta, Palma, 2011; VALERO, G.; SUAU, B.; i MATEU, J.: *Les possessions de Bunyola. Història i patrimoni*, J. J. Olañeta, Palma, 2012.

7 SEGURA, M.; i VICENS, J.: *Possessions de Mallorca*, 4 vols., Ed. Miquel Font i Es Teix, Palma, 1985-1992; TRIAS, S.: *Les possessions mallorquines de l'Arxiduc*, Ed. Cort, Palma, 1994; VIBOT, T.: *Les possessions de Mallorca*, I a III, El Gall editor, Pollença, 2006-2008.

8 La millor síntesis sobre l'evolució de les possessions, la periodització cronològica, els efectes i les causes a JOVER, G.; i MOREY, A.: “Les possessions mallorquines: una modalitat d'organització de l'espai agrari i de l'explotació del treball”, *L'organització de l'espai rural a l'Europa Mediterrània: masos, possessions, poderi*, Congost, G.; Jover, G.; Biagioli, G. (Eds.), Girona, 2003, p. 127-238.

9 SOTO COMPANYY, R.: “Abans de les possessions. Les formes d'organització territorial a la Mallorca medieval”, *LPM*, 2012, p. 47-62, p. 48.

La toponímia i la delimitació de la possessió Es Teix.¹⁰

En el moment que els magnats participants a la conquesta es reparteixen l'illa, l'any 1230, el territori del Teix queda inclòs dins la porció d'en Nunyo Sanç, comte del Rosselló i oncle matern del rei Jaume I. És lògic, per tant, que el topònim no apareixi en el Llibre del Repartiment, puix que aquest document només relaciona les cessions i donacions de la porció reial. Hauria de comparèixer, no obstant, a la *Remenbrança* d'en Nunyo Sanç,¹¹ confeccionada entre 1236 i 1239,¹² on es recullen tots els rafals que tenia el comte en aquelles dates. No és així, encara que fàcilment podria amagar-se en qualsevol dels assentaments no identificats que es relacionen prop dels *profeit e laurazon* anomenats Beni Foranic, de 12 jovades, i Millor Beni Foranec, de quatre jovades,¹³ que han estat identificats amb Beniforani.¹⁴

Els territoris que més endavant constituïren la possessió del Teix són citats els anys immediatament posteriors a la conquesta com a 'jovades de terra' o com a 'rafal' (1233-1234).¹⁵ Per tal de situar-los geogràficament la documentació feudal sol citar 'la muntanya del terme de Beniforani' que, a mitjan segle XIII, adoptarà el nom del seu posseïdor: la muntanya o l'honor de n'Angeler o d'en Quintana.¹⁶ En alguns casos, i per a una millor localització, els documents esmenten certs topònims: 'prop de la Bastida que féu el senyor Rei' (*ad Bastidam cuiusdam quam dominus Rex ibi fecit*) o bé 'en el Puig del Rei' (*super podium domini Regis, ad locum qui vocatur Podium Regii*), 'en el lloc dit La Tresca' (*in loco vocato La Trescha*) o 'damunt el Coll de Sóller' (*in collo de Soler, super collum de Soiller*).¹⁷ Cal entretenir-se, doncs, a analitzar aquests topònims.

El Puig del Rei i el Coll de Sóller s'han conservat fins avui en dia. La Tresca, en canvi, és un topònim desconegut. D'altres, com 'la muntanya de n'Angeler', han quedat fossilitzats en d'altres topònims com el Puig de n'Angeler o el Torrent de n'Angeler; dos topònims que recorden la petjada deixada per la família pagesa d'aquell llinatge, que colonitzà les possessions d'en Nunyo Sanç.

¹⁰ Vegeu el plànol inserit al final de l'article.

¹¹ MUT, A.; i ROSSELLÓ, G.: *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports del Govern Balear, Palma, 1993.

¹² PÉREZ PASTOR, P.: "El poblament d'Almallutx (Escorca-Mallorca), a l'Edat Mitjana", *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, 2013, p. 245-272, p. 249.

¹³ MUT, A.; i ROSSELLÓ, G.: *La Remenbrança...*, p. 104.

¹⁴ BARCELÓ, M.: *Sobre Mayurqa*, Quaderns de Ca la Gran Cristiana, 2, Palma, 1984, p. 112; KIRCHNER, H.: *La construcció de l'espai pagès a Mayurqa: les valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró*, Universitat de les Illes Balears, Palma, 1997, p. 148 i 190.

¹⁵ ARM. RP, Pergamins s. XIII, n° 26, 10/10/1233; i n° 164, 14/01/1234.

¹⁶ ARM. ECR-348, f. 323r, 1279; ECR-349, f. 188v, 1285; ECR-343, f. 392r; i DRM, n° 40.

¹⁷ ARM. RP, Pergamins s. XIII, n° 26, 10/10/1233; ECR-341, f. 40, 11/03/1235; ECR-342, f. 146v, 02/10/1243; i ECR-349, f. 233v, 13/03/1285. Creiem més encertada aquesta transcripció que no La Cresta, proporcionada per H. Kirchner: *La construcció de l'espai pagès...*, p. 148.

Quant a la ‘bastida’, P. Cateura¹⁸ entén com a tal tota fortificació que té per finalitat obstaculitzar els moviments dels musulmans refugiats a les muntanyes després de la presa de la Ciutat. Un significat ben distint li atorga J. Bausà¹⁹ en descriure-la com una fortificació militar emplaçada en territori hostil amb finalitat defensiva i pacificadora pensada per a facilitar l'establiment previsiblement conflictiu de la nova població. M. Bernat i J. Sastre²⁰ interpreten una bastida com una simple torre de defensa, amb els fonaments de pedra i el cos probablement de fusta. La Bastida de Beniforani,²¹ que el rei Jaume I féu construir entre 1230 i 1233, ha estat localitzada i identificada per J. Aramburu²² en una plataforma tipus castell orientat en direcció NE-SE, situada entre el Puig del Rei i Es Mirador. Està ubicada uns 200 m al sud-est de les Casetes d'Es Teix, a una altura de 780 metres s.n.m. La inspecció ocular ha revelat que és un excel·lent punt de vigilància i control sobre la vall de Sóller i sobre el pla que s'estén entre la ciutat de Mallorca i Bunyola.

‘Beniforani’ compareix a la documentació feudal immediata a la conquesta com a alqueria, tot i que esporàdicament és mencionat com a lloc, com a terme, com a vila i com a vall.²³ Endemés, alguns documents dels anys 1279-1295²⁴ relatius a l'alqueria Llucalcari de la parròquia de Deià, porció d'en Gilabert de Cruïlles, fan referència a un rafal i vàries peces de terra que són gairebé contigus i confronten *cum montaneas de Beniforani, cum alqueria de Beniforani o cum termino alquerie de Beniforani*. Això indica que, en el segle XIII, el terme de Beniforani inclou bona part de l'actual possessió d'Es Teix, i s'estén fins als penya-segats de Deià i fins al Puig des Moro.

El primer document on s'esmenta el topònim ‘Teix’ (*podio vocato del Teix*)²⁵ correspon a una venda feta l'any 1301. I, l'any 1324, compareix citat per primer cop com a ‘alqueria’ (*alqueriam vocatam Teyx*).²⁶ La norma general és que les cites del segle XIV es refereixen a la *montanea vocata del Teix*, a la ‘muntanya del Teix’, o bé al ‘Tex’ o ‘Teix’, sense altres connotacions. Apareix

18 CATEURA BENNÀSSAR, P.: *Mallorca en el segle XIII*, El Tall editorial. Palma, 1997, p. 22.

19 BAUSA ROIG, J.: “La cavalleria i el Puig de sa Bastida: des de la conquesta catalana de Mallorca (1229) fins al conflicte civil de les Germanies (1523)”, *Sant Joan, una vila set vegades centenària (1300-2000)*, Col·lectiu Teranyines, Sant Joan, 2000, p. 229-289, p. 242.

20 BERNAT, M.; i SERRA, J.: “Reflexions sobre el concepte de possessió (Mallorca, segles XV-XVII)”, *LPM*, 2012, p. 63-77, p. 64.

21 SOTO COMPANYY, R.: “Fronteres i colònies medievals: el regne de Mallorca”, *Recerques*, 43, València, p. 77-102, p. 80.

22 Coordinades UTM: X 472.300; Y 4.397.920. ARAMBURU, J.: *Mallorca arqueològica. Contribució a l'inventari de jaciments*, CD-ROM, Consell Insular de Mallorca, Palma, 2005.

23 KIRCHNER, H.: *La construcció de l'espai...*, p. 148.

24 ARM. ECR-348, f. 323r; ECR-352, f. 210v; ECR-353, f. 227v i 256r; i ECR-354, f. 26v. Vegeu ROSSELLÓ VAQUER, R.: *Notes per a la història de Deià (IV). Segles XIII-XIV*, Mallorca, 1980, p. 50.

25 ARM. RP-2035, f. 13r, 4 idus abril 1301 (10/04/1301).

26 ARM. ECR-420, f. 149v, pridie calendes abril 1324 (31/03/1324).

com a confronta de moltes tinences de les porcions de la Cavalleria d'Alacantí (Rocafort), d'en Gastó de Bearn (Castelló, s'Alqueria Blanca) i de la Seu de Girona (Els Montreials), totes elles situades a la vall de Sóller. I també a la porció d'en Gilabert de Cruilles (Llucalcari), al municipi de Deià.²⁷

De tot plegat se'n pot concloure que a finals del segle XIII comença a generalitzar-se l'ús del topònim feudal 'Es Teix' per denominar aqueixa possessió, que acaba imposant-se sobre el topònim l'andalusí de 'Beniforani'. La divisió definitiva entre ambdós termes, tal com es coneix avui en dia, es produeix el 24 de juliol del 1675.²⁸ Aquell dia, el donzell en Pere Ramon de Villalonga, propietari d'Es Teix, i el també donzell Pere de la Cavalleria, posseïdor de Beniforani, procedeixen a delimitar i fitar les partions d'ambdues possessions, mitjançant dos picapedrers de Bunyola i en presència d'un delegat del Procurador reial. Els treballs consisteixen en esborrar les quatre creus de divisió que ja existien, probablement fixades en el segle XIII, i gravar altres sis creus noves a les pedres i roques de la partió.

Se sap, també, que la possessió Son Moragues de Valldemossa es constituí a partir de "la alcharia dita allí en 1233 Alcoraia, y despues se digue Alcoraxa".²⁹ Aqueixa alqueria compareix a la *Remenbrança* de Nunyo Sanç amb el nom *Alcoraya, profeit e laurazon*, de 6 jovades.³⁰ L'abril del 1280³¹ el rei Jaume II amplia notablement Son Moragues en establir al seu propietari, en Guillem Cerdà, un puig o muntanya anomenada Voltor situada a la parròquia de Valldemossa. La muntanya confrontava per una part amb l'honor d'en Pere Quintana, amb el terme de Deià, amb Miramar, amb ses Basses o Son Gual i amb Pastoritx. Per tant, la muntanya Voltor correspon a la part de la possessió Son Moragues situada entre el pla des Pouet, es Cairats, Es Teix i els cingles de Son Rullan, abraçant el puig des Boixos i el puig Gros. En el segle XIX, aquest indret encara s'anomenava 'la muntanya dels Cerdans'.

Els primers pobladors andalusins.

Com s'ha dit abans, els orígens d'Es Teix van molt lligats a Beniforani. Al dir de M. Barceló,³² cal relacionar el topònim 'Beniforani' amb els Banû Furânik, que són

---

27 ARM. Notaris, B-21, f. 123v; ECR-444, f. 46r i 47r; ECR-457, f. 15v i 16r; i ADG. Vestuari, pergami n° 77.

28 ARM. Notaris, C-1009, f. 104v.

29 BFBM: *Miscel·lània valldemosina* tom III. Fons Joan Muntaner. Lligall 32. No es tracta, per tant, de Miramar, tal com apunten ALBERTÍ, J.; i ROSSELLÓ, R.: *Història de Valldemossa (1230-1516)*, Palma, 1999, p. 236.

30 MUT, A.; i ROSSELLÓ, G.: *La Remenbrança...*, p. 108.

31 DRM, n° 40, 8 idus abril 1280 (06/04/1280).

32 BARCELO, M.: *Sobre Mayurqa...*, p. 112.

“un clan dels Nafza (que) estan ja ben documentats a *Qurtuba* (Córdoba) al segle IX. Hom ignora completament la cronologia del pas a *Mayûrqa* de qualsevol fracció dels Banû Furânîk; però l'excel·lent posició del seu territori, als estreps del Coll de Sól·ler, tot mirant cap a Ciutat, i on les captacions d'aigua són més que assegurades, fa plausible pensar en una instal·lació primerenca, tal vegada remuntant-se a l'època organitzativa d'Isâm al-Hawlânî, als primers seixanta anys del segle X”.

Segons apunta H. Kirchner,³³ els límits del terme de Beniforani en època andalusí “devien ser força imprecisos, relacionats amb accidents del relleu i sense cap necessitat d'incloure un espai mesurat”. Les referències toponímiques li han permès dibuixar un perímetre aproximat del terme musulmà de Beniforani “que estaria comprès entre el puig de les Cases del Rei Jaume, el puig des Mirador, el puig de n'Angelè, el puig de Son Paltada, el puig d'en Bennàsser i el coll de Sól·ler”, assolint una superfície aproximada de 4 km². Aqueixa superfície devia correspondre, doncs, a un àrea o territori controlat pel grup berber dels Banû Furânîk.

Els pobladors establerts per en Nunyo Sanç.

La possessió Es Teix es va formar a partir de la unificació de diferents parcel·les de terra, sovint computades en jovades,³⁴ que el comte en Nunyo Sanç cedeix en establiment a diversos pobladors:

1.- El 10 d'octubre del 1233,³⁵ fra Pere d'Àgen, procurador del comte en Nunyo Sanç, dona i estableix perpètuament a en Vives de Fontanelles un rafal de tres jovades de terra (34 ha) a la muntanya, vers la Bastida que féu el rei (*apud Bastidam cuiusdam quam dominus rex ibi fecit*). Haurà de donar anualment al comte la tasca i el delme del pa, del vi, del lli i del cànem, i el quint de les olives. També haurà de transportar la verema fins al celler que en Nunyo té a Bunyola per fer-hi el vi. Podrà transferir el rafal a qui vulgui, excepte a cavallers, ordres militars i eclesiàstics, però haurà de formalitzar les escriptures de transmissió a l'escrivania que el comte té a Mallorca. En Nunyo Sanç es reté els drets senyoriais: el domini directe i la fadiga a 10 dies.

Dotze anys més tard,³⁶ en Vives de Fontanelles i sa muller na Gueraua estableixen a en Bernat Angeler les tres jovades, situades *ad locum qui dicitur*

33 KIRCHNER, H.: *La construcció de l'espai pagès...*, p. 201.

34 Una jovada equival a 16 quarterades; i una quarterada són 0,71 ha. Per tant, una jovada són 11,36 ha.

35 ARM. RP, Pergamins s. XIII, nº 26, 6 idus octubre 1233. Anys després, en Pere Angeler demanà al cavaller en Berenguer Arnau d'Illa, batlle i lloctinent reial, la refecció del primitiu document de donació perquè no en trobava l'original: ECR-350, f. 8v, 5 calendes maig 1280 (27/04/1280). Transcrit a *FRB*, III, nº 462; i recensions a *BXIII*, doc. 3, i a *LCMDC*, p. 98.

36 ARM. ECR 342, f. 219r, 6 idus novembre 1245 (08/11/1245). El document és parcialment il·legible. Recensió a *BXIII*, doc. 23; i a KIRCHNER, H.: *La construcció de l'espai...*, p. 201.

Podium Regis. N'Angeler haurà de pagar el delme i la tasca al comte en Nunyo, més 15 sous melgoresos censals anuals a l'establidor.

2.- El 14 de gener del 1234,³⁷ el mateix procurador fra Pere d'Àgen dona i estableix a en Ramon de Ripoll altres tres jovades (34 ha) al mateix lloc (*apud montaneam, ad Bastidam quam dominus Rex ibi fecit*), just al costat de l'honor anterior (*juxta honorem quem dedi Vives de Fontaneles*). Les condicions són les mateixes que contempla la donació anterior, però als drets senyorials s'hi afegeix ara el lluíisme, de manera que el posseïdor del domini útil haurà de pagar al comte el vintè del valor de la transmissió cada cop que en transfereixi la propietat.

Quasi deu anys romangueren aquests territoris en mans d'en Ramon de Ripoll, perquè el 24 d'octubre del 1243,³⁸ ell i sa muller na Girona venen les tres jovades per indivís als germans en Bernat i en Vicenç Angeler, i a en Berenguer de Ribalta, per 20 sous melgoresos. Poc després, en Bernat Angeler degué recuperar i reunificar les tres jovades ja que, el 1270,³⁹ compareix davant en Pere de Caldes, batlle i lloctinent de l'infant Jaume de Mallorca, demanant-li còpia o reparació del document perquè ha perdut l'original. A la sol·licitud assegura que aquestes terres ara són seves.

3.- L'onze de març del 1235,⁴⁰ el nou batlle i procurador d'en Nunyo Sanç, en Ferrer d'Olzet, dona i estableix a en Bernat Ferrer altres quatre jovades de terra (45,5 ha) en aquella llauró que està a les muntanyes damunt Beniforani, sobre el coll de Sóller i sobre el puig del Rei, en el lloc dit La Tresca (*in montaneis super Beniforani, super collum de Soillar et super podium domini Regis, in loco vocato La Trescha*), amb les mateixes condicions, càrregues i drets senyorials indicats a les anteriors donacions.

Vuit anys després, l'octubre del 1243,⁴¹ en Berenguer Ferrer de Basilea —probablement successor de l'esmentat Bernat— dona i estableix en emfiteusi les quatre jovades a en Bernat Angeler i a sa muller na Gueraua, i a en Berenguer de Ribalta i a sa muller na Rumia. Els nous posseïdors hauran de respectar les condicions de la donació anterior i, endemés, pagar anualment a en Berenguer Ferrer un cens d'una masmodina per Nadal i respectar-li 10 dies de fadiga en cas de venda. Els establerts paguen també cinc sous en concepte d'entrada.

37 ARM. RP, Pergamins s. XIII, nº 164; i ECR-643, f. 120r, 19 calendes febrer 1233. Refacció de l'idus novembre 1270 (05/11/1270). Transcrit a DRM, nº 14. Recensió a FRB, III, nº 487; i a BXIII, doc. 5.

38 ARM. ECR-342, f. 172v; i RA, Pergamins s. XIII, nº 18, 9 calendes novembre 1243; i a KIRCHNER, H.: *La construcció de l'espai...*, p. 202.

39 Vegeu la nota 35.

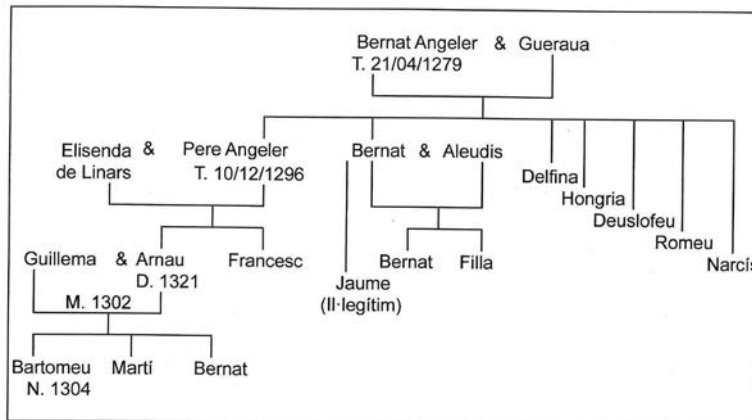
40 ARM. ECR-341, f. 40r, 5 idus març 1234. Transcrit a BSAL, 14, p. 276.

41 ARM. ECR-342, f. 146v, 6 nones octubre 1243 (02/10/1243). Recensió a BXIII, doc. 21/4; i a KIRCHNER, H.: *La construcció de l'espai...*, p. 202.

Els Angeler

Tal com se dedueix d'aqueixa documentació, als voltants de mitjan segle XIII en Bernat Angeler i sa muller na Gueraua aconseguiren unificar el domini útil de les deu jovades de terra (113,6 ha), després d'haver comprat a en Bernat de Ribalta la seva part.

En Bernat Angeler tenia també la meitat d'un honor erm i llaurat (*honore heremis et laboratum*) en el Coll de Sóller, possessió d'extensió indeterminada que correspon aproximadament a l'actual Beniforani Nou. L'hi havien venut en Bernat de Soterrània i sa muller na Bernada, amb l'obligació de satisfer anualment el delme i la tasca de pa, vi, lli i cànem i el quint d'olives, i pagar un cens de 12 sous reials de València a en Guillem de Cases per Sant Miquel. L'altra meitat de l'honor l'havia comprada en Berenguer de Granada l'any 1268,⁴² per 25 lliures, amb les mateixes càrregues econòmiques.

GENEALOGIA DE LA FAMÍLIA ANGELER (Segona meitat s. XIII)

Mentrestant havia mort el comte en Nunyo Sanç (1241) i el rei Jaume I havia adquirit la porció territorial d'aquell, juntament amb el domini directe, els censos i els altres drets feudals. L'any següent,⁴³ el rei confirma als habitants i pobladors de Mallorca totes les donacions d'honors i possessions que havia fet el comte o els seus procuradors.

Així, per tant, en Bernat Angeler pogué administrar a son albir les possessions que tenia en domini útil:

a) D'una banda, cedeix indivises a son fill en Pere dues de les quatre jovades anteriors, en ocasió del matrimoni d'aquest amb n'Elisenda de Linars, juntament amb la meitat dels altres béns immobles que tenia a Beniforani.

42 ARM. ECR- 345, f. 287v, 7 calendes març 1267 (23/02/1268); i ECR-347, f. 128r, 16 calendes octubre 1277 (16/09/1277).

43 BSAL, 5, 1893, pàg. 78, doc. n° V, 4 calendes octubre 1242 (28/09/1242).

Posteriorment, l'any 1263, pare i fill procedeixen a dividir-se, delimitar i fitar les quatre jовades –que ja s'anomenaven 'la muntanya de n'Angeler'– en presència del batlle de Bunyola, en Bernat de Ripoll, i d'altres testimonis. Resten, però, indivises les aigües i les pastures.⁴⁴ Al mateix temps, els Angeler, pare i fill, mantenen divergències amb el seu veí en Simó Roig, posseïdor del domini útil d'una part de Beniforani, per la propietat del vessant de les muntanyes i terres situades entre ambdós (*montaneas et terras que aquas versabant et enent versus partes quam dictus Simon Rubei habet in Beniforani*). El plet acaba amb una sentència dictada l'any 1273⁴⁵ per en Pere de Montsó, partidor assignat pel rei, en la qual adjudica la propietat de totes les terres als Angeler.

Una vegada dividides físicament, en Bernat Angeler i sa muller na Gueraua venen les seves dues jовades a en Pere Quintana.⁴⁶ Transcorreguts més de vint anys, el 13 de març del 1285, en Pere Quintana, sa muller na Saurina i llurs fills en Ramon i na Gueraua venen les dues jовades a en Guillem Terrassa per 100 lliures reials de València, preservant tots els drets senyorials.⁴⁷ Poc després, en Guillem Terrassa les estableix a en Pere Roig per un cens anual de cinc morabatins. Com que en Pere no té liquidesa per pagar el censal, cedeix la terra en arrendament per alguns anys al mateix en Guillem Terrassa. En Terrassa, a son torn, la subarrenda a en Simó Roig, germà d'aquell Pere. Finalment, el 10 d'abril del 1301,⁴⁸ en Pere Roig, sa muller n'Elisenda i son germà en Simó Roig, venen les dues jовades al rei Jaume II per 32 lliures reials de Mallorca, amb la càrrega dels cinc morabatins censals. En aquell territori, situat al puig del Teix (*in podio vocato del Teix*), ja hi eren construïdes unes cases (*duas jovatas terre cum domibus et aliis edificiis que ibi sunt*). Quinze dies més tard,⁴⁹ el rei redimeix a en Pere Terrassa i a sa muller na Cília els cinc morabatins censals per 17 lliures de Mallorca. D'aquesta manera, doncs, Jaume II unifica i obté el ple domini sobre les dues jовades.

b) D'altra banda, l'any 1277,⁵⁰ en Bernat Angeler fa donació de les tres jовades que havia adquirit d'en Ramon Ripoll al seu fill en Pere Angeler, per tal d'agrair-li els molts serveis que li ha fet i li fa contínuament, i també en paga de les 30 lliures que li havia prestat per pagar deutes. En Pere Angeler ha de satisfer el delme i la tasca anuals i respectar els drets senyorials, sense cap altre càrrega; però son pare se reserva vitalíciament les pastures per al seu

44 ARM. ECR-352, f. 34v, 5 nones abril 1263 (01/04/1263); i ECR-349, f. 233v, 3 idus març 1284 (13/03/1285). Parcialment transcrit a KIRCHNER, H.: *La construcció de l'espai...*, p. 202.

45 ARM. ECR-349, f. 105r, 4 calendes setembre 1273 (29/08/1273). Còpia del 10 calendes abril 1279 (23/03/1280). Recensió a *LCMDC*, p. 88.

46 Així es desprèn del *DRM*, n° 40, 8 idus abril 1280 (06/04/1280).

47 ARM. ECR-349, f. 233v, 3 idus març 1284 (13/03/1285). El Batlle reial de Mallorca, Arnau Burguès, cobrà altres 5 lliures 5 sous de lluíisme, més 10 lliures per la fadiga: ACA-170, Llibre de compres, f. 32v.

48 ARM. RP-2035, f. 13r, 4 idus abril 1301 (10/04/1301). Transcrit a *DRM*, n° 56. Recensió a *BXIV*, p. 7.

49 ARM. RP-2035, f. 17v, 6 calendes maig 1301 (26/04/1301).

50 ARM. RA, Pergamins s. XIII, n° 50, 8 calendes setembre 1277 (25/08/1277). Recensió a *BXIII*, doc. 64.

bestiar. Aquest document aporta per primer cop les confrontes de les dues jovades: l'honor dels pobladors de Beniforani, la Mesquita del mateix lloc, el Coll de Sóller, les jovades de La Tresca i l'honor que ja hem vist que li havia donat quan es va casar amb n'Elisenda de Linars.

El 24 d'abril del 1279, prostrat al llit de malaltia, en Bernat Angeler disposa testament.⁵¹ Destina 500 sous reials de València a sufragar la sepultura i obres pies, pagar deutes i injúries pendents, i satisfer petits llegats als néts. També atorga un complement de llegítima als fills en Pere i n'Elisenda, que ja havien rebut la seva part en el moment de casar-se. I institueix hereu universal de tots els béns son fill segon, en Bernat Angeler, imposant-li però dues condicions: 1) Que no pugui vendre els honors i possessions que integren l'heretat fins que els fills nascuts de legítim matrimoni assoleixin els 14 anys si són mascles, o bé els 12 si són femelles; i 2) Que si en Bernat mor abans que els seus fills arribin a aqueixa edat, l'heretat passi a en Francesc Angeler, fill de son germà en Pere i nét del testador. Aleshores, el futur hereu en Bernat ja tenia un fill, però era il·legítim per haver estat concebut fora de matrimoni.

En Bernat Angeler sènior degué morir dins breu termini de temps perquè, tres mesos després del testament,⁵² en Pere Angeler compra a son germà en Bernat i a sa muller n'Aleudis la part de l'heretat que llurs pares tenien quan moriren. Consistia l'heretat en tot aquell honor erm i llaurat que va des del Coll de Sóller cap a Beniforani (*a colle de Soler versus Beniforani*), amb les vinyes, figueres, arbres diversos i cases que hi havia. La compra-venda es formalitza per 64 lliures reials de València mantenint, però, el vincle disposat per son pare. D'aquesta manera, en Pere reunifica en les seves mans el patrimoni familiar de Beniforani i Es Teix.

En Pere Angeler, anomenat 'de Beniforani', fa testament el 10 de desembre del 1296,⁵³ estant malalt. Deixa 40 lliures reials de València per pagar deutes i injúries seus i dels seus pares, i disposa obres pies a diverses esglésies, hospitals i convents. També fa llegats a alguns particulars. A cadascun dels cinc fills propis —Delfina, Hongria, Deuslofeu, Romeu i Narcís— els deixa 20 lliures. A la seva esposa, Elisenda de Linars, l'anomena curadora dels fills comuns i li reconeix els drets dotals. Li deixa, endemés, el llit de posts on jeu, completament guarnit, la vestimenta que ella tingui en morir el testador, i quatre flassades per als fills (*lectum meum tabularum cum matalasio et cum aliis pannis prout ego in ipso jaceo, et omnes vestes suas quas tempore obitus mei habebit, et quatuor flaciatas ad opus filiorum suorum*). Finalment, llega a son fill n'Arnau la quarta part indivisa de l'alqueria de Beniforani, que és la meitat d'allò que li havia donat son pare en temps de nocces; i, per tal de respectar el vincle

51 ARM. ECR-348, f. 354r, 6 calendes maig 1279. Recensió a *BXIII*, doc. 69.

52 ARM. ECR-348, f. 300v, 7 calendes agost 1279 (26/07/1279).

53 ACM. Pergamins. N° 8069, 4 idus desembre 1296. Recensió a *BXIII*, doc. 95.

hereditari disposat per aquest, deixa les $\frac{3}{4}$ parts restants de l'alqueria a l'altre fill en Francesc. La part de n'Arnau devia abastar i coincidir en bona part amb la possessió actual de Beniforani Vell; mentre que la part d'en Francesc devia correspondre a Beniforani Nou i Es Teix.

La situació de la família Angeler no devia ser gaire boiant puix que, abans de morir, en Pere Angeler s'havia vist forçat a arrendar tota l'alqueria a n'Arnau de Piera (Apiaria) durant nou anys, per tal de pagar deutes. En haver finat,⁵⁴ els marmessors i els hereus n'Arnau i en Francesc es veuen obligats a prorrogar l'arrendament altres quatre anys per poder satisfer les 40 lliures que son pare havia deixat en obres pies i llegats. El muntant total de la pròrroga s'apuja a 50 lliures reials de València i comporta l'arrendament de les cases i la tafona i el molí d'oli, a més de totes les terres a ús de bon conrador. L'arrendador n'Arnau de Piera mor al lllindar del segle XIV, i la seva vídua Elisenda subarrenda Beniforani al jurisperit Jaume de Déu pels 11 anys que li resten.⁵⁵

Tanmateix, però, tant n'Arnau com en Francesc Angeler, entrampats i ofegats pels deutes, acaben venent les respectives heretats:

a) N'Arnau Angeler es casa vers 1302 amb una tal Guillema, qui aporta en dot unes 80 lliures. La injecció econòmica del dot no redreça la situació econòmica familiar, que s'agreuja quan els germans n'Hongria, en Romeu i en Narcís mouen plet a n'Arnau per qüestió de l'herència. El contenciós acaba amb una sentència dictada per dos jutges arbitrals, que condemnen l'hereu a refer als seus parents 30 lliures. N'Arnau Angeler mor al voltant de 1321, transferint els deutes al fill i hereu en Bartomeu.

Aquest Bartomeu Angeler, de tan sols 18 anys, haurà d'acatar les disposicions testamentàries de son pare. Les obligacions econòmiques inclouen la satisfacció del plet dels oncles, el retorn del dot i l'escreix a la seva mare na Guillema, els llegats i llegítimes dels seus germans en Martí i en Bernat, i molts altres deutes i llegats del difunt. Incapaç afrontar tantes obligacions pecuniàries, a en Bartomeu no li queda altre recurs que vendre en subhasta pública la seva quarta part de l'alqueria de Beniforani a en Miquel Rotlan, CM, per 500 lliures reials de Mallorca. La venda s'escriptura l'onze d'octubre del 1322.⁵⁶ Una vegada descomptats els deutes i pagat el lluíisme de la transacció, li queden netes a en Bartomeu Angeler poc més de 150 lliures.

b) Aproximadament per les mateixes dates, en Francesc Angeler o el seu hereu degueren vendre les altres $\frac{3}{4}$ parts de l'alqueria al cavaller Aries Ferrandis, tot i que no ha estat possible localitzar el document de transmissió.

S'acaba, així, la presència de la família Angeler en Es Teix i Beniforani, que es perllongà al llarg dels primers noranta anys de domini cristià de l'illa.

---

54 ARM. ECR-351, f. 230v, 7 idus maig 1297 (09/05/1297).

55 ARM. ECR-356, f. 40v, 2 nones febrer 1300 (04/02/1301).

56 ARM. ECR-420, f. 165v, 5 idus octubre 1322 (11/10/1322).

Les casetes d'Es Teix.

Ja hem vist com, l'any 1301, el rei Jaume II obté el domini íntegre sobre les dues jовades de terra que comprà a en Pere Roig, on hi havia ja unes cases. Tal com li succeí a en Bernat Angeler, ben aviat comencen les qüestions entre el rei i els posseïdors de les terres veïnes, a causa de les fites i partions dels honors respectius. En aquest cas, són els habitants de la vila de Sóller qui inicien un contenciós contra el rei. Tot i que se'n desconeix el final, el procés degué acabar l'any 1308 puix que, en una carta datada a Perpinyà a finals de desembre,⁵⁷ el rei mana al seu lloctinent a Mallorca, el cavaller en Pere de Bellcastell, que sobreseguí fins a rebre noves ordres la causa sobre la divisió dels termes del Teix (*super divisione terminorum del Teix vel alia racione*).

L'any següent, Jaume II inicia les obres de remodelació de les casetes del Teix, coincidint amb la reconstrucció parcial del palau reial de Valldemossa.

Els llibres de la Procuració reial⁵⁸ proporcionen algunes dades relatives a les obres, demostratives de que les parets estaven ja aixecades i a punt de ser cobertes. Abracen des del 25 d'octubre del 1309 al 13 de maig del 1310. En Pere Reboster de Valldemossa és el mestre que dirigeix els treballs. Les teules són pujades a l'om de bístia per 31 traginers que fan 61 viatges en total, a raó de dos sous el viatge. El corredor que organitza l'expedició mular, en Pere ses Oliveres, cobra un sou i quatre diners pel seu treball. El pintor en Perpinyà Bonaventura treballa en la decoració interior dels murs fins a principis de desembre, data en què es trasllada al palau de Sineu per pintar la cambra de l'infant en Sanç. Torna al Teix el mes de maig de l'any següent per adornar les parets de dues cambres a escarada, per quatre lliures.

M. Duliart,⁵⁹ qui va estudiar aquella residència els anys 1960, considera la construcció d'interès molt secundari, aixecat amb les mínimes despeses i seguint un esquema simplificat:

“Les diverses construccions es disposaven entorn d'una clastra interior i es recolzaven damunt parets que cloïen un espai rectangular de 36 metres de llargària per 30 metres d'ample. Les diverses sales, de profunditat irregular, però generalment de prop de 6 metres, estaven totes situades a la planta baixa, i no queda cap rastre de torre. A l'obra dels murs només hi entren còdols disposats en tongades horitzontals; la pedra tallada, de color blanc, està reservada a la construcció de les finestres i de les portes. Tant les primeres, que prenen la forma d'un rectangle estret i allargat, com les segones, amb arcs de mig punt, evoquen tot d'una algunes obertures de les parts baixes del castell de Perpinyà, a les quals, d'altra banda són posteriors de molt poc”.

57 ARM. Lletres Reials, LR-2, f. 205r, 13 calendes gener 1308 (20/12/1308).

58 ARM. RP-3392, f. 6v-23r. Transcrit a *DRM*, p. 103-104.

59 DULIART, M.: *L'art en el Regne de Mallorca*, Editorial Moll, Palma, 1964, p. 162.

Erròniament, els estudis històrics més primerencs⁶⁰ atribueixen l'impuls de l'obra al rei Sanç en comptes de Jaume II, i la justifiquen en base a l'esperit melancòlic i la fràgil salut del monarca —patia d'asma—, que el dugueren a cercar consol a l'altitud i puresa d'aires de la muntanya del Teix. A partir de l'obra de M. Duliart, però, sorgeix una altra interpretació en considerar les casetes “destinades a servir de lloc de reunió per a caçar”. La nova teoria sobre l'ús d'aquella construcció fa fortuna entre els investigadors posteriors, probablement perquè coincideix amb l'ús que se'n fa a l'actualitat. Imaginen el rei, en companyia d'alguns magnats, pujant des del palau de Valldemossa fins al Teix pel camí de bístia que encara es pot seguir a través de la possessió Sa Coma, per gaudir dels plaers de la falconeria.⁶¹ La síntesi final assegura que el rei Jaume II compra la terra i les cases

“que faria servir com a pavelló de caça per al seu fill Sanç, qui aleshores devia tenir uns 25 anys. (...) Calia tenir cura de l'hereu. Els metges li recomanaren passar temporades a un lloc sec amb aire pur, beneficiós per a un asmàtic. Les cases del Teix foren considerades una residència temporal idònia per al príncep”.⁶²

Tot i que fins ara no s'ha localitzat ni una sola cita que corrobore la presència dels monarques a les casetes del Teix, està ben documentada la gran afició que sentia Sanç I per la caça. Hi ha constància, també, de la compra de perdus i garses per repoblar els camps de Valldemossa i Sóller.⁶³ Endemés, la presència de caça major en aquelles muntanyes està documentada fins ben entrat el segle XVI.⁶⁴

La família de n'Àries Ferrandis.

El noble n'Àries Ferrandis unificà en una sola possessió totes les parcel·les individuals analitzades fins aquí, tot i que es desconeix per quina via efectiva

---

60 PIFERRER, P.; i QUADRADO, J. M.: *Islas Baleares*, Palma, 1888, edició de 1968, p. 450; PASCUAL, E.: “Los palacios del rey Sancho en Valldemosa, y el escudo de armas de la Cartuja”, *BSAL*, VI, Palma, 1896, p. 233-235, p. 233; PONS PASTOR, A.: *Els reis de la Casa de Mallorca*, Barcelona, 1957, p. 45; MARTÍNEZ FERRANDO, J. E.: *La tràgica història dels reis de Mallorca*, Barcelona, 1960, 2ª edició de 1979, p. 136.

61 MASCARÓ PASARIUS, J.: *Corpus de toponímia de Mallorca. Relación alfabética de los topónimos registrados en el Mapa general de Mallorca. Escala 1: 31.250*, tom I, Palma, 1963, p. 369; SASTRE MOLL, J.: “La caza en el reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XIV (1300- 1343)”, *EB*, 28, Palma, 1988, p. 49-58, p. 50.

62 BONNIN, P.: *Es Teix. Testimoni de les cabòries mallorquines*, Palma, 2012, p. 31.

63 SASTRE MOLL, J.: “La caza en el reino...”, p. 53.

64 Hi ha notícia de ceros o cèrvols als boscos de Valldemossa l'any 1346: VALERO, G; SUAU, B.; i MATEU, J.: “Es Teix”, *Les possessions de Bunyola. Història i patrimoni*, J. J. Olañeta, Palma, 2012, p. 52-55, p. 55; i, l'any 1529, la vila de Sóller acorda pagar una lliura per cada un que es cací “perquè se fa molt mal en les plantes de dita vila per ceros”: AMS-2, f. 99v, 03/03/1529.

es produeix el traspàs de propietats. La transacció es va dur a terme la segona dècada del 1300; i això és tant com afirmar que, en el millor dels supòsits, els reis de Mallorca posseïren les Casetes d'Es Teix un termini màxim de 20 anys.

N'Àries Ferrandis, senyor de Sa Bastida de Sant Joan, era un cavaller descendent de la família de n'Àries Ivanyes (Ibáñez),⁶⁵ un noble portuguès de la cort de l'infant en Pere de Portugal que exercí nombrosos càrrecs de responsabilitat mentre aquest governà Mallorca. També fou home de confiança i assessor de l'infant en Jaume, el futur rei Jaume II.⁶⁶

La trajectòria vital de n'Àries Ferrandis suposa la continuació de la via oberta pel seu antecessor, puix que fou un cavaller molt pròxim als monarques mallorquins Jaume II (1276-1311) i Sanç I (1311-1324).⁶⁷ Al dir de J. Binimelis,⁶⁸ la seva fidelitat li valgué la donació de la vila de Bunyola per part del rei Sanç. L'any 1322, a instàncies del propi n'Àries, el rei li permutà la vila per les baronies de Petra i Sant Joan de Sineu. Poc temps va gaudir n'Àries Ferrandis d'aquell senyoriu, perquè ordena testament el 23 de juny del 1323,⁶⁹ i l'any següent ja és mort. En el testament disposa un llegat a la Seu de Mallorca consistent en 50 quarteres de forment anual perquè siguin repartides als pobres, i nomena hereu universal son nebot en Francesc de Montllor, fill de la seva germana na Saurina.

Na Saurina Ferrandis, la germana de n'Àries, s'havia casat amb en Francesc de Montllor, donzell, senyor de la cavalleria anomenada dels Monjos (Porreres). El rei Sanç l'hi havia concedit l'any 1313, i l'hi havia consolidat el 1315.⁷⁰ L'ur fill, també anomenat Francesc de Montllor, hereta de son pare la cavalleria, per la qual està obligat a mantenir dos cavalls armats per a la defensa de l'illa. I, de son oncle n'Àries, hereta les baronies de Petra i Sant Joan. Per aquest motiu adopta el nom de l'oncle —Àries Ferrandis— com a àlies propi (*Aries Ferrandiz antea nominati Francischi de Monte Lauro*). Fins i tant no assoleixi la majoria d'edat, és sa mare i tutora na Saurina, ja vídua, qui administra el patrimoni familiar.

És així, doncs, que el 31 de març del 1324⁷¹ na Saurina i son pubill en Francesc de Montllor 'Àries Ferrandis' obtenen l'autorització reial per vendre en subhasta l'alqueria Es Teix, per tal de pagar els deutes i llegats deixats en testament per l'oncle n'Àries Ferrandis. Segons l'albarà de subhasta, l'alqueria està situada en el Puig del Rei i en el lloc dit La Tresca (*in locho vocato Podio*

65 Un arbre genealògic abreujat d'aquesta família ha estat publicada per ALOMAR, G.; i ROSSELLÓ, R.: *Historia de Muro (1229-1349)*, II, 1989, p. 108.

66 BAUSA ROIG, J.: "La cavalleria i el Puig de sa Bastida...", p. 243.

67 BAUSA ROIG, J.: "La cavalleria i el Puig de sa Bastida...", p. 246.

68 BINIMELIS, J.: *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras a ella adyacentes, compuesta por el Dr...*, edició de 1927, Palma, 1593, tom IV, cap. XVIII, p. 177.

69 ACM. N° 3428, p. 141r, 9 calendes juliol 1323.

70 ARM. RP-25, f. 8r, 5 calendes octubre 1313; i ARM. ECR-1145, f. 24r, 13 calendes maig 1315.

71 ARM. ECR-420, f., 149v, Pridie calendes abril 1324.

Regis et in locho vocato La Trescha) de la parròquia de Bunyola. És tinguda en nom del rei a sisè de lluïsmes, i a delme i tasca de tots els fruits i esplets. Igualment paga el delme i la tasca de les pastures, en el cas que les arrendin, les venguin o les empenyorin total o parcialment (*et etiam de precio pasturarum si ipsas contigeret conduci, vendi aut impignorari ad tempus, in toto vel in parte*). Conclosa la subhasta, el corredor lliura l'alqueria a en Ponç Guillem Suriu, CM, com a més donant, qui ofereix 900 lliures reials de Mallorca.

Els límits de l'alqueria són ben explícits: per una part, confronta amb l'honor d'en Miquel Rotlan —comprat a en Bartomeu Angeler, com hem vist—, i els de l'hereu d'en Guillem de Montagut, en Guillem Moragues i en Bernat Ademar, que corresponen a Beniforani; per altra part, amb el Coll de Sóller; per la tercera, amb el terme de Sóller; i per la darrera amb el terme de l'alqueria Pastoritx i els termes de l'alqueria d'en Simó Roig. Aquestes afrontacions indiquen que la possessió Es Teix ja estava totalment formada i perfectament consolidada l'any 1324.⁷²

Els Guillem Suriu, ciutadans de Mallorca.

L'alqueria Es Teix es manté en poder de la família Guillem Suriu poc més de 50 anys, coincidint amb els decennis centrals del segle XIV.

El dos d'abril del 1375⁷³ ordena testament en Pere Guillem Suriu, CM, el titular del patrimoni familiar. En ell institueix hereu universal el fill mascle que ha de néixer de sa muller n'Elisenda, que suposa embarassada. En el cas que no sigui prenyada, nomena hereva sa filla na Marió i, si mor essent menor d'edat, la substitueix pel prenyat de sa muller si és femella. Si tots moren abans d'arribar a la majoria d'edat, disposa que l'hospici on vivia sigui del seu germà, en Jordi Guillem, CM, i la resta dels béns sigui dividida a parts iguals entre el dit son germà en Jordi i la filla major del testador, na Margarita, de 18 anys, que ja és l'esposa del venerable n'Arnau Burguet, CM.

En Pere Guillem va morir poc després d'haver fet testament i, dos dies més tard, falleix sa filla na Marió. Endemés, resulta que sa muller n'Elisenda no està prenyada. Conseqüentment, són nomenats hereus substituïts en Jordi i na Margarita. Oncle i neboda, doncs, han de fer front als deutes testamentaris del difunt. A l'heretat no hi ha béns mobles ni semovents suficients per a satisfer a la vídua n'Elisenda les 2.500 lliures del dot i l'escreix pactats en el contracte matrimonial, més les altres 200 lliures de préstec i llegat que li deixa son marit. En conseqüència, els hereus es veuen forçats a subhastar l'alqueria Es Teix i vendre-la al major donant.

⁷² Hom és conscient que la superfície documentada fins aquí –10 jovades– no s'acosta ni de prop a les 1.076 ha que assoleix actualment la possessió d'Es Teix. L'explicació potser es troba en el fet que les 10 jovades es refereixin exclusivament a la terra conreada. Així semblen indicar-ho les confrontes de les possessions i la toponímia.

⁷³ ARM. ECR-434, f. 96v, 22/11/1375.

Aleshores, l'alqueria confrontava amb les possessions d'en Bartomeu Deià i en Bernat Cerdà de Son Moragues, les possessions d'en Lluquí Cirera i d'en Ramon Reynés de Pastoritx, la possessió de'n Nicolau Bennàsser anomenada Girona, els pobladors de Beniforani, la possessió d'en Bernat Moragues de Beniforani, el Coll de Sóller, i el terme de la vila de Sóller.

La venda es formalitza el 22 de novembre del 1375, a favor de la dona n'Avinent, vídua del venerable en Bernat Febrer, CM, i llur fill també anomenat Bernat Febrer, per 1.001 lliures reials de Mallorca. Una vegada deduïda la sisena part pel lluïsmo degut al rei, la quantitat restant és lliurada a la vídua n'Elisenda.

En Bernat Febrer, en el testament que disposa l'any 1381 davant el notari en Jaume de Cordiria, nomena hereva la seva filla na Catalina Febrer, qui es va casar amb el donzell en Pere de Tornamira, també conegut com 'Mora'.⁷⁴ S'entra en el segle XIV, doncs, amb la parella Tornamira 'Mora'-Febrer com a posseïdors d'Es Teix. La resta dels propietaris de l'alqueria fins el dia d'avui són prou coneguts.⁷⁵

ELS USOS DE LA POSSESIÓ D'ES TEIX.

Les característiques físiques d'aquesta possessió de 1.076 hectàrees, amb una altura màxima de 1064,63 metres, nombrosos cims per sobre dels 900 metres, un sòl majoritàriament rocallós i amb zones d'elevat pendent en els vessants de Sóller i Deià i Bunyola, determinaren el tipus d'explotació, condicionat també pel fet que els seus propietaris fossin grans terratinents amb extenses propietats a la marina de Lluçmajor.

La presència d'olivar és marginal i situada al voltant de les cases, mentre que la zona d'horta és també reduïda malgrat la importància de la font des Teix, dita antigament d'en Daguí, situada vora les cases que en temps de l'Arxiduc eren ocupades per un amo. La consulta d'algun arxiu familiar ens aclariria les condicions d'explotació de la possessió, però mentre ens conformarem en fer una espipellada als seus trets més singulars.

Els carboners.

De la seva activitat tan sols es troben algunes referències indirectes com ara el fet que a mitjan segle XIX provocaren la desaparició d'extenses zones de bosc. El 1851 el botànic Mares, en un escrit després copiat per Pagenstecher,⁷⁶ afirmà que el cap cim del puig des Teix i el vessant nord-est estaven coberts de boixos que formaven un autèntic bosc. Un any després havien desaparegut

74 VILLALONGA MORELL, J. F.: "Posseïdors de sa Torre al llarg de la història", *Sa Torre, possessió de sa Marina de Lluçmajor: croquis i notes*, Fundació Miquel Llabrés Feliu, Palma, 2010, p. 84-117, p. 84.

75 BONNIN, P.: *Es Teix.*, p. 32.

76 PAGENSTECHEER, H. A.: *La isla de Mallorca. Reseña de un viaje*, El Drac editorial, Palma, 1989.

per elaborar carbó: “quan vaig passar per allà les sitges feien fum i no vaig poder recollir més de 10 mostres de *Buxus Balearica*, tan conscienciosa havia estat la devastació”. Cal assenyalar que aquestes bosquines no s’han recuperat encara ara, tot i que alguns exemplars, dispersos i castigats per les cabres, donen nom a l’indret conegut com es Boixos.

Una devastació semblant degué passar amb la construcció dels camins de metro en el vessant solleric que alguns informants lligats a la possessió situaren a partir del 1927 durant l’usdefruit de na Dolors Cotoner i de Verí. En tot cas aquesta xarxa tan sols estava justificada pels grans guanys que proporcionava la tala intensiva dels boscs i l’obtenció del carbó i la calç. També aquestes activitats ens han deixat la seva traça sobre el territori. A més dels camins de carro trobam diversos forns de calç, entre ells el forn d’en Blau, cuit per membres d’aquesta família. Des del pla de sa Maquina es llançaven les feixines a través d’un cable i les barraques de carboner i els rotlos de sitja s’estenen sobre el territori.

La caça.

Noms com el pla de ses Grívies o el comellar de ses Cegues ens parlen d’aquesta activitat, practicada com a lleure però també de manera professional pels llosers o llovers, dos dels quals trobam treballant a la possessió de manera simultània fins ben entrat el segle XX.

La forma de pagament més habitual era el lliurament setmanal d’un cert nombre de tords, alhora el propietari tenia la finca guardada. Per contra el lloser obtenia uns guanys importants durant la temporada que començava amb la revisió del parany, netejant i revisant les lloses a finals d’estiu i finalitzava amb la partida dels tords entre sant Antoni i sant Josep. Una temporalitat que els obligava a compartir aquesta ocupació amb altres oficis.

Les lloses eren trampes formades per una pedra plana, mòbil, aguantada per quatre bastonets i tres pedres més que la rodejaven. Enmig s’hi posava l’esca, bàsicament cucs fixats per pues d’esparraguera vera. El seu nombre podia arribar al milenar i obligava a un llarg recorregut que sovint els ocupava tot el dia. La Barraca des Cabrer és el lloc on dormia el darrer lloser que a la feina de revisar les lloses afegia la necessitat de proveir-se de cucs i baixar la caça al poble, per la qual cosa comptava amb un jove ajudant.⁷⁷

La ramaderia.

Diversos autors assenyalen que durant l’època musulmana la ramaderia ovina jugava un paper important, incrementat després de la conquesta amb l’entrada de l’illa en els fluxos comercials de la Mediterrània, adquirint el

---

77 ORDINAS, A; ORDINAS, G; REYNÉS, A: “La caça tradicional a Mallorca: lloses i llovers”, *Estudis Balearics*, 50, Institut d’Estudis Baleàrics, Palma, 1995, p. 113-120.

comerç de la llana un caràcter comercial i especulatiu.⁷⁸

Si bé inicialment les guardes tendrien unes dimensions reduïdes, a les acaballes del segle XIV es formaren els grans ramats,⁷⁹ un procés en el qual es va veure inserida la possessió des Teix, adquirida el 1375 per Bernat Febrer qui, el 1379, comprà també la possessió llucmajorera de sa Torre. Aquest fet facilità la transhumància entre ambdós indrets a través del camí de Muntanya, dit també de sa Torre, des Teix o del Palmer, aquests dos darrers topònims recollits en el terme de Lluçmajor.⁸⁰ Un traçat considerat públic malgrat que per alguns autors era del marquès de la casa Desbrull propietari de sa Torre.⁸¹ El 1821 apareix en el municipi de Bunyola a la relació dels camins generals, categoria que incloïa els de major importància,⁸² mentre que a cavall dels segles XIX i XX era qualificat de veïnal en els termes de Marratxí i Palma.

L'itinerari, aprofitat per altres possessions i ja estudiat per diversos autors,⁸³ s'iniciava a sa Marina de Lluçmajor, passava per Cas Busso, s'Àguila, sa Torre, Can Puigderrós, i s'Arenal, i es complementava amb diversos aljubs per abeurar el bestiar. Després d'un curt tram pel terme de Palma entrava en el de Marratxí, amb un punt de descans i on fer nit, allà on avui hi ha la plaça del pla de na Tesa. Continuava per l'aeròdrom de Son Bonet, on ha desaparegut i ja en el terme de Bunyola passa per Son Pizà i Son Vivot i pel nord de Caubet enllaça amb la carretera de Sóller, passat per sota de les vies del tren.

Dels ramats majoritàriament ovins, se n'aprofitava la carn i la llana, que donà lloc a una florent indústria de teixits, i se'n feia formatge, especialment apreciat durant el segle XVI, si hem de fer cas a l'anotació de l'Inca Garcilaso de la Vega (1539-1616) que deixà escrit: "*En mis tiempos llevaban quesos de Mallorca al Perú y no otros, y eran muy apreciados*".

Aquests aprofitaments quedaren reflectits a l'inventari dels bens del cavaller en Lorengo Marí realitzat l'any 1482, que inclouen una cabana en es Teix⁸⁴ on, entre altres estris, materials i mobles, s'hi troben diversos vells⁸⁵ de llana i anyins;⁸⁶ tres alfàbies grans per tenir morques, amb les que s'esmorcaven les

78 DEYÀ BAUZÀ, MIGUEL: *La manufactura de la lana en Mallorca (1400-1700): gremios, artesanos y comerciantes*, Tesi Doctoral, Palma, 1997.

79 JOVER AVELLÀ, G.: "La crisis tardomedieval i el desenvolupament d'una ramaderia senyorial. Mallorca, segles XIV-XV", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. V, Barcelona, 1994, p. 81-100.

80 CALVIÑO, C.; CLAR, F.; i MUT, F.: "Els estudis de toponímia a la revista 'Lluçmajor de Pinte en Ample'", *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Universitat de les Illes Balears, Palma, p. 77-82.

81 CALVIÑO, C.: *Sa Torre, possessió de sa marina de llucmajor, croquis i notes*, Palma, 2010.

82 AGCM. Sign. X-822/9.

83 VALERO MARTÍ, G.: "Notes sobre la transhumància a Mallorca: el camí de Muntanya de la Torre de Lluçmajor al Teix", *I Jornades d'estudis Locals a Marratxí*, Ajuntament de Marratxí, 1996, pàg 241- 249.

84 ROSSELLÓ VAQUER, R.: *Bunyola en el segle XV*, Col·lectiu Cultural Sitja, Bunyola, 1995.

85 Conjunt de llana tosa d'una ovella o xai.

86 Llana d'anyell.

esquenes de les ovelles per evitar els viron; dues estisores de tondre; vint-i-sis esqueselles grosses per mardans, com es deien els mascles grossos destinats a la procreació; quaranta esqueselles mitjanceres i picarols; tres ferrades o recipients de fusta envoltats de cèrcols de ferro utilitzats per munyir; unes premses, emprades per tal que la peça de formatge donàs tot el suc; un morter de terra emprat per l'herba formatgera, una olla i dos "canallets" o cavallets per formatjar; una cullera de fust per fer brosat; un "manador" per manar llet; una sàrria de palma vella, una post, i una gran quantitat de fogasses, peces de formatge semblants a un pa; i un canyís per tenir-les, amb les seves cordes.

A l'època, les guardes i les pastures no eren explotades directament pel propietari, un fet habitual a Mallorca on es podien llogar juntament o per separat o conjuntament, creant-se sovint societats que gestionaven un gran nombre de caps de bestiar i que trobaven en la llana la seva principal font de beneficis. Així, el 1494, en Berenguer de Santacília llogà les pastures de sa Torre i es Teix als germans en Guillem, en Pere i en Nicolau Armengol i les seves dones respectives na Francesquina, na Joaneta i na Catalina, qui es feren càrrec de 1.500 ovelles i 500 cabres durant nou anys a canvi de pagar 250 lliures anuals, 25 anyells i 100 fogasses.⁸⁷

Consta que el 1502 existia una guarda de vaques i bestiar salvatge a la muntanya⁸⁸ però el ramat menor era majoritari i el 1628 s'esmentaven a la possessió de sa Torre cinc-centes cabres, tres-centes toïssos, mil tres-centes ovelles i dos-cents anyells, una part dels quals estiuejaria a la serra de Tramuntana.

Al voltant de 1884 l'arxiduc escrigué que les casetes del Rei en Jaume eren utilitzades com estable i P. Bonnín recollí que n'Antoni Bestard, que fou amo des Teix ja en el segle XX, que en temps d'en Josep Francesc de Villalonga hi havia 500 ovelles, a les quals se n'ajuntaven a l'estiu altres 500 de sa Torre.⁸⁹ Una xifra un poc inferior a la proporcionada per un dels testimonis recollits pel C. Calviño i lligats a sa Torre com a treballadors que assenyalaren que encara el 1927 hi havia a sa Torre 1.200 ovelles de les quals se'n duïen 700 o 800 fins a la possessió des Teix pel mes de maig, quan les havien toses.⁹⁰ De munyir-les s'ocupaven cinc homes i tenien la llana molt fina, de manera que es venia més cara que la d'altres guardes.

El tràfec d'animals acabà cap al 1932, gairebé coincidint amb el canvi de la propietat; però també recollim de fonts orals que a començament del segle XX es donava una transhumància a menor escala entre algunes possessions de Valldemossa, Deià i Sóller que en temps d'oliva duïen els seus ramats as Teix.

87 FONT OBRADOR, B.: *Història de Lluçmajor*. II, Gràfiques Miramar, Palma, 1974, p. 132.

88 *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

89 BONNIN, P.: *Es Teix. Testimoni de cabòries...*

90 CALVIÑO, C.: *Sa Torre, possessió de sa marina...*

En aquest sentit Toni Rotger *Trona* que fou encarregat de Can Fussimany ens conta que a canvi d'una contraprestació dinerària molt reduïda, deianencs i valldemossins pujaven les ovelles al Teix en temps d'oliva i les hi deixaven fins que l'havien collit. Arribat el temps de tondre les aplegaven i separaven els mens, pujant els deianencs pel pas des Seregall de Can Boqueta, els de Lluçacari pel pas d'en Marc i els valldemossins des de Son Moragues. Cada uns des del seu costat contribuïen a portar les ovelles a les cases des Teix on, a més de tondre-les, feien un bon dinar.

Les rotes.

Les rotes foren, amb tota probabilitat, el sistema principal per aconseguir noves terres de conreu en es Teix. Inicialment era un sistema que permetia la posada en conreu d'una parcel·la, de la qual el roter arrabassava la garriga o el bosc i retirava el pedreny ("rompuda"), a canvi de la llenya i de la seva explotació durant un espai de temps i amb algunes contraprestacions, com fer bardisses o marges. Tot i això també s'anomenaren rotes les parcel·les de terres marginals de les grans possessions, encara que ja es trobassin conrades d'anys anteriors, llogades temporalment a canvi del lliurament d'una part de la collita i en les que el pagament en doblers era minoritari.

Pel que fa a la possessió des Teix, anualment s'anava succeint la tasca dels roters que sembraven cereals i la dels pastors que a l'estiu aprofitaven el rostoll una vegada recollides les messes, sistema pel qual el roter en treia un profit suplementari, que C. Calviño i J. Clar recolliren a Lluçmajor.⁹¹ En el cas des Teix pareix constatat pel fet que el 15 de juliol de 1545 en Joan Penya i en Bernat Estada acudiren a la possessió per estimar una rota sembrada de blat i la renda que en feien els pastors.⁹²

El 1675 trobam les primeres petjades toponímiques d'aquesta activitat a la delimitació de les partions entre es Teix, del donzell en Pere Ramon Villalonga, i Biniforani, del també donzell en Pere de Cavalleria, en la que se citen les rotes de ses Falgueres i de l'Ordi, encara ara localitzables, atès que aquestes confrontes no pareixen haver sofert cap modificació des de llavors. Així mateix deixaren la seva marca sobre el territori en indrets com el pla des Clapers, caracteritzats pels munts de pedra retirada dels conreus; la rota des Vent, amb la seva caseta, l'era i les marjades que s'enfilen fins prop dels 1.000 metres d'altura; la rota Llarga, envoltada de parets o es Puet (pouet) des Horts, amb la seva bassa i un pou.

Una qüestió verbal entre en Bartomeu i en Francesc Coll davant el lloctinent en Josep Gamundí, el 30 de gener de 1741, ens permet aclarir les

91 CALVIÑO, C; i CLAR, J.: *Les barraques de Lluçmajor, una arquitectura popular*, El Gall Editor, Palma, 1999.

92 AMS-4884, f. 243v, 15/07/1545.

condicions per les quals els roters aixecaven i es transmetien les casetes o porxos. Unes construccions de pedra en sec, de planta rectangular, cobertes de teules i a vegades dividides en dues estances que els servien d'aixopluc.

Les divergències començaren amb la negativa d'en Francesc Coll a pagar a en Bartomeu Coll les tres lliures i cinc sous que li reclamava pel valor d'una caseta que li va armar o cedir en es Teix, amb l'argument que si bé hi havia habitat, també ho havia compensat posant-li una porta i 64 teules.

Un dels testimonis afirmà que sempre havia sentit a dir que si algun conrador feia una caseta a la muntanya amb el pacte de sembrar-hi, quan se'n anava l'armava o venia a un altre conrador, mentre que un altre digué que el senyor des Teix sempre els ho havia permès fer així.

Finalment la sentència confirmà aquest punt i, el 16 de febrer de 1741, es condemnà en Francesc Coll a pagar el què li reclamava en Bartomeu Coll i se li permet que, en cas de deixar de sembrar, pugui cedir la caseta a qui vulgui. Tanmateix, la sentència es va apel·lar davant el Regent.⁹³

El mateix any un altre plet, aquesta vegada entre en Pere Coll i en Pere Antoni Muntaner, pareix indicar que les rotes es podien llogar a persones que no les treballaven directament. Es diu que en Pere anà fins a la muntanya des Teix a sembrar per compte d'en Pere Antoni, amb un mul de cada un fent parell; però, quan li reclamà la bístia per fer una altra feina aquest no li deixa perquè l'havia llogat. Més enllà d'aquesta qüestió trobam a l'època a en Pere Antoni Muntaner propietari d'alguns olivars a Deià, la qual cosa, juntament amb la possessió del mul o el valor de les teules amb les quals es cobrien les casetes, ens allunya un poc de la figura del roter exclusivament com una persona extremadament pobre que conrava per una minsa collita. Aquesta idea fou divulgada per l'arxiduc Lluís Salvador però contradita per altres autors que indiquen que fins i tot els agricultors propietaris podien tenir una rota per tal de variar la seva producció; i que també hi havia roters amb altres oficis, com paraires, fusters, trencadors, ferrers i torrers.

Amb el temps, les terres més primes s'anaren abandonant i, quan el 1855 l'agrimensor n'Antoni Bisquerra mesurà la superfície de la part deianenca de la possessió, anotà que tan sols se'n cultivava la meitat. Ja a començament del segle XX aquesta decadència es va fer més evident i quan mossèn J. Pons escrigué el 1919 el seu text *Ventant l'era* parla ja en passat de la feina que es feia a l'era des Vent, que es troba situada a 963 metres d'altura: "Ha de comptar que feien tant d'escàndol, que quan batien a s'Era del Vent, del Teix, s'era seguit, en dia de llevant, sentir el cloc cloc de les esquelles, de ses Basses de Son Rullan".⁹⁴

Per altra part recolliren de n'Antoni Rotger *Trona* el què pareix haver estat

---

93 AMD. *Llibre de provisions y altres Actas de la Vila de Della. Començant lo any 1718 fins en 1751.*

94 PONS, JERONI: "Ventant l'era", *Sóller, setmanari d'informació local*, edició del 2 agost 1919.

la darrera rota des Teix, sembrada devers l'any 1923 o 24 per en Joan Deyà i en Jaume Rullan Ripoll de Deià i a la que ell ajuda un dia a espigolar. Bateren a l'era que hi ha davant les casetes del Rei en Jaume i es quedaren a dormir allà dalt, els homes a l'era i les dones a les casetes. El matí baixaren el blat en carros pel coll de Sóller i un poc de palla, ja que la majoria quedà en es Teix, segurament com a part del contracte.

L'explotació de la neu.

A recer del puig des Teix, en el terme municipal de Bunyola i partioneres amb el de Deià, trobam les cases de sa Neu, on es recollia i emmagatzemava aquest element per a la seva posterior utilització gastronòmica i medicinal. J. Mascaró Pasarius recollí el topònim en el seu *Mapa General de Mallorca* amb el nom de porxo de sa Neu.

El conjunt està format per un porxo de grans dimensions, emprat com habitatge temporal pels nevaters i les seves bísties, i un gran clot paredat utilitzat per acumular la neu. A migjorn s'observen algunes marjades que podrien haver servit per a facilitar la recollida de les precipitacions nivals, encara que no és descartable que es construïssin amb posterioritat amb una finalitat agrícola, atesa l'acurada factura que presenten.

El dipòsit estava cobert de teules, les restes de les quals observam en gran quantitat. A cada un dels costats curts hi trobam un portal d'accés i en el de llevant es conserven indicis de dues bombarderes, com s'anomenen els forats per on s'abocava la neu.

El gran nombre de bracers que treballaven en la recollida de la neu (l'11 de març de 1769 eren 28)⁹⁵ justifica les grans dimensions del porxo de nevaters, una construcció situada al sud del pou i on encara es veuen traces de les menjadores per a les bísties i d'algunes columnes que ajudaven a aguantar la teulada. Aquí es guardava la llenya per escalfar-se i cuinar, i els estris necessaris per a la feina que, el 1815, eren dotze pales per replegar la neu, quatre picons per pitjar-la, sis gavetes per transportar-la i un rest (corda) per a baixar al dipòsit.

En trobam la referència més antiga el 1636, data en què era d'en Jaume Joan de Villalonga i s'hi emmagatzemaven 350 somades de neu.⁹⁶ El seu ús gastronòmic era ja una realitat a l'època, i en alguns inventaris de les cases de possessió de Deià del segle XVII i XVIII hi consta l'existència de caps de refredar, en les que suposadament s'utilitzaria la neu.

95 GORRIAS, A.: *Les cases de neu a Mallorca, història comerç i itineraris*, Editorial El Far, Palma, 2001.

96 Somada: Càrrega d'un animal de bast, la qual és equivalent a tres quintars. Quintar: Pes equivalent aproximadament a quaranta-un quilogram i mig, i a Mallorca a un poc més de quaranta dos.

L'ajuntament de Palma administra la casa de neu.

L'explotació d'aquesta instal·lació sovint es feia a través d'arrendataris, un dels quals era el 1723 en Joan Mulet, teixidor de lli, mercader i persona molt activa en el comerç de neu.

El 1735, l'ajuntament de Palma es va fer càrrec de l'administració de dues cases de neu, a les que se'n sumaren posteriorment altres sis, entre elles la del Teix, situació que es perllongà fins al 1745.

Entre març i juliol de 1737 es veneren 1.286 portadores⁹⁷ de neu d'aquesta instal·lació, de les que se'n destinaren 36 a la Cartoixa. Cal a dir però que la quantitat emmagatzemada variava depenent de l'any climatològic. Alguns anys no es podia omplir, mentre que en d'altres se'n recollien quantitats que anaven des de les 200 somades⁹⁸ del 28 de març de 1749 fins a les 1.500 somades del 19 d'abril de 1751.

També a Sóller s'aprofitava el seu gel i el 1793 es pagava a en Gaietà Pomar per dur una portadora de neu des Teix al comandant que es trobava a Santa Catalina.⁹⁹ Tanmateix aquest dipòsit, juntament amb els de Son Moragues, la Cartoixa i sa Serra, era un dels més propers a Ciutat, de manera que les despeses de transport fins allà eren menors que des d'altres indrets. Aquest fet provocà la sospita que els seus propietaris especulaven amb el preu i que per recollir-la esperaven que els resultàs rendible, provocant així l'escassetat d'aquest producte. Així ho recull el plenari de l'ajuntament de Palma del dia 6 de juny del 1805.

El darrers lloguers coneguts.

El darrer llogater documentat és el deianenc en Joan Coll Albertí. El seu contracte començava el 8 de setembre de 1815 i tenia una duració de quatre anys. La renda era variable en funció de les nevades: 100 lliures si podia omplir tota la casa, i 50 si tan sols n'omplia la meitat. Els Villalonga, com a senyors que eren, rebien vuit lliures de neu cada dia, des de Pasqua a Tots Sants; i deu portadores del mateix producte a la possessió de Meià (Sant Joan) o a sa Torre (Montuiri).¹⁰⁰

Queda encara en el record d'algunes persones majors que els deianencs hi anaven a treballar després de les grans nevades, i que es baixava el gel per a refrescar l'aigua durant les festes de sant Joan. Els usos medicinals eren també importants, i el 1884 quedà enregistrat en el diari madrileny *La Unión* que un soldat del regiment de Filipines acantonat a Deià sofrí un atac cerebral. Les monges del poble se'n feren càrrec allotjant-lo en el seu convent, i el tractaren

---

⁹⁷ Una portadora = 42,328 quilos.

⁹⁸ Una somada = 2 portadores = 84,656 quilos.

⁹⁹ AMS-1158, full solter, 03/07/1793.

¹⁰⁰ CAÑELLAS, N.; CALAFAT, A. M.; i SERRANO, P.: "Cases de neu a la zona de Valldemossa (i 3)", *Miramar*, 23, Abril-maig-juny 1995.

amb l'ajut de neu recollida en es Teix¹⁰¹. No cal a dir que amb tan sol·licita atenció s'acabà recuperant.

Així mateix, i tot i que no ho hem sabut trobar en els documents, ens conta na Maria Lourdes Colom Rullan, que ho coneixia del seu pare el poeta en Guillem Colom, que en *Bartola*, propietari el 1891 de l'orxateria Can Bartola, situada en el carrer de la Constitució número 1 de Ciutat,¹⁰² llogà aquestes instal·lacions i unes cotxeres situades en el Coll de Sóller, a Són Alegre, dit ara Can Bartola, per aquest motiu.

Eren tres espais avui desapareguts, on resguardava els carros per transportar la neu. Estaven situades vora les cases, a l'altra banda del camí, amb una mena de clastra, al fons de la qual es trobava un fontinyol d'aspecte singular per la presència de llengües de cero, unes falgueres (*Phyllitis sagittata*) que un herbolari s'encarregava de recollir periòdicament degut a les seves propietats medicinals.

Del lligam d'en Bartola amb les cases de neu queda a la glosa atribuïda al solleric en Pau Noguera *Cerol* i dirigida al també glosador i amic Andreu Coll *Tambor*:

Andreu, sa bolla redola
de cap a cap des Triquet;
enguany puc prendre billet
a Sóller i a Bunyola,
perquè estic amb en Bartola:
a ell sa neu l'agombola
i a mi em mata de fred.¹⁰³

El càrritx.

D'aquesta gramínia gegant, de fulles llargues i aspres, se'n feien cobertes per a les barraques i aixoplucs, i es cremava per alimentar al bestiar quan treia els nous brots tendres. També se segava per a servir d'aliment pel bestiar major i, després de picat, se'n feien vencisos d'uns deu pams amb els quals es fermaven les garbes dels cereals. Estaven confegits amb dues cordes afegides per un nuu, amb el càrritx esfullat a cada cap.¹⁰⁴

Molts pagesos en feien, igual que els missatges per a consum de les possessions; però també se'n venien a tant el cavalló (10 vencisos) o el feix (200 vencisos) i, en alguns pobles com Sant Llorenç, la seva confecció ocupava

101 Periódico *La Union*, Madrid, edició del 26 d'agost de 1884.

102 PEÑA, P. d'A.: *Guia Manual de las Islas Baleares: con indicador comercial*, Librería de J. Tous, Palma, 1891.

103 ARBONA OLIVER, M.: "Tertúlia", *Sóller, semanario de información local*, edició de l'1 de febrer de 1964.

104 RUBÍ, Mn. A.: *En aquell temps... La vila abans de 1925 (II)*, 2001.

les dones que l'elaboraven del càrritx que els portaven de la muntanya.¹⁰⁵

Aquests aprofitaments eren especialment compatibles amb la resta de l'explotació de la possessió i ocupaven un gran nombre de carritxers dels municipis veïns. També a Sóller on, abans del 1885, s'amarava en el torrent Major, en el gorg de Dalt situat vora el que avui és l'entrada del túnel del torrent, al costat de l'estació de tren; i en el gorg de Baix, ubicat cinquanta metres més avall.¹⁰⁶

Un segle abans, el segadors de càrritx també eren nombrosos a Deià i estenien la seva tasca per tots els espadats des Teix, una feina no exempta de perills que causà algun accident mortal, com el que succeí el dos de setembre de 1759.

El matí, en Joan Bujosa, un fadrí de 15 o 16 anys, partí cap als cingles de les muntanyes des Teix per segar càrritx, com acostumava fer cada dia. Passada la una de la nit encara no havia tornat i la seva tia na Joana Anna Bujosa anà a veure els altres carritxers per si en tenien notícies. Cap d'ells l'havia vist, de manera que ho posà en coneixement del seu conco en Joan Bujosa *Lac*, que el dematí partí a la seva recerca amb l'ajut d'en Joan Bujosa *Fuster*. Trescaren per la muntanya i pels diferents cingles fins que, devers les dues de la tarda, el trobaren mort baix d'un d'ells, un lloc molt alt des d'on havia caigut i s'havia romput "tots els ossos del cráneo". Als crits d'auxili acudiren altres homes que tan sols pogueren ajudar a portar les despulles del dissortat fins a casa de la seva tia.¹⁰⁷

Ja el 1850, en Pascual Madoz destacà aquesta activitat a la veu 'Deià' del seu monumental diccionari, especialment a les muntanyes des Teix i el Puig Gros (Son Moragues), i la seva utilització en lloc de palla per a les cavalleries durant l'hivern. Una presència i utilitat que també ressaltà F. Fulgósio a la seva obra del 1870, en la qual recomana la seva extensió a la península "*donde tan a menudo suelen faltar paja y pastos*".¹⁰⁸

Recollim així mateix, d'alguns contractes d'arrendament de la segona meitat del segle XIX, que en els sementers veïns del Puig Gros de Son Moragues (Valldemossa) la sega s'iniciava a començaments de novembre i finalitzava per la Pasqua de Resurrecció.¹⁰⁹ Un període de treball que coincideix amb l'indicat per en Josep Monlau, qui fou propietari de Son Moragues (Deià), encara que en es Teix es podia perllongar una mica més: "*se da el carrizo de 1º de no^{bre} a 30 abril; a veces en el Teix permiten segarlos, segun la abundancia, en mayo tambien*".¹¹⁰

---

105 GALMÉS RIERA, A.: *Cultura popular mallorquina. Aplec de pautes*, 1982.

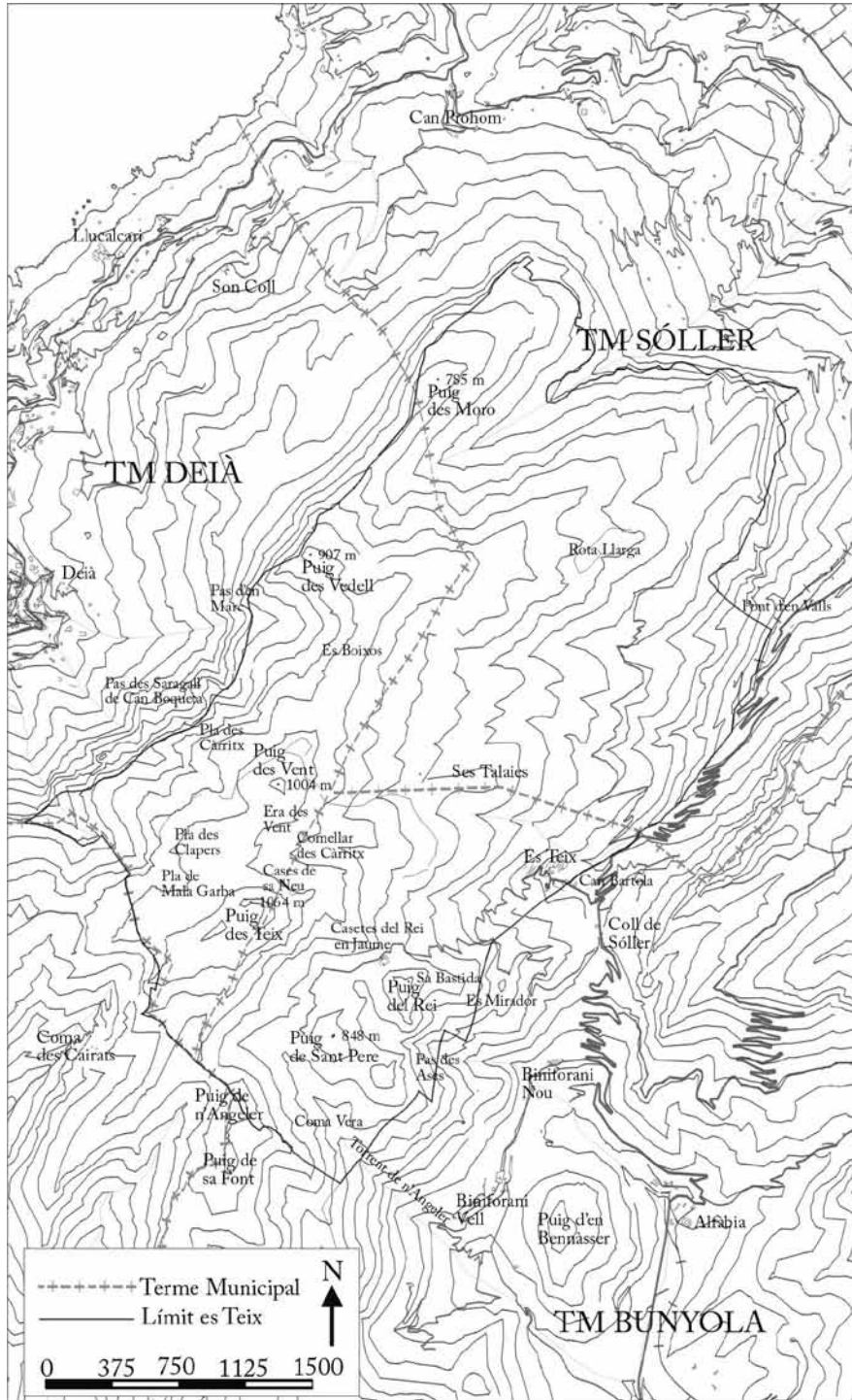
106 ARBONA OLIVER, A.: *Fent volar l'estel*, Associació cultural Veu de Sóller, 1996, p. 142.

107 AMD, sense signatura

108 FULGÓSIO, F.: *Crónica de las islas Baleares*. Editores Rubio, Grillo y Vitturi, Madrid, 1870.

109 ARM. A LI. 241.

110 BB-11-227.

Ses Casetes del rei En Jaume.

S'Era des Vent.

LA PRODUCCIÓ D'OLI DE L'ILLA DE MALLORCA SEGONS LES RENDES REIALS (1311 - 1342): LA PRODUCCIÓ DE SÓLLER I BINIARATX

Dr. Jaume Sastre Moll (UIB)

Resum

Les rendes de Biniaraix que correspongueren a l'abat de Sant Feliu de Guixols van passar a la Procuració reial en 1318 mitjançant compra. Una altra porció de Sóller, que corresponia a Gastó de Bearn, també passà a mans de la monarquia quan aquella va adquirir les propietats del vescomte en 1308 - 10 per 6.000 lliures. Les dues adquisicions deixaren en mans de la corona una bona part de les rendes del Vall.

Es tracta de veure quina importància van tenir ambdues compres i de quin profit es beneficià la corona.

Els Llibres del Compte de la Procuració Reial contenen totes les rendes recaptades pels tresoreres mallorquins a la majoria de les terres del regne: Mallorca, Menorca Eivissa i Formentera.

Els llibres, anualment configurats en tres mans de paper, estaven dividits en varies seccions, de les quals la primera eren les rendes recol·lectades a la Porció Reial que comprenia les rendes de Ciutat i de les poblacions de Valldemossa, Bunyola, Santa Maria del Camí, Inca i Selva, Alcúdia, Sineu, Sant Joan de Sineu, Petra, Montuïri, Manacor i Bellver, Artà, Lluçmajor, Campos, Santanyí, Felanitx i Porreres. Seguien les rendes comprades a Gastó de Bearn, (que comprenien les de Ciutat, Sóller, Binissalem, Robines i Sencelles), les de Biniaratx (comprades a Arnau de Torrella), les derivades de l'Orde del Temple, les comprades a Arnau Traver, i les obtingudes del pariatge subscrit amb el bisbe de Mallorca i Barcelona.

Completaven el Llibre de Rebudes les rendes de l'illa de Menorca i les d'Eivissa i Formentera.

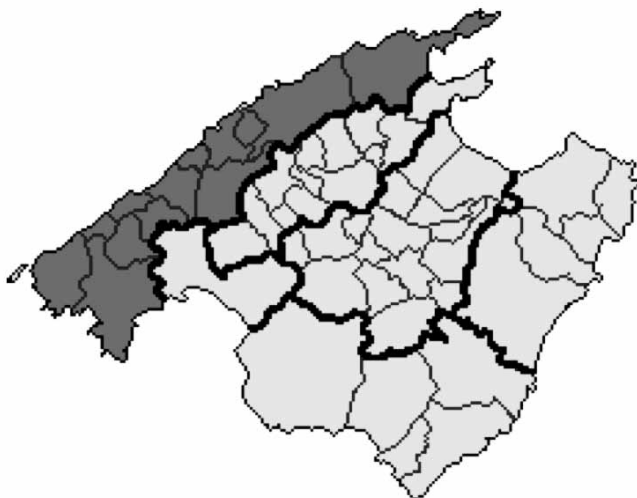
Del seu contingut hem extret la producció d'oli de Mallorca, segons el delme reial, recaptat en les poblacions de la Serra de Tramuntana i el Raiguer.

LA PRODUCCIÓ D'OLI A MALLORCA I EN ESPECIAL A LA VILA DE SÓLLER I BINIARATX

L'illa de Mallorca s'ha dividit en sis zones geogràfiques que tenen unes característiques peculiars i comunes, de les quals la Serra de Tramuntana ha

estat sempre la productora d'oli, la Zona del Raiguer i Pla de Mallorca foren les principals productores de blat i vi, mentre que les zones més deprimides eren les del SE. i la de Llevant. La sisena, que correspon a Ciutat, ha tingut unes peculiaritats diferents a totes les demés, sobretot des del punt social i econòmic. No ha d'estranyar doncs que l'illa de Mallorca també hagi estat dividida des de sempre en Ciutat i Part Forana.

Des de la conquesta de Mallorca, les terres de la Serra de Tramuntana i del Raiguer (principals productores d'oli) van correspondre a diferents senyors, de manera que a l'actualitat podem conèixer l'evolució de la seva producció de conjunt (durant l'època medieval) quan la monarquia, durant el regnat de Sanxo I de Mallorca, va aconseguir unificar la major part dels territoris sota la seva jurisdicció.

Formaven part de la Porció Reial i de Nunyo Sanç els termes de Valldemossa, Bunyola, Santa Maria del Camí i el terme d'Inca; entre 1308 i 1310 dels descendents del noble Gastó de Bearn varen vendre gran part del Vall de Sóller, i les localitats de Alaró, Robines i Binissalem; el 1318 el rei Sanxo I va comprar a Arnau de Torrella l'alqueria de Biniaratx; i al 1315 - 1323 amb els pariatges concertats amb els bisbes de Mallorca i Barcelona aconseguia incorporar les poblacions de Calvià, Andratx, Puigpunyent, Marratxí i Esporles.

De manera que les recaptacions d'oli abans dels anys 1318 - 1323 són parcial i no seran valorades en aquest treball. Així hi tot, som conscients que el rei no acaparà el total del delme de la producció d'oli de l'illa, ja que en alguns llocs el compartí amb el bisbe de Mallorca i en altres territoris pagaren part de la producció directament a l'Església. Però és evident que el dret reial representà més del 90% del total de l'impost.

Amb tot, hem intentat fer una recerca en totes les viles productores d'oli per valorar el **delme** de la producció anual de cadascuna d'elles i així calcular el de tota l'illa. Els resultats (expressats en quartans)¹ són aquests:²

	1318	1323	1325	1327	1328
Pla de la Ciutat i Marratxí	20	225	84	235	130
Valldemossa	502	---	402	800	1.370
Bunyola	1.030	---	901	2.225	4.030
Santa Maria des Camí	8	---	25	130	145
Inca i Selva	217	---	25	390	1.000
Sóller	105	2.160	925	1.355	1.700
Alaró, Robines i Sencelles	215	934	66	440	1.200
Biniarx	20	410	435	374	350
Esporles	231	450	110	515	330
Calvià, Puigpunyent Andratx	---	412 ½	100	520	310
TOTALES	2. 348 q.	---	3.073 q.	6. 984 q.	10.565 q.

	1330	1331	1334	1335	1336
Pla de la Ciutat i Marratxí	75	66	480	70	80
Valldemossa	900	152	1.900	420	1.690
Bunyola	1.820	393	2.600	---	1.600
Santa Maria des Camí	51	86	332	53	51
Inca i Selva	331	234	1.550	311	500
Sóller	1.430	190	1.000	1.800	2.000
Alaró, Robines i Sencelles	504	511	1.670	640	560
Biniarx	310	19	110	450	325
Esporles	162	62	810	---	515
Calvià, Puigpunyent Andratx	267	68	600	---	250
TOTALES	5.850 q.	1.781 q.	11.072 q.	---	7.571 q.

1 El quartà era una mesura de líquids amb una capacitat equivalent a quatre litres, aproximadament. (DCVB)

2 Els espais senyalats amb (---) a les taules indiquen la manca de documentació i la pèrdua de la mateixa en els registres.

	1337	1338	1339	1340	1341
Pla de la Ciutat i Marratxí	---	150	280	51	250
Valldemossa	---	1.810	1.400	260	750
Bunyola	---	3.400	3.400	750	2.750
Santa Maria des Camí	---	32	241	Res	80
Inca i Selva	---	1.415	602	125	1.000
Sóller	900	2.400	1.110	455	3.000
Alaró, Robines i Sencelles	657	605	1.060	101	715
Biniarx	210	420	200	20	420
Esporles	420	225	520	86	550
Calvià, Puigpunyent Andratx	105	180	355	40 ½	405
TOTALES	---	10.637 q.	9.168 q.	2.036 ½ q.	9.920 q.

El delme, (que per comoditat valorem en un 10%), parla de produccions molt altes, que en els anys 1328, 1334, 1338, sobrepassaven els 400.000 litres d'oli a tota l'illa de Mallorca; altres anyades amb produccions bones, eren compreses entre els 300.000 - 350.000 litres (delmes entre 6.000 i 8.000 quartans); però altres foren produccions molt baixes, com les dels anys 1318, 1325, 1331, 1340.

Tan sols recordar que dintre de les cròniques catalanes, l'any 1331 es considera el "mal any primer", com a punt de partida de la gran crisi social i econòmica que afectaria a tots els regnes europeus a la primera meitat del segle XIV i que tindria com a punt àlgid la Pesta Negra.

De les 10 àrees productores d'oli, la vila de Sóller, juntament amb Biniarx, basculava entre la segona o tercera més productiva, tan sols superada per les viles de Bunyola i Valldemossa. Era evident que el cultiu de l'olivera i la producció d'oli va ser durant molt de temps un dels principals recursos agraris de la població de la Vall.

Encara que coneixem la quantia del delme, també ajudarà a valorar la seva repercussió econòmica el preu assolit pel quartà d'oli durant l'època en estudi. Les fluctuacions del preu de l'oli foren aquestes:

1311 ...	---		
1316 ...	1 sou 8 d.		
1318 ...	2 sous 6 d.	1335 ...	2 sous 1 d. pugesa
1323 ...	2 sous 6 d. oblat	1336 ...	2 sous 3 d. malla e pugesa
1325 ...	3 sous malla	1337 ...	3 sous malla e pugesa
1327 ...	2 sous 10 d. malla	1338 ...	2 sous 6 d.

1328 ...	2 sous 9 d.	1339 ...	2 sous 8 d.
1330 ...	3 sous 4 d. malla	1340 ...	2 sous 6 d.
1331 ...	3 sous 6 d. malla	1341 ...	1 sou 11 d. pugesa
1334 ...	2 sous 4 d.	1342 ...	2 sous malla e pugesa

La fluctuació del preu de l'oli oscil·là entre els 20 i 40 diners, variant d'un any a l'altre, però al parèixer la minva o l'augment en la producció no l'afectava en gran manera sobre el preu del producte. Hi degué haver altres condicionants que feien alterar el preu del quartà.

El preu del quartà l'oli era fixat pels Jurats. Però si comparem les taules que quantifiquen la seva producció amb les del cost del quartà, aquelles no s'atenen a la lògica comercial actual. En un any productiu, com podria ser el 1338, quan el delme va ser de 10.637 quartans, el preu de venda es fixà en 30 diners; mentre que dos anys després, el 1340, amb una recaptació d'uns 2.000 quartans, per tant amb una producció molt baixa, el preu de venda va ser el mateix, 30 diners. Aquesta circumstància ens fa creure que el preu de l'oli, regulat pels mandataris municipals era una preu de tipus social, consumit preferentment per les persones de condició més baixa, ja a les menjades o com element de combustió. Per tant, la seva oscil·lació fou controlada per evitar majors mals.

Per la documentació annexa, sabem que part d'aquest oli, durant els anys d'abundància, era exportat al Sud de França, ficat en gerres que tenien una capacitat aproximada de 12 litres (3 quartans), però també ni hagué una part important que era comprat per petits comerciants per vendre'l després al detall. I una bona part d'aquests petits compradors a Ciutat eren dones, que una vegada obtinguda la llicència del mostassaf, podien exercir la revenda a casa seva o en el mercat.

Les Rendes reials de la vila de Sóller

Anualment, els procuradors reials feien una sortida, en el mes d'octubre – novembre per vendre el Dret de l'oli, de manera que recalaven unes vegades a Bunyola i altres a Sóller. A indicació del Procuradors reials, els escrivans anotaven en els Llibres de Rebudes el dret venut i a continuació el nom de la persona que l'havia comprat i la quantitat a ingressar. A continuació s'anotaven tots els ingressos efectuats durant l'any, registrant el nom de la persona qui efectuava el pagament, el dia i la quantitat percebuda. Al final de la pàgina hi figura la suma dels abonaments, que havia de coincidir amb la quantitat deguda. De no ser així el romanent era traslladat al Llibre del Deute, per la seva posterior liquidació.

Per una més adequada relació de les rendes les hem dividides en cinc apartats diferents:

Rendes Agràries, els Censals pagats al rei, les escrivanies, la batllia i els

Drets territorials o llüïsmes.

Els Drets agraris foren aquests:

El Dret del vin, que va tenir una evolució ascendent de 1311 a 1341.

Els principals compradors del dret foren: P. Masdeyla, P. des Frexe, i Berenguer Michel.

El Dret del blat, era especificat així: meitat forment i meitat ordi, que era recaptat i ingressat en diners. Les quantitats de cereal (22 quarteres una barcella u mitja) eren venudes al preu estipulat pels Jurats aquells any, de manera que el seu ingrés oscil·là entre les 20 i 55 lliures, segons el preu del forment i de l'ordi.

El dret, l'any 1338 va ser resignat a la Seu per pagar les 4 canongies que el rei Jaume III va afegir per donar solució al contenciós suscitat per desavinences en el delme eclesiàstic.

El dret va ser recaptat durant els trenta anys principalment per: P. Just, Bernat Rotlan, R. de Palou Daris, P. Masdela, P. Ribes, entre altres.

Dret de la hortallissa, va ser recaptat en diners i era d'escassa quantia (entre 2 i 5 lliures). Va ser comprat per P. Sa Font, P. Sent Just, P. Ferrer, Bng. Michel, Jaume Arnau, Bartomeu Masblanch, entre altres.

El Dret de l'oli. En 1311 el comprà G. d'Olives, però a partir de la següent data va ser comprat per varies persones que havien format una petita associació. Apareixen en aquella en P. des Frexe, Bn Cogoles, Bn. Rotlan, Bn. Masblanch, P. Masdeyla, P. Arnau, Jacme Estruç, entre altres.

El Censal era pagat per la festa de *Omnia Sanctor* (Tots Sants) en diners i en pebre, però les 74 lliures 16 sous 3 diners recaptats sempre foren ingressats en diners. Els compradors varen ser P. Sa Font (1311 – 1323), Arnau de Coniyl (1325 – 1330), P. Estruç (1331 – 1338), Bernat Espanyol (1339) i P. Masdela (1340 -41).

L'escrivania era llogada a notaris. La primera escrivania a Sóller apareix l'any 1327, en poder de Bartomeu Rocha, l'any següent la tenia el notari Bartomeu Castell Folit (1328 – 1334), l'any 1335 s'alternen dos notaris, Bartomeu Rocher i Arnau Arnós; Arnós la regenta altres tres anys 1336 – 1338, però el 1339 l'escrivania no produïa beneficis, i estava en mans de P. Jofre.

En aquella escrivania es redactaren documents de propietat, compra vendes, i tota mena de contractes. El notari o escrivà que la regentava unes vegades la llogava, altres era contactat, variant el seus ingressos.

La batlia de Sóller, regentada pel batlle, era la màxima autoritat reial de la vila. El càrrec era de prestigi, i dels emoluments ingressats de les multes i de les tasques desenvolupades en la seva gestió ell deduïa un terç com a salari.

Fou regentada per P. Sa Font (1311, 1316, 1318, 1323), Arnau des Cuniyl i P. Estruç (1325), Arnau de Coniyl i Bartomeu Rocha (1327), Arnau de Coniyl (1327 – 30), Pere Struç (1331 – 1335), Guillem de Masnou (1336 –

38), Bernat. Spanyol (1338 – 39), Michel Rotlan (1340 – 41).

Els dret territorial o *Lluïsm*e era ingressat d'una manera conjunta amb les possessions que el noble tenia a Ciutat, Sóller, Robines, Alaró i Binissalem, de manera que no és possible destriar la part que correspongué a la vila.

El dret era exigít quan un propietari venia una propietat o un censal que gravava sobre un immoble. La quantitat a pagar depenia del valor de la casa, alberg, rafal o alqueria, i si aquell/a estava subjecta al sisè, deè ... de manera que el comprador o propietari havia de ingressar una sexta o una dècima part del valor de la transacció.

Les Rendes reials de l'alqueria de Biniaratz

L'alqueria de Biniaratz, situada entre Sóller i Fornalutx, correspongué, entre altres territoris, a l'abat del Monestir de Sant Feliu de Guíxols (Girona), el qual, el 1232, va cedí les 19 cavalleries i mitja que li havien correspost en el Repartiment, a Guillem, bisbe de Girona i a Guillem de Torrella, reservant-se el dret senyorial i el lluísm.e.³

Aquell mateix any el bisbe de Girona atorgava a Guillem de Torrella els territoris que els dos havien rebut.⁴ Un any després, l'abat Bernat li concedia els drets i censos que se rebien de Biniaratz amb l'obligació de mantenir l'equip d'un cavall armat per a la defensa de l'illa;⁵ el 1240, Guillem de Torrella reconeixia tenir en feu, pel bisbe de Mallorca, la dècima dels drets i béns que posseïa a la Ciutat i a l'illa, així com la meitat de la dècima d'uns molins i altres propietats que el prelat de Girona li havia atorgat.⁶

Així doncs, la família Torrella s'establia a Biniaratz per espai de 90 anys, fins que a finals de l'any 1318 el noble Arnau de Torrella venia l'alqueria als procuradors reials del rei Sanxo I de Mallorca.

Els tràmits de la venda estan especificats en una carta del reial enviada a Michel Rotlan i Bernat des Bruyl l'abril de 1318. En ella el rei els informava que, abans d'autoritzar la venda de l'alqueria i d'eximir del pagament del lluísm.e al seu propietari, volia saber el import de la transacció.⁷ Però de moment en la documentació no hem trobat altra notícia.

En el mes d'agost de 1318, Sanxo I donava la primera passa per la seva adquisició. Notificava als tresoreres reials a Mallorca que retingueren l'alqueria

3 (45) AGUILÓ (1910 - 11): *Actes de venta o de modificació de domini otorgats per primers grans porcioners de l'illa*, BSAL 13, Palma 1910 - 11, pp. 254 - 6; PEREZ. L. (1977): *Corpus documental Balear I. Reinado de Jaime I*. Fontes Rerum Balearium pp. 107- 8, doc. 95

4 AGUILÓ, E. K. (1910 - 11): *Actes de venta o de modificació de domini otorgats per primers grans porcioners de l'illa*. BSAL 13 Palma 1910 - 11, pp. 284 - 6

5 AGUILÓ, E. K. (1910 - 11): *Actes ... ob. cit.* p. 256

6 ROTGER, M. i MIRALLES, J. (1910 - 11): *Cartulario del primer obispo de Mallorca*. BSAL 13 Palma 1910 - 11, p. 159, doc. 36

7 ARM Reial Patrimoni nº 25 f. 22 - 22v.

per a la corona, donessin 50 lliures de gràcia als venedors i la resta del lluïisme fos invertit en la compra del immoble; però aquella primera quantitat, donada a Arnau de Torrella, fou posteriorment incrementada i fixada en 325 lliures, sense poder assegurar si aquest import era el total del lluïisme o d'una part.⁸ En aquesta adquisició el rei tornava imposar el dret feudal de la fatiga, i la quantitat final a pagar pels procuradors fou de 3.300 lliures reial de Mallorca.⁹

Tota vegada comprat el immoble, Arnau de Torrella es desfeia de l'obligació de servir el cavall armat, mentre que aquest servei passava al rei, el qual, en el mes de febrer de l'any 1319 concedia la cavalleria a Guillem SaCosta, el qual retindria 35 lliures sobre les rendes de Binariatx.¹⁰ La donació és un altre exemple del intent, de part de la monarquia, de crear una noblesa addicta per supplantar a altre més lligada a terres continentals catalanes o aragoneses.

Mateu Rotger afirma que el rei Sanxo I la va cedir al Bisbe i Capítol, que la va recuperar novament “dando ... Ginyent, según contrato autorizado por Jaime Sander notario, en junio de 1323, cuyo instrumento se guarda en el archivo de la Santa Iglesia”.¹¹

En quan a les seves rendes, els ingressos de major quantia procedien del censal i del dret de l'oli. De les quantitats rebudes, del *Censal del Senyor Rey* se descomptaven les 35 lliures a Guillem Sa Costa. Sense aquesta deducció, el Censal suposava el 57 – 64% del total de les rendes de l'alqueria, i el dret de l'oli un altre 32 – 40%. Són xifres que permeten creure que la major part de la població que vivia al seu entorn se dedicava majoritàriament al cultiu de l'olivar i a la producció d'oli. Per aquesta raó s'havia condicionat la “presora” (premsa) de Bibiforani (a Bunyola), de propietat reial, l'ús de la qual proporcionava anualment unes 50 lliures de la venda de l'oli procedent de l'ús de la instal·lació.

En conjunt, el total de les rendes de Binariatx suposaven uns ingressos entre 115 i 120 lliures, quantitats que no justifiquen la quantitat invertida en la seva compra.

És evident que la inversió de compra no fou tan rentable com ho foren les propietats comprades a Gastó de Bearn. Pareix que hi degueren existir altres raons, en aquest cas de tipus polítiques, que impulsaren l'adquisició del immoble.

Les rendes de Binariatx foren comprades pels mateixos licitadors que apareixen a la vila de Sóller.

8 ARM RP 25 f. 21 i 23

9 ARM RP 2035 f. 57v - 58

10 ARM RP 25 f. 23 - 23v.

11 ROTGER, M. (1876): Hitoria de Sóller, t. II, p. 580 nota 1.

CONCLUSIÓ

El Vall de Sóller, que comprenia la vila i el nucli poblacional de Biniaratx, era una de les principals zones productores d'oli de la Serra de Tramuntana, tan sols superada en ocasions per la vila de Bunyola. Però l'oli recaptat, malgrat representar una important font de ingressos per a la vila, era un producte que no generà una important indústria ni tenia la possibilitat de generar productes de transformació.

Any	Delme	Preu de l'oli
1311	---	24 d.
1316	---	20 d.
1318	2. 348	30 d.
1323	---	30'5 d.
1325	3. 073	36'5 d.
1327	6. 984	34'5 d.
1328	10. 565	33 d.
1330	5. 850	40'5 d.
1331	1.781	42'5 d.
1334	11. 072	28 d.
1335	---	25'25 d.
1336	7. 571	27'75 d.
1337	---	36'75 d.
1338	10.637	30 d.
1339	9.168	32 d.
1340	2.036	30 d.
1341	9.920	23'25 d.
1342	---	24'75 d.

Malla = mig diner   oblat = mig diner   pugesa = ¼ de diner

A la taula s'observa que no hi ha correspondència entre la gran producció i el preu de l'oli, el que fa pensar que els Jurats qui fixaven el preu tenien en compte altres condicionants que aquí no s'expliquen.

Es detecten tres tipus d'anyades. Unes de gran producció, com les de 1328, 1334 i 1338, que arribarien als 400.000 litres d'oli en tota la Serra de Tramuntana. Altres amb una producció mitjana, que oscil·laria entre els 200.000 i 350.000 litres, que són els anys 1327, 1330, 1336, 1339, i els anys

dolents amb produccions inferiors. Aquesta estimació és calculada sobre una població total de l'illa de Mallorca xifrada entre unes 45.000 – 50.000 habitants segons els morabatins de l'època.

És evident que en uns anys de gran producció seria possible l'exportació, però saben que a Mallorca i a les Illes Balears les autoritats municipals (durant el senyoriu dels reis de la Casa de Mallorca) prohibien l'extracció de productes i practicaven una economia tancada, que ofegava qualsevol iniciativa. De manera que el comerç era únicament intern, o en alguns casos hi ha notícies d'exportacions a Menorca, a Eivissa, i al sud de França, als ports controlats per la monarquia Mallorquina.

Si atenem al seu preu, creiem que es tractava d'un producte d'alt consum, principalment per les persones més necessitades, i que per aquesta raó el preu va fluctuà entre els 25 i 40 diners el quartà (4'1 llibres), assequible per moltes persones d'economia precària.

RENDES DE LA VILA DE SÒLLER

Rendes Agràries:	1311	1316	1318	1323	1325	1327	1328
<i>Dret del blat de Sòller</i>	19 3 9	19 ---	22 ---	26 5 ---	40 5 ---	43 ---	20 2 ---
<i>Dret de l'oli Sòller</i>	510 q.	805 q.	105 q.	2.160 q.	925 q.	1.355 q.	1.700 q.
	(2 sous)	(1 s. 8 d.)	(2 s. 6 d.)	(2 s. 6 d. obl)	(3 s. malla)	(2 s. 10 d. malla)	(2 s. 9 d.)
<i>Dret del vin Sòller</i>	27 10 ---	30 10 ---	35 5 ---	35 ---	40 5 ---	31 ---	35 ---
<i>Dret de la hort. Sòller</i>	1 8 6	3 5 ---	4 5 ---	4 3 ---	4 ---	3 15 ---	2 10 ---

Censal	1311	1316	1318	1323	1325	1327	1328
<i>Censal de Sòller</i>	74 16 3	72 1 1	72 5 1	72 13 3	72 1 ---	72 1 5	73 11 9

Justícies	1311	1316	1318	1323	1325	1327	1328
<i>Batlia de Sòller</i>	5 9 8	12 14 11	7 ---	11 7 6	9 4 ---	9 16 ---	15 5 1

Serveis	1311	1316	1318	1323	1325	1327	1328
<i>Loguer l'escrivania de Sòller</i>	---	---	---	---	---	5 10 --	5 10 ---

VALORACIÓ	1311	1316	1318	1323	1325	1327	1328
Rentes de Sòller	179 8 2	204 12 8	153 17 7	423 18 9	306 9 ---	359 17 11	385 14 4
SUMA PORCIÓ G. B.	1.045 lb.	952 lb.	1.113 lb.	1.519 lb.	1.707 lb.	1.354 lb.	1.582 lb.

Ramaderes	1311	1316	1318	1323	1325	1327	1328
<i>Dret del bestiar</i>	---	15 -- --	10 -- --	10 -- --	20 -- --	15 -- --	6 -- --

Territorials	1311	1316	1318	1323	1325	1327	1328
<i>Lluisme</i>	189 15 5	156 13 6	329 4 2	265 19 9	317 2 4	211 14 3	332 7 9

Rendes Agràries:	1330	1331	1334	1335	1336	1337	1338
<i>Dret del blat</i>	46 ---	30 ---	54 10 ---	37 7 4	51 ---	51 ---	Resignat (4 canon- gies de la Seu de Ma
<i>Dret de l'oli</i>	1.430 q. 241 6 3 (3 s. 4 d. malla)	190 q. 33 12 11 (3 s. 6 d. malla)	1.000 q. 116 13 4 (2 s. 4 d.)	1800 q. 189 7 6 (2 s. 1 d. pug.)		900 q. 137 16 3 (3 s. malla e pug.)	2.400 q. 300 --- (2 s. 6 d.)
<i>Dret del vin</i>	23 5 ---	25 12 ---	30 ---	34 ---	38 13 ---	35 ---	41 5 ---
<i>Dret de la hortalissa</i>	9 7 ---	5 1 ---	3 10 ---	2 3 ---	5 8 ---	5 8 ---	6 6 ---

Censals	1330	1331	1334	1335	1336	1337	1338
<i>Censal de Sòller</i>	74 7 9	73 16 5	73 16 5	73 16 5	73 16 5	73 16 5	73 16 5

Justícies	1330	1331	1334	1335	1336	1337	1338
<i>Batlia de Sòller</i>	5 6 4	33 7 ---	12 4 5	5 17 ---	13 15 8	6 12 10	10 5 6

Serveis	1330	1331	1334	1335	1336	1337	1338
<i>Loguer l'escrivania de Sòller</i>	5 10 ---	5 10 ---	20 ---	Més les messions que les rebudes	4 8 10	14 9 8	3 2 4

VALORACIÓ	1330	1331	1334	1335	1336	1337	1338
Rentes de Sòller	405 2 4	2006 19 4	310 14 2	340 11 3	417 8 4	324 3 2	435 lb. 3 3
TOTALS PORCIÓ G. B.	1.707 lb.	1.354 lb.	1.582 lb.	1.691 lb.	1.708 lb.	1.541 lb.	1.765 lb

Ramaderes	1330	1331	1334	1335	1336	1337	1338
<i>Dret del bestiar</i>	10 -- --	11 -- --	20 10 --	47 -- --	s/d	s/d	42 -- --

Drets territorials	1330	1331	1334	1335	1336	1337	1338
<i>Lluïsmes</i>	214 9 5	218 17 4	325 16 10	s/e	s/d	s/d	313 13 9

Rendes Agràries:	1339	1340	1341
<i>Dret del blat</i>	Resignat	Resignat	Resignat
<i>Dret de l'oli</i>	1.110 q.	455 q.	3.000 q.
	(2 s. 8 d.)	(2 s. 6 d.)	(1 s. 11 d. pug)
<i>Dret del vin</i>	51 ---	40 ---	47 ---
<i>Dret de la hortalissa</i>	3 17 ---	2 11 ---	3 11 ---

Censals	1339	1340	1341
<i>Censal de Sòller</i>	73 16 5	73 16 5	73 16 5

Justícies	1339	1340	1341
<i>Batlia de Sòller</i>	10 6 ---	14 19 ---	12 2 ---

Serveis	1339	1340	1341
<i>Loguer l'escrivania de Sòller</i>	Més les messions que les rebudes	Més les messions que les rebudes	Més les messions que les rebudes

Ramaders	1339	1340	1341
<i>Dret del bestiar de Sòller</i>	11 ---	12 10 ---	10 ---

VALORACIÓ	1339	1340	1341
Rentes de Sóller	298 1 ---	200 12 11	363 --- ---
TOTALS PORCIÓ G. B.	2.086 lb.	1.526 lb.	1.582 lb.

Ramaders	1339	1340	1341
Dret del bestiar Ciutat	---	---	---
Tres parròquies	38 10 --	45 7 6	41 10 --

Drets territorials	1339	1340	1341
Lluïsmes	659 10 1	s/d	s/d

PRODUCCIÓ D'OLI DE SÓLLER I BINIARATX (1311 – 1342)

	SÓLLER	BINIARATX	T. MALLORCA
.1311	510 q.	---	---
.1316	805 q.	---	---
.1318	105 q.	20 q.	2.348 q.
.1323	2.160 q.	320 q.	---
.1325	925 q.	345 q.	3.073 q.
.1327	1.355 q.	374 q.	6.984 q.
.1328	1.700 q.	350 q.	10.565 q.
.1330	1.430 q.	110 q.	5.850 q.
.1331	190 q.	19 q.	1.781 q.
.1334	1.000 q.	110 q.	11.072 q.
.1335	1.800 q.	450 q.	---
.1336	2.000 q.	325 q.	7.571 q.
.1337	900 q.	210 q.	---
.1338	2.400 q.	420 q.	10.637 q.
.1339	1.110 q.	200 q.	9.168 q.
.1340	455 q.	20 q.	2.036 q.
.1341	3.000 q.	420 q.	9.920 q.
.1343	1.160 q.	--	7.444 q.

s/e sense especificar
s/d sense documentació

RENDES REIALS DE LA VALL DE SOLLER I BINIARAIX

ARM RP 3038 (any 1318)

f. 23 *Reebuda de les rendes les quals són exides de la jurisdicció e dels locs qui foren del noble en Gastó de Biern, segons que per capitols a avayl és contengut*

f. 24 *Reebuda de les rendes de la Vayl de Soyler*

Reeberen d'en P. d'es Frexe e d'en Jacme Merola per lo dret del vin del dit loch
35 5 --

Item d'en P. de Sent Just per lo dret de la ortalissa

4 5 --

Item reeberen d'en P. sa Font que leva lo censal qui's pren en lo dit loch que munta enfre diners e pebre

72 5 1

Item d'en P. Just e d'en Arnau Stheve per lo dret del blat del dit loch que lurs veneren a diners

22 -- --

Item d'en Bernat Cogoles e d'en P. d'es Frexe per lo dret del oli CV quartans, los quals foren venuts a II sous VI diners lo quartà, munten

13 2 6

Item reeberen d'en P. sa Font, batle del dit loch, les quals havia haudes per la dita bathia, pagades messions e levat son ters per son trebayl

7 -- --

Summa maior de la perròchia de Soiler segons que damunt és dit

153 lliures 17 sous 7 diners

f. 25 *Summa maior que munta tota la moneda que és exida de les rendes e dels locs que foren del noble en Gastó de Biern, segons que per capítols a entràs és contengut* **1.113 lliures 5 sous 11 diners.**

ARM RP 3039 (any 1323)

Reebuda de les rendes les quals són exides de la jurisdicció

E dels lochs que foren del noble en Gastó de Biern que per

Capítols a avayl és contengut

f. 1 *Reebuda de les rendes de la Vayl de Sóyler*

Reeberen d'en G. Seguí e d'en G. Torrent e d'en Masnou per lo dret del vin del dit loch 35 lb.

Ítem d'en P. Ferrer per lo dret de la ortalissa del dit loch

4 lb. 3 s.

Ítem d'en Arnau Estheve per lo dret del blat qui's ven a diners
26 lb. 5 s.

Ítem d'en P. Sa Font qui leva lo censal qui's pren en lo dit loch qui munta enfre diners e pebre 72 lb. 13 s.

Ítem d'en Bernat Rotlan e d'en G. Masnou e d'en Bernat Mas Blanch e d'en Vidal s'Esgléya per lo dret del oli del dit loch II (milia) CLX quartans los quals foren venuts a II sous e VI diners oblats lo quartà. Munten

274 lb. 10 s.

Ítem d'en P. Sa Font batle del dit loch, les quals avia ahudes de la dita batlia e pagades messions e levat son ters per son trebayl

1 lb. 7 s.

Suma maior de la perròchia de Sóyler en diners

423 lb. 18 s. 9 d.

Suma maior que munta tota la moneda qui és exida de les rendes e dels lochs qui foren del noble Gastó de Biern segons que per capítols a enras és contengut **1.519 lb. 14 s. 2 d.**

f. 3 *Reebuda de les rendes qui són exides de la alqueria de Beniaraix*

Reeberen d'en P. Masdela per lo dret del balt e de la ortalissa del dit loch

1 lb. 12 s.

Ítem d'en G. Seguí e de sos companyons per lo dret del vin

1 lb. 11 s.

Ítem d'en P. Estrus e d'en P. Masdela per lo dret del oli del dit loch CCC XX quartans los quals foren venuts a II sous e VI diners oblats lo quartà. Munten

40 lb. 13 s. 4 d.

Ítem d'en Francesch Frontera per l'esplet del oli de la fexa de Beniaraiç que hom ten a man del Senyor Rey LXXXX quartans, los quals foren venuts a II sous e VI diners oblats lo quartà. Munten

11 lb. 8 s. 9 d.

Ítem reeberen d'en P. Sa Font qui leva lo censal del dit loch qui munta en diners, abatudes XXX V lliures quel Senyor Rey na assignades an G. Sa Costa per I cavayl armat

58 lb.13 s 4 d.

Suma maior de so que és exit de les rendes de Beniaraiç
113 lb. 18 s. 5 d.

ARM RP 3040 (any 1325)

f. 24 *Reebuda de les rendes les quals són exides de la jurisdicció e dels lochs qui foren del noble en Gastó de Biarn segons que per capítols a avayl és contengut*

f. 25 *Reebuda de les rendes de la Vayl de Soyler*

Reeberen d'en Bernat Rotlan e d'en Guillem Companyó per lo dret del vin del dit loch

40 5 --

Ítem del dit Bernat Rotlan e d'en Guillem Companyó per lo dret del blat del dit loch que.s ven a diners

40 5 --

Ítem d'en Pere F. e d'en Pere Jacme per lo dret de la ortalissa

4 -- --

Ítem d'en Arnau de Coniyl que leva lo censal qui.s pren en lo dit loch, que munta entre diners e pebre

72 1 5

Ítem d'en P. d'es Frexes e d'en P. Masdeyla per lo dret del oli del dit loch D CCCC XX V quartans, los quals foren venuts a III sous e mayla lo quartà, munten

140 13 7

Ítem d'en Arnau de Coniyl e d'en P. Estruc batles del dit loch, los quals avien ahudes de la dita batlia, pagades messions e levat lur ters per lur trebayl

9 4 9

Summa maior de la perròchia de Sóyler en diners
306 lliures 9 sous 9 diners.

f. 26v *Suma maior* que munta tota la moneda que és exida de les rendes e dels lochs que foren del noble en Gastó de Biern segons que per capitols a entras és contengut

1.707 lb. 17 s. 4 d.

f. 27 *Reebuda de les rendes que són exides de l'alqueria de Beniaraiç.*

Reeberen d'en Pere Peretó per lo dret del blat e de la ortalissa del dit loch

2 8 --

Ítem d'en Pere Masdeyla per lo dret del vin del dit loch

2 2 --

Ítem d'en Pere Estrus e de sos companyns, per lo dret del oli del dit loch CCC XXXX V quartans, los quals foren venuts a III sous e mayla lo quantà, munten

52 9 4

Ítem d'en Pere Sa Font, per l'esplet del oli de la fexa de Biniaraix que hom té a man del Senyor Rey L XXXX quartans, los quals foren venuts a III sous e mayla lo quartà, munten

13 13 9

Ítem reeberen d'en Arnau de Coniyl qui leva lo censal del dit loch, que munta en diners, abatudes XXX V lliures que'l Senyor Rey n'a assignades an Guillem sa Costa per I cavayl armat, ab VI sous que hac de les pastures de la quintana

59 11 2

Summa maior de so que és exit de les rendes de Beniaraiç

130 lliures 4 sous 3 diners.

ARM RP 3041 (any 1327)

f. 23 *Reebuda de les rendes les quals són exides de la jurisdicció e dels lochs qui foren del noble en Gastó de Biern segons que per capitols a avayl és contengut*

Reebudes de les rendes de la Vayl de Sóyler

Reeberen d'en Bernat Mosqueroles fill d'en Berenguer Mosqueroles per lo dret del vin del dit loch

31 lb.

Ítem d'en R. de Palou per lo dret del blat del dit loch quis ven a diners 43 lb.

Ítem d'en P. F. E d'en Berenguer Miquel per lo dret de la ortalissa 3 lb. 15 s.

Ítem d'en Arnau de Coniyl que leva lo censal quis pren

en lo dit loch que munta entre diners e pebre

72 lb. 1 s. 5 d.

Ítem d'en P. de Vilalonga e d'en P. Arnau per lo dret del oli del dit

loch M CCC LV quartans los quals foren venuts a II sous X diners

e mayla lo quartà. Munten

194 lb. 15 s. 6 d.

Ítem d'en Berthomeu Rocha per loguer de la escrivania de Sóyler per I any

5 lb. 10 s.

Ítem d'en Arnau de Coniyl batle del dit loch les quals avia ahudes de la dita

batlia pagades missions e levat son ters per son salari 9 lb. 16 s.

Suma maior de la parròchia de Soyler en diners 359 lb. 17 s. 11 d.

f. 25v Suma maior que munta tota la moneda qui és exida de les rendes e dels lochs que foren del noble en Gastó de Biern segons que per capítols a entras és contengu t **1.354 lb. 8 s. 9d.**

f. 26 **Reebuda de les rendes que són exides de l'alqueria de Beniaraix.**

Reeberen d'en Francesc Frontera e d'en Berenguer Bernat per lo dret del blat e de la ortalissa del dit loch 3 lb.

Ítem d'en P. Masdeyla per lo dret del vin del dit loch 1 lb. 12 s.

Ítem d'en P. Perató e d'en P. Masdela e d'en G. Bojosa per lo dret del oli del dit loch e per l'esplet de la fexa que hom té a mà del Senyor Rey CCC LXXIII quartans los quals foren venuts a raó de II sous X diners e mayla lo quartà. Munten 53 lb. 15 s. 3 d.

Ítem d'en Arnau Coniyl que leva lo censal del dit loch que munta en diners abatudes XXX V liures que'n foren assignades a Guillem Sa Costa per I cavayl armat 59 lb. 11 s. 2 d.

Suma major de tot so que és exit de les rendes de Beniaraix 117 lb. 18 s. 5 d.

ARM RP 3049 (any 1337)

f. 4 Reebudes de les rendes de la Vayl de Sóyler

Reeberen ... de Jacme Marola ... dret del vi 35 lb.

Ítem ... R. Castanyer e sos companyons ... dret del blat 51 lb.

Ítem ... an Tonhin F. E sos companyons ... ortalissa 5 lb. 8 s.

Ítem ... P. Asturs ... dret de l'oli

900 quartans venuts a 3 sous malla e pugesa /quartà 137 lb. 16 s. 3 d.

Ítem ... A. Arnós notari ... pagades messios e deduit son salari 14 lb. 9 s. 8 d.

Ítem ... G. Masnou batle ... batlia, pagades messios 6 lb. 12 s. 10 d.

Suma maior 324 lb. 3 s. 2 d.

f. 6 Reebuda de les rendes que són exides de l'alqueria de Beniaraix

Reeberen ... de P. Masdela ... dret del vin 1 lb. 10 s.

Ítem ... Berenguer d'Oliues ... dret de la ortalissa 3 lb. 1 s.

Ítem ... Berenguer Miquel ... dret de l'oli

Són 210 quartans venuts a 3 sous malla e pugesa 32 lb. 3 s. malla
 Ítem ... P. Sturç ... censal
 Abatudes XXX V liures a G. sa Costaper I cavayl armat 65 lb. 11 s. 4 d.
Suma maior 102 lb. 5 s. 5 d. malla

ARM RP 3052 (any 1340)**f. 24v Reebudes de les rendes de la Vayl de Sóyler**

Reeberen ... Berenguer Miquel e sos companyons ... dret del vin 40 lb.
 Ítem ... Ramon Castanyer ... dret de la ortalissa 2 lb. 11 s.
 Ítem ... G. Moreyl e sos companyons ... dret del bestiar 12 lb. 10 s.
 Ítem ... P. des Prats ... dret de l'oly
 Són 455 quartans venuts a 2 sous 6 diners 56 lb. 17 s. 6 d.
 Ítem ... P. Masdela ... leva lo censal (diners e pebre)
 ... censal alqueria Biniaraix
 ... Rendes de la Casa del Temple
 147 lb. 17 s. 9 d.
 Ítem ... P. Jofre ... escrivà del dit loch no se'n aut res
 Ítem ... Miquel Rotlan ... batlia del dit loch 14 lb. 19 s.

Suma maior 200 lb. 12 s. 11 d.

Suma maior que munten

les rendes de Gastó de Bearns 1.526 lb. 16 s. 9 d. malla

f. 26 Reebuda de les rendes que són exides de l'alqueria de Beniaraix

Reberen ... de P. Masdela ... dret del vin de la baronia
 1 lb. 10 s.
 Ítem ... de Francesch des Puyg ... ortalissa 2 lb. 11 s.
 Ítem ... de P. Estrus ... dret de l'oly
 són 20 quartans venuts a 2 sous 6 diners 2 lb. 10 s.
 Ítem ... de P. Masdela ... censal del dit loch
 Abatudes XXXV liures que foren assignades an G. Sa
 Costa per I cavall armat 65 lb. 11 s. 4 d.
Suma maior 72 lb. 2 s. 4 d.

MAURISME I REPUBLICANISME A SÓLLER: DE LA PRIMERA REPÚBLICA A LA GUERRA CIVIL (1874-1936)

Dr. Antoni Quetglas Cifre
Arxiver Municipal de Sóller

Resum

Enguany es compleixen 100 anys de l'aparició de dos setmanaris locals, *El Pueblo* i *Heraldo de Sóller*. Ambdós foren fruit dels diversos moviments sociopolítics que confluïren en la política de l'Estat espanyol entre finals del segle XIX i els anys trenta del segle XX. Amb aquest article, intentam emmarcar com fou l'evolució a Sóller de dues maneres contraposades d'entendre la política i la societat i quins foren els seus principals protagonistes.

1. Introducció

El sistema de torn de partits ideat per Cánovas del Castillo implicava l'alternança en el poder de dos grans partits, el Conservador (liderat pel mateix Cánovas) i el Liberal (liderat inicialment per Sagasta). Però aquest model a l'anglesa va tenir moltes fissures i es va mostrar totalment ineficaç. Els mateixos partits que havien de vetllar pel sistema utilitzaren tots els elements legals i il·legals per mantenir el poder. Així el caciquisme, les tupinades i el frau electoral foren una constant en totes les eleccions de la Restauració.

A més, a mesura que avançava el període s'anaren formant grups divergents dins els mateixos partits, que pretenien fer-se amb el control d'aquest; sobretot després de la desaparició de Cánovas i Sagasta. Sovint aquests corrents seguien les directrius dels seus líders. Pel cas de Mallorca, i Sóller en particular, convé destacar sobre totes la figura d'Antoni Maura, el qual va passar dels liberals als conservadors fins arribar a formar el seu propi partit. Maura va crear una autèntica xarxa de poder i control a l'illa que derivà en el corrent ideològic conegut com maurisme.

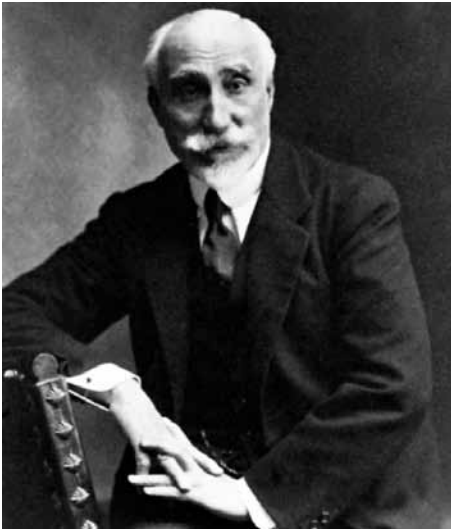
Així podem destriar tres forces polítiques oficials durant la Restauració: els conservadors, els liberals i, a partir de 1914, els mauristes. Dins aquest punt també consideram que es important per un apartat sobre el caciquisme, una emprada per les forces oficialistes per mantenir-se en el poder.

A banda dels partits oficials, altres es quedaren al marge del sistema, ja que tenien molt difícil poder ascendir al poder. Així i tot aquests grups (republicans, socialistes, carlistes, comunistes,...) es mantingueren mol actius i en algunes ocasions representaren una alternativa seriosa als dos grans partits.

En aquesta comunicació pretenem mostrar com evolucionaren per una banda el Partit Conservador/Maurista com a principal força política a la localitat i per l'altra el Partit/s Republicà, el principal opositor del primer.

2. Evolució del maurisme a Sóller

L'entrada d'Antoni Maura i Muntaner¹ en política va estar seguida de la creació d'una important xarxa d'influències i contactes que va esdevenir tot un moviment politicosocial. Maura, a través del seu cunyat Pascual Ribot,

Antoni Maura i Montaner

va teixir una xarxa caciquista que s'estenia a tots els nivells socials i econòmics. Així, seguint l'ideari de Maura es va anar conformant un moviment polític propi. Aquest es trobava dins el pensament conservador intentant presentar-se com una tercera via i l'alternativa a conservadors i liberals.²

Es pot dir que, com a moviment polític, va sorgir després de la partida de Maura del Partit Conservador l'octubre de 1913. Aquest va crear el Partit Maurista, que a Mallorca s'implantà el desembre de 1914. A part també es crearen cercles mauristes, joventuts mauristes, i

1 Antoni Maura Muntaner va néixer el 1853 dins una família de comerciants i fabricants d'adobs. Va començar a estudiar a l'Institut Balears per passar posteriorment a Madrid on va estudiar i es llicencià en dret. El 1872 entrà a treballar al despatx de l'advocat i polític liberal Germán Gamazo, casant-se amb la seva germana Constança el 1878. El 1881 va entrar en política essent elegit diputat per Mallorca pel Partit Liberal. A partir d'aquell any i fins a la dictadura de Primo de Rivera (1923) va ocupar un escó a les Corts. A Mallorca va aconseguir ésser el cap del Partit Liberal, seguint la tendència gamacista. En aquesta època va ocupar diversos càrrecs polítics, destacant-ne el de Ministre d'Ultramar (1892-1894) i el de Ministre de Gracia i Justícia (1894-1895). Després de la crisi de 1898 va ser crític amb el sistema de la Restauració i propugnà la reforma del sistema. A finals del segle XIX els gamacistes passaren a donar suport al Partit Conservador. Fou en aquesta època quan Maura assolí el lideratge primer dels liberals gamacistes i posteriorment dels conservadors, iniciant un corrent ideològic conegut com a Maurisme. El 1903 fou nomenat president del govern, càrrec que ocupà fins el 1904. Va ocupar la presidència del govern en quatre ocasions més (1907-1909, 1918, 1919 i 1921). El 1914 es va escindir del Partit Conservador creant el Partit Maurista, que fou una minoria important entre els conservadors. A Mallorca va aconseguir crear una important xarxa clientelista que s'estenia a tots els nivells i a tots els pobles. Va rebre nombroses distincions, essent nomenat Fill Il·lustre de Palma el 1890 i se li varen dedicar carrers i places arreu de l'illa. El 1903 fou nomenat Fill Adoptiu de Sóller. Va morir a Madrid el 1925 essent contrari a la dictadura de Primo de Rivera.

2 Per tenir un coneixement ampli del maurisme a Mallorca veure FULLANA PUIGSERVER, Pere, *Antoni Maura i el maurisme a Mallorca: 1853-1925*, Palma, Lleonard Muntaner / Fundació Antonio Maura de Balears, 1998.

cercles obrers mauristes.

Malgrat tenir una forta implicació a l'illa i d'obtenir bons resultats electorals, sobretot a les municipals, els conservadors seguien predominant com a força política illenca. A finals de la dècada de 1910 es varen enfrontar amb els liberals de Joan March pel control de diverses empreses i de les institucions illenques. Amb la dictadura de Primo de Rivera el maurisme pràcticament va desaparèixer, a pesar que es va mantenir en alguns pobles i a Ciutat. Molts dels seus membres s'incorporaren a la Unió Patriòtica.

A Sóller, el maurisme va tenir una molt forta implantació, gràcies sobretot a la persona de confiança de Maura a la localitat, l'industrial i comerciant Jeroni Estades;³ el qual va dominar la política local durant els primers decennis del segle.⁴ El seu cas fou el d'un cacic industrial, el qual s'havia enriquit

Jeroni Estades Llabrés

amb les empreses de navegació i gas. Gràcies als seus contactes amb Madrid va poder dur endavant la construcció de la línia de ferrocarril que unia Sóller amb Palma (1912).⁵ Els lligams entre els conservadors sollerics i Maura es varen enfortir gràcies a la influència d'Estades.

Els mauristes locals demostraren en moltes ocasions la seva fidelitat al lideratge de Maura. El novembre de 1903, Antoni Maura fou nomenat fill adoptiu de la localitat. Posteriorment se li va oferir un dinar per festejar el nomenament.⁶ El febrer de 1905, l'Ajuntament, governat pel maurista Joan Joy Pizà

3 Jeroni Estades Llabrés (1860-1932). Empresari i polític. Propietari d'una cimentera i una línia de vapors. Va estar lligat a la figura política d'Antoni Maura, ocupant els càrrecs de cap del Partit Conservador a Sóller (1900-1905), diputat provincial per Mallorca (1905-1913) i diputat a Corts (1914). El 1905 va fundar la companyia Ferrocarril de Sóller, i va aconseguir la posada en funcionament d'un tren que feia la ruta Palma-Sóller (1912) i d'un tramvia que anava de Sóller al Port. El 1921, amb motiu del nomenament d'Antoni Maura com a cap de govern, aquest darrer va oferir a Jeroni Estades el càrrec de governador civil d'Almeria. Estades va declinar el càrrec. L'any 1929 va aconseguir l'electrificació de la línia fèrria. El 1909 fou nomenat Fill Il·lustre de la localitat.

4 Per un coneixement més acurat dels resultats electorals a Sóller en aquest període veure QUETGLAS CIFRE, Antoni / MARIMON RIUTORT, Antoni, *Anàlisi dels resultats electorals a Sóller durant la segona etapa de la Restauració (1901-1923)*, dins III Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2009.

5 PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel, *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*, Barcelona, Curial, 1980.

6 *Sóller 14-11-1903*

va decidir canviar el nom de la Plaça de l'Arraval pel de Plaça d'Antoni Maura.⁷

El mes de juliol de 1910, Antoni Maura va sofrir un atemptat quan viatjava cap a Mallorca. A principis d'agost va venir a la localitat convidat pel cap local, Jeroni Estades.⁸ A finals del mateix mes, Maura va retornar a la localitat per visitar les obres de perforació del túnel major del ferrocarril.⁹

Carta d'un dinar en homenatge a Jeroni Estades

Aquell mateix any, en el mes de setembre, el Partit Conservador i la junta directiva del Ferrocarril de Sóller varen oferir un banquet al local de la Defensora Sollerense en homenatge al seu cap local, Jeroni Estades. En aquest dinar hi varen assistir representants de totes les formacions polítiques i les diferents empreses de la localitat, així com els mauristes més destacats de la vila com Pere Serra Cañellas,¹⁰ Llorenç Roses Borràs,¹¹ Joan Magraner Oliver —*Prunera*—¹² i Josep Bauzà Llull —*Perlus*—.¹³ Entre els diferents discursos que es varen fer, elogiant la figura d'Estades i demanant que fos nomenat Fill Il·lustre. Destacà el parlament de Bartomeu Castañer, exregidor de l'Ajuntament de Palma i afiliat al Partit Republicà, que va definir Estades com «un gran cacique para el bien de Sóller y que ojalá todos los pueblos

7 Sóller 11-02-1905

8 Sóller 06-08-1910

9 Sóller 27-08-1910

10 Fill del polític Josep Serra Aulet. Estudià medicina a Barcelona. Quan va tornar a Sóller establí la seva consulta a la casa pairal del carrer d'En Serra i fou metge entre d'altres de Catalina Homar, Santiago Rusiñol, Joaquim Mir, Francesc Bernareggi i Eliseu Meifrén, amb els quals establí llaços d'amistat. Va militar al Partit Conservador i fou seguidor de les tesis d'Antoni Maura. Fou batle de Sóller entre el gener i l'agost de 1906. Fou vocal del Ferrocarril de Sóller.

11 Emigrant a PR, era soci de Roses y Cía. Va retornar a Sóller a finals del XIX, comprant l'antiga casa de Can Dureta i la possessió de Son Palou d'Orient. Va intervenir en la vida econòmica i social de la localitat. Fou president de la Marítima Sollerense, director del Ferrocarril de Sóller, vocal de la Sociedad Protectora de Animales y Plantas, vicepresident de Sa Botigueta, president del Círculo.

12 Va emigrar a França el 1889 per treballar al negoci familiar de Belfort. El 1909 va ordenar construir un palauet modernista, que va estar acabat el 1911 (Can Prunera). Fou regidor de l'Ajuntament de Sóller i batle entre 1918 i 1919. També fou vocal del Banc de Sóller i vocal, vicepresident i president del Ferrocarril de Sóller.

13 Ferrer de professió, fou regidor de l'Ajuntament entre 1912 i 1923 pel PM i també durant la II República pel CRC. Fou membre directiu de les societats La Unión, Círculo Sollerense i Juventut Maurista.

Pere Serra Canyellas

Portada de el Heraldo de Sóller

tuvieran caciques como Estades».¹⁴

Quan Maura va caure en desgracia i fou apartat del poder va rebre milers de signatures de suport, entre les que n'hi havia 502 de Mallorca, entre elles 52 de Sóller.¹⁵

Com hem dit, la ruptura entre Maura i el Partit Conservador, el 1913, va suposar per l'illa, la creació d'un Partit Maurista, que en molts d'Ajuntaments va esdevenir la primera força política. Els conservadors sollerics majoritàriament es passaren a les files del nou partit. Així i tot el cap dels mauristes sollerics, Jeroni Estades, després de la separació dels mauristes del Partit Conservador es va mostrar contrari a fer actes públics per atacar als idonis¹⁶. A pesar d'això també hi va haver oposició a Maura, el juny de 1914 per tota la localitat es penjaren cartells amb la frase "¡Maura, No!"¹⁷

També l'òrgan d'expressió dels conservadors, el setmanari *Heraldo de Sóller*,¹⁸ va passar a ser l'òrgan oficial dels mauristes.

El mes de juny de 1914, la *Juventud Conservadora* de Sóller va canviar el nom pel de *Juventud Maurista*, per manifestar la seva adhesió a les idees del polític mallorquí. Cristòfol Magraner va continuar com a president de la societat.¹⁹ El gener de 1915 es va renovar la meitat de la Junta Directiva de la *Juventud Maurista*, quedant la junta

14 *Sóller* 10-09-1910

15 FULLANA PUIGSERVER, *Antoni Maura i el maurisme...*, pàg. 197, o.c.

16 *Ibidem.*, pàg. 198, o.c.

17 *El Pueblo* 13-06-1914

18 Aquesta publicació va veure la llum el sis de setembre de 1913. Va néixer com a òrgan d'expressió del Partit Conservador local, per demostrar i sostenir que els mauristes locals estaven al front de l'Ajuntament per voluntat dels ciutadans i com a resposta al setmanari republicà *El Pueblo*, nascut uns mesos abans i, amb qui va mantenir una polèmica continua. Ideològicament, era fidel totalment al maurisme, i quan es va produir l'escissió d'aquest corrent del Partit Conservador, el *Heraldo* va passar a ser l'òrgan del Partit Maurista. Tenia la seva redacció a la plaça de la Constitució, núm. 30. Aquest setmanari s'imprimia a la impremta Marquès i allà hi tenia la seva redacció. Un dels principals impulsors i col·laboradors d'aquesta publicació fou Jeroni Estades Llabrés, el qual signava els seus articles amb el pseudònim "Un Sabaté". El *Heraldo* va publicar el seu darrer número el vint-i-nou d'agost de 1918.

19 *Sóller* 13-06-1914.

formada per Cristòfol Magraner Ripoll (president), Jaume Colom Orell (comptador), Jeroni Estades Castanyer (vocal) i Antoni Castanyer Rullan (vocal). Aquests dos darrers varen substituir a Melchor Servera i Antoni Rullan Colom.²⁰

La relació entre Maura i Estades era molt estreta, i quan venia a Mallorca, Antoni Maura visitava Sóller a casa del seu amic. El setmanari *Sóller* solia recollir aquestes vingudes, com per exemple quan el 1915 va venir Antoni Maura, en companyia del seu germà Bartomeu, les seves esposes i el polític conservador Honorio Gamazo. Foren rebuts per Jeroni Estades i després feren una excursió al Torrent de Pareis en barca.²¹

El 1915, davant el front comú que varen fer els conservadors, liberals i republicans la Joventut Maurista local va llençar un manifest contra els excessos caciquistes que reberen a l'Ajuntament on tenien majoria. Després de les eleccions municipals, Jeroni Estades i Manuel Guasp es lamentaven de l'actuació del governador Martínez Campos contra els mauristes en diferents pobles.²²

El febrer de 1916, la *Juventud Maurista* va decidir transformar-se en un *Centro Maurista* per poder aglutinar persones de totes les edats i que mantinguessin els mateixos ideals polítics.²³ El *Centro Maurista* es va crear per defensar dels interessos polítics del Partit Maurista, i fou promogut per Jeroni Estades Llabrés. La societat es va instal·lar al carrer del Príncep, número 8 i la seva primera junta directiva va estar formada per Joan Magraner (president), Miquel Ripoll Magraner (vicepresident), Amador Canals Pizà (secretari), Jaume Casanovas Pastor (vicesecretari), Loreto Viqueira (dipositari), Jaume Colom Orell (comptador), Joan Puig Rullan (vocal),²⁴ Bartomeu Coll Rullan (vocal), Miquel Bernat Bernat (vocal), Miquel Bernat Oliver (vocal), Miquel Puig Rullan (vocal), Josep Ferrer Oliver (vocal), Francesc Bernat Serra (vocal), Francesc Ensenyat Mayol (vocal) i Antoni Colom Casanovas (vocal).²⁵ Al dinar d'inauguració de la seva seu social varen assistir 112 persones, entre elles Manuel Guasp (cap del Partit Maurista), Joan Magraner (president del Centro Maurista de Sóller), Jeroni Estades (cap del Partit Maurista de Sóller) o Miquel Rosselló Alemany (diputat a Corts).²⁶

Els mauristes varen tenir l'hegemonia a la localitat fins el cop d'Estat del general Primo de Rivera. A pesar d'això es va mantenir el Centre Maurista

---

20 *Sóller* 16-01-1915

21 *Sóller* 10-04-1915

22 FULLANA PUIGSERVER, *Antoni Maura i el maurisme...*, pàg. 202, *o.c*

23 *Sóller* 26-02-1916

24 Va emigrar a l'Havana devers el 1877. Va retornar a Sóller durant la dècada de 1890. Fou president de l'empresa Ferrocarril de Sóller S.A. i president del Banc de Sóller entre 1918 i 1938. Home de confiança de Jeroni Estades, fou regidor i batle de Sóller el 1909 i el 1912

25 ARM Govern Civil, Expedients d'Associacions, lligall 1608, exp. 1057

26 *Sóller* 29-08-1916

durant tota la dècada de 1920. La seva junta directiva l'any 1929 estava composta per: Antoni Colom Casasnovas (president), Antoni Castanyer Bernat (vicepresident), Antoni Pinya Forteza (tresorer), Josep Mª Puig Morell (secretari), Bartomeu Darder Riviere (vicetresorer) i com a vocals: Tomàs Campins Bestard i Francesc Miró Aguiló.²⁷

Homenatge a Jeroni Estades l'any 1929

L'any 1931 el Centre Maurista es va presentar a les eleccions municipals, essent el partit més votat. Malgrat això, l'entrada de la Segona República va comportar que els resultats fossin anul·lats, ja que hi havia sospites i denúncies de frau.²⁸ Malgrat això, quan es repetiren els comicis foren la segona força més votada, per darrere els republicans. Aquest va canviar el nom el 1933 pel de Centre Republicà Conservador, però va adherir-se a les tesis de Miquel Maura. També va agrupar a antics membres del Partit Conservador que no volgueren entrar al Partit Republicà de Centre.

Junta directiva del Centro Republicano Conservador (1934)

²⁷ *Sóller* 29-08-1916

²⁸ QUETLAS CIFRE, Antoni, *La guerra civil a Sóller: la desfeta de la burgesia progressista*, Palma, Documenta Balear, 2012.

La junta la composaven Antoni Pinya Forteza (president), Josep Ripoll Arbona (vice-president), Joan Lladó Colom (tresorer), Amador Canals Pizà (secretari), Jaume Casasnovas Pastor (vice-secretari), Bartomeu Pastor (vocal), Ramon Colom (vocal), Francesc Miró (vocal) i Tomàs Campins (vocal). A més es constituí el Comitè Polític amb Joan Puig Rullan, Josep Ripoll Magraner i Joan Magraner Oliver i una Junta Assessora amb Pere Alcover Pons, Miquel Puig Morell, Josep Mª Puig Morell, Josep Ripoll Arbona, Antoni Colom Casasnovas, Guillem Castanyer Deyà i Jeroni Estades Castanyer.²⁹ L'any 1936 era el president Jeroni Estades Castanyer.³⁰

Jeroni Estades Castañer

Josep Bauzà Lluï

A pesar del seu canvi de nom, l'antic Centre Maurista encara mantenia les seves activitats, i va decidir formar una nova junta i adherir-se a les tesis de Miquel Maura. Es pot, que malgrat no obtinguessin la batlia, aquest partit continuà essent hegemònic fins al 1936. L'esclat de la Guerra Civil espanyola va comportar la desaparició del Partit Maurista i la pèrdua de la seva influència a la localitat, si bé alguns dels seus antics membres s'integraren dins el partit únic FET y de las JONS.

3. Evolució del republicanisme a Sóller

Pel que fa a l'oposició als partits oficialistes, com hem dit aquesta estava organitzada principalment per grups minoritaris de republicans i posteriorment per sindicats i partits obrers.

El republicanisme illenc, després de la caiguda de la Primera República va

---

²⁹ Sóller 27-05-1933.

³⁰ Fill de Jeroni Estades Llabrés. Fou el cap dels mauristes després de la mort del seu pare i regidor de l'Ajuntament durant la Segona República. Es va fer càrrec dels negocis familiars. Fou vocal del Ferrocarril de Sóller.

romandre bastant inactiu fins el 1881, quan es va agrupar entorn del Partit Republicà Federal,³¹ que era l'hereu directe del Partit Republicà Democràtic Federal de les Balears.³² A pesar d'això, fins a finals de la dècada de 1890 no va aconseguir tenir presència en algunes institucions municipals.³³

El 1896 es va fundar el partit Unió Republicana, el qual agrupava republicans de diferents tendències polítiques. Els seus principals dirigents foren Lluís Martí Ximenis, Jeroni Pou Magraner, Antoni Vilallonga i Francesc Garcia Orell.

Després de l'escissió dels republicans reformistes el 1913, Unió Republicana va aglutinar republicans federals i radicals sota unes noves sigles polítiques les del Partit Republicà Federal de Mallorca (1917). Així i tot, per fer front al predomini conservador/maurista va propiciar diverses coalicions amb els socialistes i els liberals.

El republicanisme fou un moviment divers i ampli, que va proposar reformes importants en els camps de l'economia, la cultura, la sanitat i la societat. Va defensar el laïcisme i el regionalisme de les institucions. La seva base social era formada per botiguers, petits comerciants, periodistes, professionals liberals i funcionaris.³⁴

A Sóller, les primeres notícies que tenim sobre republicanisme organitzat són que, devers el 1870, existia a la localitat un casino republicà,³⁵ però no

31 Aquest partit es va crear el 1881 arran de la reorganització del republicanisme illenc. El seu comitè provincial estava format per Rafel Manera, Joaquim Quetglas, Guillem Serra, Ignasi Vidal, Joan B. Ensenyat, Antoni Vilallonga, Benet Pons i Alexandre Rosselló. A les eleccions de 1891 obtingué 3 regidors a l'Ajuntament de Palma, a pesar que posteriorment fou marginat de l'aliança entre republicans possibilistes i liberals. Va quedar al marge del sistema de la Restauració però va impulsar nombroses iniciatives de caire social, econòmic i cultural; va donar suport a la creació de la Caixa de Balears i la Unió Obrera Balear. A partir de 1890 va participar en les successives coalicions republicanes. El 1897 es va integrar dins la Unió Republicana.

32 El Partit Republicà Democràtic Federal de les Balears es va organitzar després de la Revolució del 1868, recollint l'herència del Partit Demòcrata. Els seus principals dirigents foren Miquel Quetglas, Antoni Vilallonga, Igansi Vidal, Joaquim Quetglas i Guillem Miró. El seu òrgan d'expressió fou el diari *El Iris del Pueblo* (1869-1873). Bàsicament va tenir presència a Palma, a pesar que aconseguí establir comitès locals a diversos pobles com Campos, Felanitx, Inca, Sóller, Lluçmajor, Mancor, Pollença, Porreres i Santanyí. També en aquest període impulsà el moviment obrer mallorquí. Va perdre el poder pel cop d'Estat del general Pavia, quedant posteriorment desorganitzat. Durant la reorganització de principis de la dècada de 1880 es va integrar en el Partit Republicà Federal.

33 Per tenir un ampli coneixement del republicanisme a Mallorca a finals del segle XIX veure MARIMON RIUTORT, Antoni, *El republicanisme a Mallorca a l'època de la Restauració. La seva participació electoral (1895-1905)*, a MARIMON RIUTORT, Antoni (ed.) *Verguerisme, anarquisme i espanyolisme. Noves reverques sobre el s. XX a Mallorca*, Palma, Fundació Emili Darder, 1997. GABRIEL, Pere, *Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX (I)*, a Randa 1, Barcelona, Curial edicions, 1976. GABRIEL, Pere, *Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX (II)*, a Randa 2, Barcelona, Curial edicions, 1976.

34 MARIMON RIUTORT, Antoni, *La segona fase de la Restauració (1895-1923)*, a BELENGUER, Ernest (dir.), *Història de les Illes Balears*, tom III, Barcelona, Edicions 62, 2004., pàg. 204, o.c.

35 PEÑARRUBIA MARQUES, Isabel, *El Sexenni Democràtic (1869-1874)*, dins BELENGUER, Ernest (coord.), *Història de les Illes Balears*, tom III, Barcelona, Edicions 62, 2004. "

estava gaire organitzat a nivell polític. A pesar d'això en diverses eleccions municipals de les dècades de 1880 i 1890 es presentaren candidats republicans de manera individual, sense tenir una infraestructura formada al seu darrere. Coneixem el cas de Ramon Mayol Muntaner, que es va presentar als comicis municipals de 1891. Sabem que altres republicans destacats del darrer quart del segle foren, Pere Joan Coll, Andreu Pastor Oliver —es metge Roques—,³⁶ Ramon Miró, Pere Joan Morell, Pau Ozonas³⁷ i Damià Mayol Canals.³⁸

Andreu Pastor Oliver

Així i tot, la figura predominant del republicanisme solleric en aquest primers estadis de la restauració fou Joan B. Enseñat Morell.³⁹ Fou amic de destacades personalitats republicanes com el poeta català Victor Balaguer o els republicans mallorquins Antoni Vilallonga, Jeroni Pou i Alexandre Rosselló. A més fou membre directiu del Partit Republicà Democràtic Federal. El 1891 va participar en diferents actes públics a l'Ateneu Obrer, en els quals, juntament amb altres dirigents republicans, va exhortar a la unió dels obrers al republicanisme.⁴⁰

36 Va estudiar medicina a Barcelona, on es llicencià el 1873. Allà entrà en contacte amb el republicanisme federal, opció política que ell va seguir; segons Guillem Colom conta a les seves memòries, essent estudiant va lluitar a les barricades a favor de la Revolució i el destronament d'Isabel II. Retornà a Sóller durant l'inici del Sexenni Democràtic, implicant-se en la vida social i política. El 1874 fou nomenat responsable i metge de sanitat marítima del Port de Sóller i metge titular de la Societat Defensora Sollerense. A banda de la seva professió i la seva activitat política també va treballar la seva vocació d'escriptor, essent un dels fundadors del *Semanario de Sóller* i, posteriorment, col·laborador habitual del *Sóller*. També va destacar com autor de teatre i director escènic.

37 Comerciant, fou batle de Sóller durant la Primera República.

38 Damià Mayol Canals va néixer a Sóller el 1834. Es trobava a Barcelona com estudiant de medicina durant la revolució del 1868, de la qual en formà part. Ja llicenciat es va establir com a metge a Sóller. Estava casat amb Catalina Mayol Puig, nascuda a Sóller el 1839, i residien al carrer d'Isabel II, núm. 34.

39 Periodista, escriptor i publicista. Va començar els estudis de medicina a Montpeller però els va abandonar per dedicar-se a la literatura. Va treballar a l'Exposició Universal de París de 1878 i l'Exposició Universal de Barcelona de 1888. Com a periodista va treballar per diferents publicacions de París, Barcelona, Madrid i Palma, i va ajudar a Joan Marquès en la fundació del setmanari local *Sóller*. Com a escriptor va publicar més de 70 obres originals i un gran nombre de traduccions. Va tractar tots els estils literaris, poesia, assaig, narrativa, obres teatrals i treballs d'investigació històrica. D'ideal republicà i kraussista va formar part del Partit Republicà Democràtic Federal. També fou membre de moltes societats científiques i culturals, destacant-ne entre moltes la Reial Acadèmia de la Història, la *Société pour l'étude des langues romanes*, l'*Alliance Latine*, l'*Alliance Scientifique Universelle* i el Foment del Turisme de Mallorca.

40 GABRIEL, Pere, *Entorn del moviment obrer...*, pàg. 112.

Joan B. Enseñat Morell

El 1896, el setmanari *Sóller* es feia ressò del nomenament del directori i junta de govern del partit Unió Republicana,⁴¹ i que ja s'havien creat alguns comitès a la Part Forana. Des del setmanari s'assegurava que ja s'havien fet contactes per crear un comitè a Sóller. No va ser fins el mes de setembre de 1899 quan es va fundar la junta local de la Unió Republicana, inicialment anomenada *Comité Republicano Sollerense*. Alhora es va fundar també un Casino Republicà. Inicialment s'instal·laren a la seu de la societat *La Unión*.

La Junta del Comitè va quedar composta per Jeroni Pou Magraner (president honorari, advocat),⁴² Josep Llambies Llompарт (president, notari),

Bonaventura Mayol Marquès (vicepresident, comerciant), Jaume Valls Piña (vicepresident, comerciant), Arnau Casellas Gili (secretari, comerciant), Llorenç Alou Servera (vicesecretari, comerciant) i, com a vocals Josep Canals Estarellas (propietari), Miquel Bernat Bernat (propietari), Jaume Bennassar Mayol (sabater), Miquel Miró Mayol (comerciant), Jaume Vicens Mayol (taverner), Bartomeu Pons Estades (sabater), Gabriel Pomar Forteza (fuster), Miquel Cardell Arbona (comerciant) i Guillem Bauzà Fornés (comissionista)⁴³. Establiren la seva seu al carrer de la Victòria, núm. 19, propietat de Damià Vicens —Codony—.⁴⁴

41 La Unió Republicana de Mallorca fou un partit polític creat el 1896, que va agrupar a la majoria de forces republicanes de Mallorca. El seu dirigent més destacat fou Jeroni Pou. El partit va tenir certa presència a Palma i alguns pobles de la Part Forana, com Montuïri, Esporles Andratx o Pollença. Els seus millors resultats electorals els aconseguiren a les eleccions municipals de 1903, quan aconseguiren treure vint regidors a l'Ajuntament de Palma. El partit va sofrir diverses escissions i pèrdua de presència política en els anys posteriors. Va impulsar la fundació d'un Orfeó Republicà, diverses publicacions periòdiques (*La Unió Republicana* -1896-1904-, *La Defensa* -1905-, *El Ideal* -1910-, etc.) i unes Joventuts d'Unió Republicana. L'any 1917 passà a denominar-se Partit Republicà Federal, incloent les tendències radical i federal. El 1919 es va apropar a les organitzacions obreristes, incloent diversos candidats socialistes en les seves llistes. Va desaparèixer arran del cop d'estat de Primo de Rivera.

42 Jeroni Pou Magraner (s. XIX - 1912) era llicenciat en dret i advocat de professió. Fou també polític, diplomàtic i escriptor. El 1896 fou el màxim responsable de la reorganització del republicanisme a Mallorca, entorn al partit Unió Republicana. Fundà i dirigí el diari *La Unión Republicana* (1896-1904). Fou regidor de l'Ajuntament de Palma entre 1897 i 1905 i candidat a diputat pel seu partit el 1901. El 1911 fou elegit diputat provincial per la conjunció republicanosocialista, que ell va impulsar. Va seguir a Melquíades Álvarez en l'escissió del republicanisme i implantà a Mallorca el Partit Reformista. El 1917 fou elegit senador per Mallorca.

43 *Sóller* 02-09-1899

44 *Sóller* 30-12-1899

La primera actuació que va dur a terme el Comitè Republicà fou l'organització d'un míting de propaganda. En principi aquest s'havia de fer al local de la societat *Defensora Sollerense*, però els socis votaren en contra de que s'alquilàs el local, ja que anava en contra dels estatuts acollir actes polítics. Finalment es va realitzar l'acte el dia 15 de setembre, comptant amb l'assistència d'una comissió de republicans de Palma. Aquesta estava formada per Antoni Vilallonga Pérez,⁴⁵ Francesc Vilallonga Fàbregues, Jeroni Pou, Lluís Martí, Francesc Quijada, Joan Piña, Sebastià Falconer i el solleric resident a Ciutat Joan Oliver —*Maneu*—. ⁴⁶Segons la crònica del setmanari *Sóller*, aquest acte va generar molta expectació a la localitat «El Meeting republicano fue un acontecimiento en Sóller. Desde hacía algunos días no se hablaba de otra cosa, y cuando por la mañana vieron atravesar las calles de la población a la Comisión que con el exclusivo objeto de animarlo había venido de Palma, no fueron pocos los que sintieron deseos de asistir a la brillante reunión que se anunciaba». ⁴⁷ L'acte es va celebrar a l'antic teatre de l'extinta societat *Artesana Sollerense*. En el míting es va criticar els governs anteriors i la monarquia, culpables del desastre del 98 i proposant la República com a mitjà de regeneració nacional.

El febrer de 1900, alguns membres del Comitè participaren a Palma en l'acte de celebració del 27è aniversari de la proclamació de la República a l'Estat espanyol.

A mitjans d'agost del mateix any, es va inaugurar el nou local de la *Unión Republicana de Sóller* (també anomenada *La Unión Republicana Sollerense*) que va comptar amb la presència d'Antoni Vilallonga, de Francesc Vilallonga i de

45 Antoni Vilallonga Pérez (1821-1910). Va destacar com a polític, militant primer en el Partit Demòcrata i, posteriorment en el Partit Republicà Federal. Fou batle de Palma (1872), diputat a Corts (1872-1874) i regidor a l'Ajuntament de Palma. Aquest era a més, propietari d'una casa a la plaça de la Constitució de Sóller, Can Bordils, i de les finques de sa Coma i s'Arrom. Era conegut a Sóller per *Antoni Escalades* (el malnom venia del segon llinatge del seu pare, Francesc Marià de Vilallonga i d'Escalada). Venia a Sóller a passar algunes temporades amb la seva família, ocupant el pis superior de l'edifici. El poc èxit amb els negocis el va obligar a vendre la casa al comerciant Jaume Sastre Guardiola.

46 Joan Oliver Castañer —*Maneu*— (1839-1905) era fill de l'industrial Joan Oliver Rullan, el qual va construir la primera màquina de vapor de les Balears. Després de traslladar la fàbrica familiar a Palma, Joan Oliver Castañer va partir el 1858 a París per estudiar enginyeria industrial. A la mort del pare es va fer càrrec de l'empresa familiar, fent-la créixer fins el punt de tenir més d'un centenar de treballadors en plantilla. D'ideologia republicana, va militar en el partit Unió Republicana i fou regidor de l'Ajuntament de Palma entre 1902 i 1905. L'Ajuntament de Ciutat el declarà Fill Il·lustre el 1905.

47 Antoni Vilallonga Pérez (1821-1910). Va destacar com a polític, militant primer en el Partit Demòcrata i, posteriorment en el Partit Republicà Federal. Fou batle de Palma (1872), diputat a Corts (1872-1874) i regidor a l'Ajuntament de Palma. Aquest era a més, propietari d'una casa a la plaça de la Constitució de Sóller, Can Bordils, i de les finques de sa Coma i s'Arrom. Era conegut a Sóller per *Antoni Escalades* (el malnom venia del segon llinatge del seu pare, Francesc Marià de Vilallonga i d'Escalada). Venia a Sóller a passar algunes temporades amb la seva família, ocupant el pis superior de l'edifici. El poc èxit amb els negocis el va obligar a vendre la casa al comerciant Jaume Sastre Guardiola.

Sixto Pers (president del Comitè Republicà d'Inca.⁴⁸ La seu es va establir en el carrer de Palou, núm. 1.

La societat republicana entre altres seccions va crear una coral, que va passar a denominar-se *Orfeón Republicano Sollerense*.⁴⁹ El seu director era Llorenç Marquès i el seu president Lisardo Planells.

El mes d'abril de 1901 el president Josep Llambies va dimitir per motius de salut,⁵⁰ essent nomenat com a successor Damia Ozonas Pastor.⁵¹ Aquest però, va presentar la dimissió per haver-se de traslladar a França per temps indeterminat.⁵² Va quedar com a president interí, el soci Jaume Valls.

A finals de juliol es va celebrar una junta extraordinària del partit republicà per elegir el nou president, fou elegit Jaume Bennassar Mayol.⁵³

Damia Ozonas Pastor

La reactivació del republicanisme a Sóller es va traduir en uns bons resultats electorals en els comicis generals de 1899 i 1901, on tingueren uns dels millors resultats de l'illa. Malgrat això, els republicans denunciaren la manca de transparència en aquestes i denunciaren alguns grups republicans de pobles que acceptaven no anar a les urnes.⁵⁴

A les eleccions municipals d'aquell any, no varen presentar candidatura perquè donaren suport a la iniciativa del *Partido Local Sollerense*.

Entre 1901 i 1903, el republicanisme local pràcticament no va tenir activitat. Una conseqüència d'això fou la dissolució

48 *Sóller* 18-08-1900

49 *Sóller* 07-11-1901

50 Poc després, el mes de novembre de 1901 va deixar la població per ocupar la plaça de notari d'Alaior, que va substituir per la d'Inca.

51 Damia Ozonas Pastor va néixer a Sóller el 1871 i era fill del comerciant Pau Ozonas, batle de Sóller durant la Primera República, i de Francisca Pastor. El 1894 va emigrar a Puerto Rico on va treballar com a dependent en la hisenda d'uns parents seus. El 1901 va retornar a Sóller, partint després cap a França per establir-se a la ciutat de Canes com a comerciant de *fruits et primeurs*. Va fundar la societat *Ozonas, Vicens, Mayol, Bisbal y Cia*, dedicada al comerç a l'engròs. D'idees republicanes, va militar en la Unió Republicana de Sóller i posteriorment fou un dels fundadors del Centre Republicà Sollerenc el 1910 i de les publicacions republicanes *El Pueblo i República*. Va prendre part en l'escissió del republicanisme espanyol, passant-se a les tesis de Melquíades Álvarez. Fou regidor entre 1915 i 1917 de l'Ajuntament de Sóller pel Partit Republicà Reformista. Fou membre de la Comissió Gestora que es va fer càrrec del Consistori quan es va proclamar la II República. Va escriure una novel·la *Elvira*, en la qual explicava la seva etapa a Puerto Rico- Morí el 1931.

52 *Sóller* 04-05-1901

53 *Sóller* 28-06-1901

54 GABRIEL, Pere, *El moviment obrer a Mallorca*, Barcelona, Curial, 1973, pàg. 38

de la seva societat cultural o casino, la *Sociedad Republicana Sollerense*.⁵⁵

A finals de 1903, es va elegir una nova junta de govern de la *Unión Republicana Sollerense*. Els elegits foren Joan Mayol (president), Jaume Bennàssar (vicepresident), Llorenç Alou (vicepresident), Miquel Gomila (secretari), Joan Barceló (tresorer) i, com a vocals Joan Frontera, Andreu Bernat, Baltasar Marquès i Lluç Batle.⁵⁶

En les eleccions municipals d'aquell any, els republicans no presentaren candidatura, sabem que un republicà Ramon Escales, va presentar-se en una candidatura única impulsada pels conservadors.

El 26 de febrer del 1905, es va celebrar un míting de propaganda electoral republicana a Can Codony, al carrer de la Victòria, amb la presència de líders republicans de Palma i la Península.⁵⁷ La crònica de *La Almudaina* deia «El acto ha tenido lugar en el vasto salón de Can Codony, el que apenas podía contener la concurrencia, y estuvo presidido por el consecuente hombre público, tal vez decano de los republicanos españoles, D. Antonio Villalonga y Pérez, el que tenía a derecha e izquierda a D. Juan Oliver (Maneu), a D. Luis Martí, concejal del Ayuntamiento de Palma, y a los señores D. Juan Mayol, D. Jaime Bennàssar, D. Antonio Martí, D. José Canals, y D. Manuel Carrascosa. Usaron la palabra en tonos muy comedidos los señores Antonio Bennàssar, albañil, el señor Carrascosa, que censuró algo la administración municipal y finalmente los señores Martí y Villalonga, los que fueron aplaudidos. Asistió como delegado del Alcalde, el empleado municipal d. Ramón Lizana, quien ni remotamente tuvo que hacer uso de las facultades que le estaban conferidas.»⁵⁸

L'any 1907, la seva junta directiva la formaven Antoni Bennassar Casanovas (president), Amador Sastre Puig (vicepresident), Guillem Sastre Puig (secretari), Antoni Martí Frontera (vicesecretari),⁵⁹ Antoni Serra Mayol (comptador), Sebastià Valls Cortés (recaptador), Ramon Arbona Colom (vocal), Miquel Valls Bonnín (vocal), Joan Muntaner Oliver (vocal) i Jaume

---

55 *Sóller* 14-11-1903

56 *Sóller* 12-12-1903

57 Un dels membres del partit republicà Antoni Martí, va presentar el següent escrit a l'Ajuntament: «*El que suscribre, mayor de edad, domiciliado en la calle Isabel 2a casa sin número, según cédula personal que se acompaña núm. 2403. Pone en conocimiento de V. S. que manyana día 26 del corriente a las tres de la tarde se celebrará una reunión pública en la calle de la Victoria (Can Codony) para propagar las ideas republicanas, y cuanto se relacionen en sus intereses. Lo que comunico a V. S. cumpliendo lo que dispone el art. 1º de la Ley de Reuniones vigente de 15 de junio de 1888 a los efectos y fines consiguiente*». AMS. Secció 13: Suplicacions i Instàncies 1902 – 1904. Sig.:3088

58 *Sóller* 04-03-1905

59 Antoni Martí Frontera, nascut a Sóller el 1869. Fill d'Antoni Martí Ozonas (propietari) i Francisca Frontera Oliver. A finals del segle XIX va emigrar a Puerto Rico, establint-se a Yauco com industrial i agricultor. Retornà a Sóller devers 1901. En el padró d'habitants de 1905 declarava de professió "agricultor" i estat civil "solter". Residia al carrer d'Isabel II, núm. 73 amb la seva filla Francisca Martí Camacho, nascuda a Yauco el 1900.

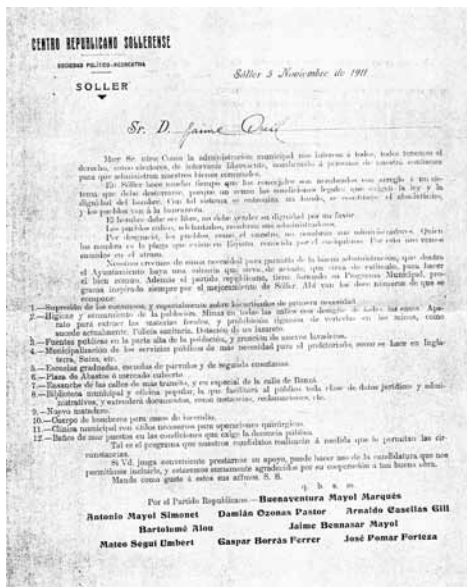

Oliver Arbona (vocal).⁶⁰

El mes de setembre de 1910, es va crear el *Centro Republicano Sollerense* (CRS), el qual havia de servir com a centre social del partit republicà de la Vall. Segurament va tenir molta influència en la creació, l'exregidor de l'Ajuntament de Palma pel partit republicà, Bartomeu Castañer. Els orígens d'aquest centre es troben en una sèrie de reunions que els republicans locals varen celebrar a la casa número 18 del carrer del Príncep, local on s'hi va ubicar en els seus inicis la societat *Círculo Sollerense*. L'objectiu d'aquestes primeres reunions era organitzar i fundar una societat republicana. En la primera reunió els que encapçalaren i es dirigiren als partidaris del republicanisme foren Mateu Seguí, Antoni Mayol Simonet i Damià Ozonas⁶¹. A finals del mateix mes de setembre, ja es varen aprovar els estatuts de la societat i es va crear una biblioteca, que va rebre 250 ptes. d'un protector anònim (segons el *Sóller* sembla que l'entitat va comptar amb altres importants oferiments econòmics, segurament provinents de capital emigrant).⁶² Una de les primeres

actuacions que va dur a terme el nou centre republicà fou enviar una carta al Consell de Ministres contra les manifestacions religioses que s'havien de celebrar el dia dos d'octubre i a favor de la llibertat de culte. Es va rebre resposta del president Canalejas agraint la proposta.

La primera junta directiva del CRS, va estar composta per un directori format per Bonaventura Mayol Marquès (president),⁶³ Antoni Mayol Simonet, Damià Ozonas Pastor, Arnau Casellas Gili, Jaume Bennassar Mayol i Bartomeu Alou Cervera; Mateu Seguí Umbert (tresorer i comptador), Gaspar Borràs Ferrer (vicesecretari), Josep Pomar

Propaganda electoral del Centro Republicano Sollerense (1911)

60 *Sóller* 10-01-1907

61 *Sóller* 17-09-1910

62 *Sóller* 24-09-1910

63 Bonaventura Mayol Marquès va néixer a Sóller el 1847. Fou patró de barca i comerciant. S'establí a Burdeus el 1880 retornant definitivament a Sóller el 1905. D'idees republicanes, fou membre de la *Unión Republicana* i del *Centro Republicano Sollerense*, del qual fou president. Morí el 1912.

Forteza (vicesecretari).⁶⁴

El dia 16 d'octubre es va presentar oficialment la societat i es va inaugurar el seu local social. Per aquesta es va programar una manifestació que, acompanyada per la banda de música, va començar al local del carrer del Príncep i va passar per la plaça de la Constitució, els carrers de Bauzà, de la Rectoria, del Capità Angelats i els camins de la Costa d'en Llorenç i de Son Angelats fins arribar a la finca del *Pla d'en Bieleta* (propietat d'Antoni Mayol Simonet). Amb motiu d'aquesta inauguració, el CRS va donar 50 ptes. a l'Hospici de Sóller, 50 ptes. per a bons de pa i 50 ptes. de carn per a repartir entre els pobres.⁶⁵

L'acte d'inauguració va comptar amb la presència de diverses personalitats destacades del republicanisme illenc, com Lluís Martí,⁶⁶ Gabriel Alomar, Tomàs Rosselló i Josep Agustí. En els discursos que es varen llegir durant la jornada, va quedar clara la postura que mantindrien els republicans locals, que fins aquest moments no havien estat organitzats i no havien suposat una amenaça pel conservadorisme governant. Varen atacar la política de Maura i dels partits oficialistes, recordaren l'aniversari de la mort de Ferrer i Guàrdia i elogiaren la seva tasca pedagògica. Cal destacar que una de les propostes que volien presentar era no permetre que votassen els absents, és a dir els emigrants, ja que aquests majoritàriament donaven suport als conservadors.⁶⁷

La posada en marxa de tota aquesta activitat republicana va tenir com a conseqüència l'oposició des de l'inici de les forces conservadores, les quals no estaven acostumades a tenir oposició a la localitat, ja que fins aleshores els republicans havien estat molt poc actius. El mes de novembre de 1910 des del setmanari *Sóller* es va iniciar una confrontació entre el director d'aquest, Joan Marquès que escrivia amb el pseudònim *Jo Mateix*, i alguns membres de la directiva del CRS, especialment Damià Ozonas. Les causes de la disputa foren les crítiques a Maura i els elogis a Ferrer de part dels republicans. Aquesta disputa es va allargar durant més de quatre mesos, més especialment quan des de la directiva del CRS es va designar una persona per contestar els articles de *Jo Mateix*, aquesta era Antoni Mayol Simonet, que va signar sota el pseudònim *Demófilo*.

---

64 *Sóller* 06-10-1910

65 *Sóller* 15-10-1910

66 Lluís Martí Ximenis (1856-1922) fou advocat i polític. Va entrar a la carrera militar lluitant a la Tercera Guerra Carlista com a partidari del bàndol governamental. D'ideologia republicana federalista, fou un dels fundadors de La Unió Republicana. Fou també redactor en cap del diari d'aquest parit. El 1899 fou elegit regidor de l'Ajuntament de Palma, essent nomenat segon tinent de batle el 1902. El 1909 cessà com a regidor. Va donar suport a la conjunció republicanosocialista de 1910. Cap el 1917 es distanciació dels republicans i impulsà una candidatura regionalista. Veure MARIMON RIUTORT, Antoni, *Lluís Martí Ximenis. En els orígens de l'esquerra nacionalista a Mallorca*, a *Afers* n° 44, País Valencià, Editorial Afers, 2003, pàg. 141-156.

67 *Sóller* 22-10-1910

Després de la creació de la biblioteca, una altra de les iniciatives que varen dur a terme els republicans sollerics fou la creació d'una escola laica el 1910. Aquesta escola inicialment es va instal·lar a la finca del Pla d'en Bieleta i posteriorment al carrer del Capità Angelats.⁶⁸ El 1911 es va acordar en Junta general que l'escola fos de primària, amb classes de música, comptabilitat i francès. El primer director de l'escola fou el mestre Francesc Monjo, que va cessar l'octubre de 1911, i fou substituït interinament pel mestre Jaume Borràs Ferrer. El 1912 la directiva del CRS va encarregar al mestre d'Esportes Melchor Daviu la direcció de dit centre. També es va acordar fundar una caixa d'estalvis.⁶⁹ L'entitat també comptava amb una banda de música.

També el CRS va mantenir una actitud més reivindicativa i participativa en la política local, que la que havien tingut fins aleshores els republicans locals. El 1910 demanaren a l'Ajuntament millores en el carrer del Príncep.⁷⁰ Aquestes demandes foren refusades.

El mes de maig de 1911, es va celebrar un míting per exposar el programa que els republicans havien presentat a tot l'Estat, les propostes que es presentaven eren la supressió dels Consums, la instauració del servei militar obligatori, l'abolició de la Llei de Jurisdiccions, el cessament de la guerra del Marroc, una llei d'associacions eliminant els privilegis de les congregacions religioses, la revisió del procés de la Setmana Tràgica de Barcelona i la inhabilitació política dels conservadors. Varen dirigir l'acte els republicans de Palma, Lluís Martí, Francesc Roca i Josep Agustí.⁷¹

A finals d'any, representants del CRS, assistiren a un banquet d'adhesió al casino d'Unió Republicana, en el qual es propugnava un cert reformisme en el republicanisme illenc i ser contraris a la conjunció amb els socialistes.⁷²

El mes d'abril de 1912, es va crear la societat *Juventud Republicana*, com a

68 Sòller 07-01-1910

69 Sòller 10-06-1911

70 El 28 d'octubre de 1910 presentaren una instància a l'Ajuntament demanant millores públiques: «Buenaventura Mayol Marquès, casado, comerciante, mayor de edad, de este vecindario, y obrando en concepto de presidente y en representación de la sociedad Centro Republicano Sollerense: a Vuestra Magnífica respetuosamente expone: La calles de Bauzà, la más importante de esta ciudad, por su frecuente tránsito como carretera que conduce al Puerto, es tan estrecha, desde tanto de una población medianamente urbanizada que reclama sin demora un ensanche. Esta estrecha calle parece que significa la impotencia, la miseria de un pueblo. La calle del Príncipe, en la parte de arriba, es susceptible de una importante mejora: su prolongación. Ahora tal como está, limitada por la casa de Can Mayol, constriñe, aboga, el centro de la población. Con el proyecto que tiene la Compañía Ferrocarril Palma-Sóller, de construir la estación, sobre el mismo solar que ocupa dicha casa de Can Mayol, quedará definitivamente cerrado el casco de esta ciudad en su línea más corta. A evitar tamaño inconveniente, estimaríamos del Ayuntamiento procurase aplicar sus medios. Con la prolongación recta de esta calle opinamos que el erario municipal no sufriría importantes quebrantos; y en cambio creemos de gran utilidad para el pueblo el engrandecimiento de sus vías. Suplico pues que este Mco. Ayuntamiento, se sirva practicar lo más pronto posible las gestiones necesarias para conseguir el ensanche de la calle de Bauzà y la prolongación indicada de la calle del Príncipe.» AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1909 - 1910. Sign.: 58

71 Sòller 10-06-1911

72 GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 69, o.c.

filial del CRS. La seva seu es va establir al local de l'escola laica, al carrer del Capità Angelats⁷³ i fou elegit president Miquel Bennassar.

A principis de 1913, va arribar una impremta des de Barcelona, per editar una publicació setmanal, perquè fos l'òrgan d'expressió dels republicans locals. Aquest diari es va anomenar *El Pueblo* (1913-1918) i va mantenir una polèmica continua primer amb el setmanari *Sóller* i després amb el *Heraldo de Sóller* (1913-1918), el diari maurista.⁷⁴

El març d'aquell any, Daviu fou el representant de Sóller, en una reunió al Casino de la Unió Republicana de Palma, en el qual va presentar la proposició que "tot regidor del partit republicà pogués anar com a particular a les funcions religioses, però no com a representant públic".⁷⁵

Portada de El Pueblo

El mes de juny del mateix 1913 hi va haver un enfrontament verbal i una acusació d'amenaques per part del director del *Sóller*, Joan Marquès contra alguns membres del Centre Republicà. Segons la versió de Marquès, una comissió del CRS va anar a amenaçar-lo per uns escrits apareguts al seu setmanari sota el pseudònim "Jo Mateix" (el que utilitzava Joan Marquès).⁷⁶

El clima de tensió entre republicans i conservadors va viure un altre episodi l'estiu de 1913, quan el cap del partit conservador Jeroni Estades i el conserge del CRS, Joan Pons Ferrer —*Blanco i Negro*— s'enfrontaren físicament, després que el segon intentàs agredir el primer.⁷⁷

A part de les activitats polítiques també s'organitzaven activitats lúdiques com balls de màscares amb

73 *Sóller* 06-04-1912

74 PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Les publicacions periòdiques de les impremtes Marquès i Calatayud*, dins I Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Palma, Edicions El Moixet Demagog, 2007.

75 *Sóller* 01-03-1913

76 *Sóller* 31-05-1913

77 *Sóller* 30-08-1913. Aquest no era el primer enfrontament físic entre Estades i un membre del partit republicà, anys abans es va barallar amb el notari Josep Llambies. *El Pueblo* 30-08-1913.

motiu del carnaval,⁷⁸ regates al Port de Sóller⁷⁹ o conferències de temàtica diversa.

El 1915 el president del CRS era Pere Bennàssar.⁸⁰ L'any 1916 es va editar el setmanari *La República*, del qual només varen sortir uns quants exemplars.

A principis de 1916, el *Centro Republicano Sollerense* va decidir en Junta General integrar-se al partit Reformista de Melquíades Álvarez,⁸¹ i canviar-se el nom pel de *Centre Reformista Sollerense*. El suport a les tesis reformistes es va aprovar degut a una assistència minoritària a l'assemblea i per això aquest canvi no fou assumit per la majoria d'afiliats republicans que varen decidir mantenir l'antic nom i afiliació política, quedant dividides les forces republicanes.⁸² Així el CRS es va instal·lar en una nova seu, al carrer de Santa Teresa núm. 20, i

en una Junta General extraordinària va decidir la votació d'una nova junta directiva formada per Jaume Rullan Frau (president), Bartomeu Payeras Estarellas (vicepresident), Gaspar Borràs Ferrer (secretari), Sebastià Cirerol Miralles (vicesecretari), Nicolau Pomar Forteza (tresorer i comptador), Joan Frontera Sastre (vocal), Pere Bisbal Llaneras (vocal), Josep Colom Llabrés (vocal), Francesc Albertí Vicens (vocal), Felip Xamena Mascaró (vocal) i Joan Pol Busquets (vocal).⁸³

A finals d'any, el vicepresident del CRS, Bartomeu Payeras Estarellas, demanà a l'Ajuntament que concedís ajudes a les famílies pobres perquè els seus fills no haguessin de treballar en comptes d'estudiar, tal com disposava

Portada de *La República*

78 *Sóller* 23-01-1915

79 *Sóller* 31-01-1914

80 *El Pueblo* 06-03-1915

81 Melquíades Álvarez González Posada (1864-1936) fou advocat i polític. En els seus inicis va militar en el partit republicà de Nicolás Salmerón, fundant el 1912 el seu propi partit, el Partit Reformista, en el qual defensava la tesi de que es podia ser republicà i governar en una monarquia democràtica, ja que considerava que, en democràcia, la qüestió de la forma de govern -monarquia o republica- era accidental. En el seu partit militaren molts intel·lectuals del moment, com Manuel Azaña o José Ortega y Gasset. Durant la Segona República es va alinear amb els partits republicans de centre-dreta. Fou assassinat per anarquistes el 1936.

82 *Sóller* 29-01-1916

83 *Sóller* 26-02-1916

la llei.⁸⁴ A més sol·licità la creació d'una institució protectora dels nins dedicats a treballar prematurament. El ple acordà passar la proposta a la Junta Local de Reformes Socials.⁸⁵ La JLRS en un informe remès en resposta a la petició del CRS al Consistori reconeixia l'existència d'aquest problema i va dir que la causa era la manca de recursos de les famílies. Va proposar que seria interessant que l'Ajuntament creàs un fons anual per ajudar aquestes famílies.⁸⁶

A pesar d'això la seva activitat va anar minvant durant aquest període fins que fou suspès el 1923 en proclamar-se la dictadura de Primo de Rivera.

A finals de 1930 es va reorganitzar el republicanisme local. Aquest es va agrupar entorn del Partit Republicà Federal de Mallorca. El PRFM es va constituir a la localitat el novembre de 1930 i, com hem dit, era l'hereu de l'antic Centre Republicà de Sóller. Va establir la seva seu al carrer del Príncep, núm. 18, al cafè Turismo. Es va mantenir molt actiu des de la seva creació, organitzant mitings i conferències a la seu local i al garatge Marquès, propietat del comerciant de cafè Bernat Marquès.

L'any 1931, es va nomenar un comitè polític de 16 membres; els dirigents elegits foren: Miquel Arbona Colom —*Simó*— (president), Bonaventura Mayol Puig i Miquel Moyà Bestard (vicepresidents) i Josep Serra Pastor (secretari).⁸⁷ Posteriorment també varen crear una secció de la Joventut Republicana Federal.⁸⁸

Quan es proclamà la Segona República el 14 d'abril de 1931, a Sóller

84 Els membres de la Junta de Reformes Socials emeteren el següent informe: «*Se informa a V. M., que por desgracia es cierto y notorio el abuso que denuncia el vicepresidente del Centro Republicano Sollerense y con frecuencia se ven niños de corta edad dedicados a trabajos superiores a su edad y desarrollo físico, con infracción de las leyes protectoras de la infancia. Reconoce esta junta que ello es debido en parte a la carencia de recursos de los padres de los muchachos, por lo cual considera sería muy conveniente la creación de un fondo anual con cargo al presupuesto municipal, para socorro de las familias que se encuentran en este caso. En cuanto a la cuantía de la subvención y la forma de distribuirla, es de opinión de esta junta que V. M. debe fijarla como considere, y designar la comisión o junta que cuide de entender su repetición.*» A pesar d'això no es va dur a terme cap acció. CASTANYER SASTRE, Joan, *La Junta Local de Reformes Socials i l'evolució del moviment obrer a Sóller (1900-1923)*, a Randa 20, Palma, 1986, pàg. 99.

85 AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1916-1917. Sign.: 66

86 AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1917. Sign.: 67

87 Fill del metge Pere Serra i Canyelles. Es va llicenciar en farmàcia a la Universitat de Barcelona. Durant la dictadura de Primo de Rivera a la rebotiga de la seva farmàcia organitzà una tertúlia, anomenada *El Tanque*, que va gaudir de molta popularitat en els ambients liberals del poble. Home d'idees progressistes presidí el *Círculo Sollerense*, participà en la creació de la delegació de l'Associació per la Cultura de Mallorca a Sóller i en la fundació de la Tafona Cooperativa. A pesar que de jove va simpatitzar amb el Partit Maurista, el 1930 es va afiliar al Partit Republicà Federal de Mallorca, i formà part de la seva junta directiva. Fou elegit regidor a les eleccions de maig de 1931. Partidari d'Azaña, va seguir-lo en produir-se l'escissió d'Acció Republicana (1932). El 1934 fou un dels fundadors d'Esquerra Republicana Balear. Fou elegit regidor de l'Ajuntament el 1931, càrrec del que va dimitir el 1934. Amb la victòria del Front Popular tornà a l'Ajuntament, essent elegit batle després de la renúncia de Bonaventura Mayol. Fou repressaliat pels franquistes després del cop d'Estat de juliol de 1936. Fou empresonat i condemnat a mort, pena que posteriorment li fou commutada.

88 *Sóller* 09-05-1931.

els republicans històrics Antoni Mayol Simonet,⁸⁹ Llorenç Roses i Jaume Bennàssar Mayol varen proclamar el nou règim. Antoni Mayol fou designat president de la Junta Provisional, que es va fer càrrec en un primer moment de l'Ajuntament, formada també pels onze candidats republicans a les eleccions municipals, més la incorporació dels republicans Llorenç Roses i Jaume Bennàssar. Per ordre del governador civil, fou nomenat batle provisional Llorenç Roses Bermejo.⁹⁰ Posteriorment el substituïí Antoni Mayol.

Proclamació de la Segona República a Sóller

D'altra banda, es va fundar, el maig del 1931, un casino amb el nom de Centre Republicà Federal, que fou presidit inicialment per Miquel Bauzà

⁸⁹ Va emigrar a Puerto Rico devers 1870, establint-se a San Juan. Amb els seus germans muntà un negoci de ferreteria, mobles i quincalla (*Los Muchachos*). El 1900 va retornar a Sóller, on va viure de les rendes que li enviaven de Puerto Rico i va dedicar-se a la vida política i social de la localitat. D'idees republicanes, va donar suport a la *Unión Republicana* i fou un dels impulsors del *Centro Republicano Sollerense*, amb el qual es va presentar en diverses ocasions com a candidat a regidor. El 1931, amb la proclamació de la Segona República fou nomenat batle, càrrec que va haver de deixar al poc temps per malaltia. Va participar com accionista en la construcció del Ferrocarril de Sóller i la creació de la companyia naviliera *Marítima Sollerense*, de la qual fou director entre 1901 i 1903. També va ser president del Sindicat de Regants (1902-1906).

⁹⁰ Llorenç Roses Bermejo va néixer a Arecibo (Puerto Rico) el 1895. Era fill de Llorenç Roses Borràs, soci de la casa comercial de Puerto Rico, *Roses y Cía.*. Quan la família va retornar a Sóller, el fill es va dedicar als negocis i a l'hoteleria. D'idees republicanes, va impulsar la refundació del Partit Republicà Federal el 1930 (el qual s'havia implantat a la localitat a finals del segle XIX). Estava casat amb Dolors Rovira Sellarès i era cunyat dels metges Marià Rovira i Emili Darder. Fou batle de Sóller el 1931, quan es va proclamar la Segona República. Fou afusellat el 1936 després del cop d'Estat del general Franco per la seva implicació política durant l'etapa republicana.

Morell, i posteriorment, i per un breu període, per Bernat Marquès Rullan.⁹¹ A la inauguració assistiren el governador civil Francesc Carreras, que va inaugurar la nova bandera de la seva seu social, el batle Llorenç Roses i els líders republicà Francesc Julià i socialista Ignasi Ferretjans.

A finals de gener 1932, el Comitè Polític de l'agrupació del Partit Republicà Federal de Sóller va decidir separar-se del partit i adherir-se al partit *Acción Republicana* del president Manuel Azaña. Aquest nou partit, curiosament, es va anomenar a Sóller, Unió Republicana. S'ha de tenir present que el nom d'Unió Republicana gaudia d'un prestigi històric, ja que havia estat utilitzat durant dècades pels republicans de finals del segle XIX i començament del XX. Evidentment no s'ha de confondre amb el partit Unió Republicana de Mallorca, de Diego Martínez Barrio, que també es va implantar a Mallorca en els darrers anys de la República. Així, els dos noms, *Acción Republicana* i *Unió Republicana* foren utilitzats indistintament per la premsa local per anomenar a dit grup polític.

En el seu primer míting celebrat al Cafè Central el febrer de 1932, el partit es va definir com republicà federal i d'esquerra moderada. El seu primer Consell Directiu fou presidit per Bernat Marquès Rullan (president), Arnau Casellas Gili (vice-president), Martí Torrens Pastor (secretari), Miquel Moyà Bestard (tresorer), Jaume Bennàssar Mayol (vocal), Jaume Canals Serra (vocal), Llorenç Roses Bermejo (vocal) i Jaume Ensenyat (vocal). Josep Serra fou anomenat cap del partit en el Consistori i Antoni Mayol Simonet fou elegit President Honorari.⁹² El seu local es va situar a les habitacions posteriors del Cafè Central. El nombre d'afiliats en el moment de la seva constitució fou de 186.

Aquest mateix mes, es va constituir l'agrupació de Sóller del Partit Republicà Radical Socialista, seguidor de les tesis de Marcelí Domingo i del PRRS espanyol. Es va crear un Comitè organitzador format per Joan Palou (farmacèutic, president), Cristòfol Barceló (mestre, vice-president), Andreu Pizà (comerciant, tresorer), Antoni Mª Ramis (exsecretari del jutjat, secretari), Antoni Marroig Frau (agricultor, vocal), Josep Arbona Ferrer (patró de barca, vocal), Cristòfol Ferrer Ferrer (comerciant, vocal), Antoni J. García de Paredes (telegrafista, vocal) i Josep Guasch (mestre, vocal). La seva seu es trobava al carrer de la República núm. 18, al bar Turismo. El maig es va elegir per

---

91 Bernat Marquès Rullan va néixer a Sóller el 1869, i fou fill de Joan Marquès i Maria Rullan. Va emigrar a Puerto Rico el 1888. A l'illa del carib, era propietari de plantacions de cafè i d'un negoci d'exportació a Arecibo. Retornat a Mallorca es va establir a Palma, alternant la seva residència a entre Ciutat, la casa pairal de Sóller i la possessió de Son Palou a Bunyola (que ell va adquirir). A Ciutat, era propietari de *Cafès Palma*. Era membre del Partit Republicà Federal de Mallorca. Estava casat amb Catalina Mayol Lafouge, germana de Maria Mayol Colom, fundadora del Foment de la Dona i republicana, i era sogre del metge Josep Rovira, cunyat dels republicans Llorenç Roses Bermejo i Emili Darder Cànaves.

92 *Sóller* 13-02-1932

Junta directiva de Izquierda Republicana (1934)

votació la junta directiva, formada per Joan Palou Coll (president), Miquel Mayol Bestard (vice-president), Antoni Ramis Palou (secretari), Martí Morell Rullan (tresorer), Antoni Marroig Frau (vocal), Josep Arbona Ferrer (vocal) i Antoni Gay Morell (vocal).

A finals de 1934, es va crear el partit *Izquierda Republicana de Sóller*⁹³ amb la fusió dels Partit Republicà Radical Socialista i d'Unió Republicana. Aquest nou partit va prendre un caire més autonomista. En la primera Junta Municipal foren anomenats: Joan Palou (president), Jaume Bennàssar (vice-president), Cristòfol Barceló Pons (secretari), Josep Pizà Servera (vice-secretari), Sebastià Cirerol (comptador), Martí Morell (tresorer), Josep Arbona (vocal), Antoni Gay (vocal) i Jaume Coll (vocal); Maria Mayol Colom,⁹⁴ fou nomenada Presidenta Honorària. La seva seu es trobava al carrer República

Josep Serra Pastor

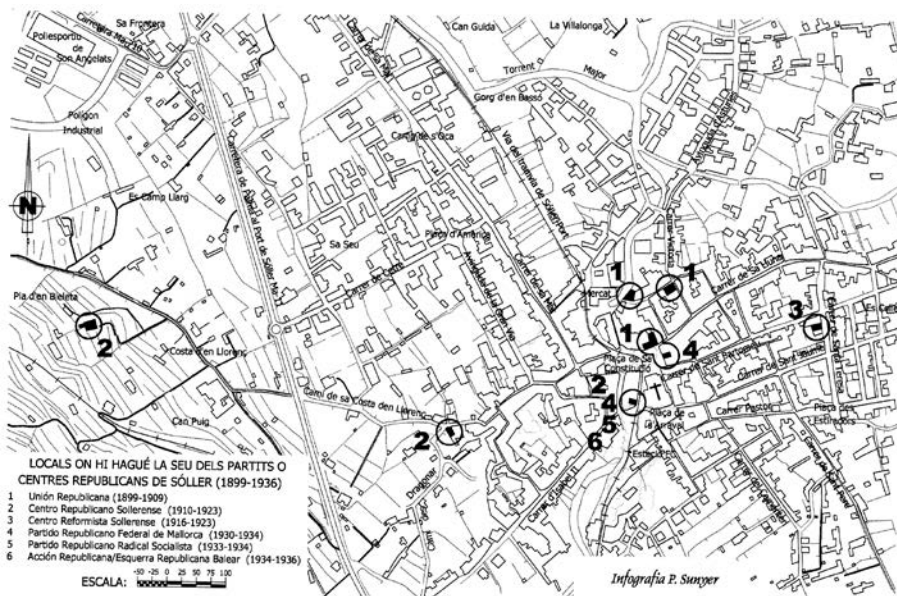
93 Que era la delegació local d'Esquerra Republicana Balear.

94 Va néixer a Sóller però fou educada a Burdeus, on la seva família tenia negocis. Amb estudis universitaris, quan va tornar a Mallorca va iniciar col·laboracions literàries al setmanari *Sóller* i va engregar la creació del Foment de Cultura de la Dona l'any 1926. A més, va dinamitzar la delegació local de l'Associació per a la Cultura de Mallorca. Catòlica convençuda (fou l'autora dels Goigs del Sant Crist del Convent) però d'idees republicanes, l'any 1933 es va afiliar a Unió Republicana, partit lligar a Acció Republicana d'Azaña, el mateix partit d'Emili Darder, Bernat Jofre i Francesc de Sales Aguiló, amb els quals tenia amistat. Poc després de les eleccions i després d'haver renunciat, per manca de suport, a la presidència del Foment de Cultura de la Dona, Maria Mayol va traslladar-se a Felanitx a l'escola de Portocolom. Posteriorment fou membre del Comitè de Relacions entre Catalunya i Mallorca i l'any 1936 signà el manifest *Resposta al Missatge dels Catalans*.

número 18.

L'any 1936, la junta directiva d'ERB de Sóller estava formada per: Joan Palou Coll (president), Daniel Riera Isard (secretari), Josep Arbona Ferrer, Sebastià Cirerol Garau, Josep Pizà Servera, Antoni Gay Morell, Martí Morell Rullan, Jaume Bennassar Mayol, Jaume Coll Garriga.

El cop d'Estat del 18-19 de juliol, va il·legalitzar les agrupacions republicanes i repressalià durament als seus membres, de manera que desaparegué el republicanisme després de quasi un segle d'existència.

Plànol de localització de les seus dels diferents partits i centres republicans

4. Conclusions

Podem dir tal com es reflecteix en l'anàlisi dels resultats electorals i l'evolució política, que el predomini conservador fou aclaparador en un municipi que per cultura, economia diversificada i abundants contactes amb l'exterior, hauria pogut tenir una vida política més diversificada. Sens dubte, el control exercit sota el règim de la Restauració per Jeroni Estades, és un element fonamental per entendre aquesta hegemonia. Així i tot, existia un debat polític i cultural en ocasions ben interessant i una certa pluralitat, que el caciquisme no podia ofegar del tot, representat principalment pels republicans i el moviment obrer i, en menor mesura i un altre sentit, pels carlins.

Les relacions entre republicans i mauristes foren bones mentre els republicans no contestaren el poder caciquista. Bons exemples d'això foren que entre 1907 i 1908 fou batle un republicà (Ramon Escalas) o que en

la proclamació de Jeroni Estades com a Fill Il·lustre, Bartomeu Castañer, exregidor de l'Ajuntament de Palma i afiliat al Partit Republicà, va definir Estades com «*un gran cacique para el bien de Sóller y que ojalá todos los pueblos tuvieran caciques como Estades*»

A partir de 1910 i la reorganització del republicanisme local i l'entrada de nous elements, no tan lligats als cercles socioeconòmics, com en Melchor Daviu, va donar lloc a un període de conflictiu constant; prova d'això fou la creació del setmanari *Heraldo de Sóller*, els diferents enfrontaments que en Joan Marquès —Pinoi— va tenir amb alguns republicans en el *Sóller*, o fins i tot alguna agressió física (el 1913, el cap del partit conservador Jeroni Estades i el conserge del CRS, Joan Pons Ferrer —*Blanco i Negro*— s'enfrontaren físicament, després que el segon intentàs agredir el primer; sembla que abans en Jeroni Estades també s'havia barallat amb el notari Llambies)

Durant la Restauració, Sóller es configuraria com una realitat política allunyada tant de les dinàmiques de les ciutats en les quals els partits contraris al règim podien ésser hegemònics (a les illes Balears, sobretot Maó i, en el període 1901-1905, Palma), com dels nuclis més petits i rurals en els quals el caciquisme i el torn de partits no tenia ni la més mínima contestació.

Aquest marc va canviar una mica durant la Segona República. A Sóller es va donar una activació de la vida política i cultural de la localitat, imperant la pluralitat de partits i una certa rellevància dels partits republicans d'esquerres. Malgrat això, la vida política municipal es va caracteritzar per la inestabilitat pròpia del període republicà. Això va provocar que hi hagués 7 batles en 6 anys, 5 republicans d'esquerres (un d'ells va repetir dues vegades en el càrrec) i 1 conservador.

5. Bibliografia

ARBONA, Miquel, *Converses solleriques. Un poc cada setmana (1964-1974)*, Ciutat de Mallorca, editorial Moll, 1977.

CASTANYER SASTRE, Joan, *La Junta Local de Reformes Socials i l'evolució del moviment obrer a Sóller (1900-1923)*, a *Randa* 20, Palma, 1986.

FULLANA PUIGSERVER, Pere, *Antoni Maura i el maurisme a Mallorca: 1853-1925*, Palma, Leonard Muntaner / Fundació Antonio Maura de Balears, 1998.

FULLANA PUIGSERVER, Pere, *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

GABRIEL, Pere, *El moviment obrer a Mallorca*, Barcelona, Curial, 1973.

LLADÓ I ROTGER, Francesc, *La lluita per un Sóller que no pogué ser. Noucentisme i nacionalisme al setmanari «Sóller» (1911-1915)*, Sóller, El Gall Editor, 2008.

LLADÓ I ROTGER, Francesc, «*Un sabatè*» d'*Heraldo de Sóller contra els republicans d'El Pueblo*, a IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller, Sóller,

Ajuntament de Sóller, 2010.

LLADÓ I ROTGER, Francesc, *Els primers mesos del setmanari republicà El Pueblo (1913)*, a V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2011.

LLADÓ I ROTGER, Francesc, *El setmanari republicà El Pueblo (1913-1918)*, a VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2012.

MARIMON RIUTORT, Antoni (coord.), *Atles d'Història de Mallorca*, Palma, Promomallorca Edicions SL, 2006.

MARIMON RIUTORT, Antoni, *La segona fase de la Restauració (1895-1923)*, a BELENGUER, Ernest (dir.), *Història de les Illes Balears*, tom III, Barcelona, Edicions 62, 2004.

MARIMON RIUTORT, Antoni, *Lluís Martí Ximenis. En els orígens de l'esquerra nacionalista a Mallorca*, a Afers nº 44, País Valencià, Editorial Afers, 2003, pàg. 141-156.

PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel, *Mallorca davant el caciquisme i la qüestió nacional (1917-1923)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel, *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*, Barcelona, Curial, 1980.

PÉREZ PASTOR, Plàcid, "Sóller: Evolució econòmica i social entre 1840 i 1936". dins *Església i Societat en la primera meitat del segle XX a Mallorca*, VIIè Simposium d'Història Social de la Religió, celebrat a Palma i a Sóller el maig de 2004. En premsa.

PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Les publicacions periòdiques de les impremtes Marquès i Calatayud*, dins I Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Palma, Edicions El Moixet Demagog, 2007.

QUETGLAS CIFRE, Antoni / BERNAT JOY, Catalina, *El moviment associatiu a Sóller (1868-1936)*, dins II Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2008.

QUETGLAS CIFRE, Antoni / ESTADES CASTAÑER, Joan, *L'emigració sollerica (1836-1936)*, Palma, Promomallorca Edicions S.A., 2009.

QUETGLAS CIFRE, Antoni / MARIMON RIUTORT, Antoni, *Anàlisi dels resultats electorals a Sóller durant la segona etapa de la Restauració (1901-1923)*, dins III Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2009.

QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Els batles republicans a Sóller (1931-1936)*, dins XXV Jornades d'Estudis Locals *La Segona República a les Balears*, Palma, IEB, 2008.

QUETGLAS CIFRE, Antoni, *La guerra civil a Sóller : la desfeta de la burgesia progressista*, Palma, Documenta Balear, 2012.

QUETGLAS CIFRE, Antoni (coord.), *Fills Il·lustres de Sóller*, Sóller,

Promomallorca Edicions SL, 2012

QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013.

GARCERÁN AULET, Rafel, *Melcior Daviu i Matas i la seva tasca en el republicanisme sòller, a V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2011.*

Dedicat a la memòria de
Lluc Coll Bernat - /Mestrutxo /-
i Joan Mayol Servera - /Felet /- (q.e.d.)

DE L'ÀGUILLES AL C.F. SÓLLER, UNA NOVA DENOMINACIÓ PER A UN PROJECTE AMBICIÓS

Bartomeu Joan Celià Sastre

Resum

Se fa un estudi dels aconteixements succeïts l'estiu de 1954 que provocaren que el CE Àguiles, com aleshores es denominava un club de futbol de la Vall de Sóller, passàs a denominarse CF Sóller.

EL FUTBOL LOCAL DURANT LA TEMPORADA 1953/54

Durant la temporada 1953/54 hi havia a Sóller tres equips federats, un de regional (CE Àguiles¹) i dos de categoria juvenil (CE Àguiles i CE Escolar).

- CE Àguiles de categoria regional: Format per primera vegada la temporada 1952/53 amb la denominació d'Àguiles Sóller per participar en el campionat regional d'Àguiles, una competició que no tenia vinculació federativa. Depenia de Les Àguiles, la branca esportiva de l'organització religiosa Acció Catòlica i d'aquí venia el seu nom. De cara a la temporada 1953/54 havia estat federat, transformant-se oficialment en *CD Águilas* (en espanyol, tal com estava prescrit per llei) i participà en el campionat de 3a regional, la categoria més inferior que organitzava la Federació Balear. La seva plantilla la formaven futbolistes locals i alguns militars de l'Estació Naval. Cap d'aquests jugadors rebia remuneració econòmica. La seva directiva² estava formada per: Jaume Capó Bosch (viceconciliari), Manuel Lozano De La Cruz (entrenador), Ramon Ripoll Casasnovas, Julià Cànaves, Joan Mayol Servera i Miquel Forteza Julià, aquests quatre darrers com a vocals.

- CE Àguiles de categoria juvenil i filial de la plantilla de regional: Els seus orígens es remonten al 1949, quan va ser organitzat per participar en tornejos de penyes locals i en competicions d'equips de centres d'Acció Catòlica d'altres poblacions. Ara bé, no havia estat federat fins a la temporada 1953/54. De cara a aquesta campanya participà en el

¹ CE són les sigles de Club Esportiu. En aquella època, i segons la legalitat vigent, la denominació sensera havia de ser en espanyol.

² Rigurosament parlant, no era una junta directiva, perquè era una secció de l'Acció Catòlica local, així que rebia la denominació de Comissió Assessora.

campionat juvenil de la Federació, denominat Trofeu *Hojas Iberia*.

– CE Escolar: Aquest conjunt de categoria juvenil havia estat federat l'estiu de 1953 i durant la temporada 1953/54 disputà el campionat juvenil enquadrat el mateix grup que l'Àguiles. D'aquesta manera, es donà la curiosa circumstància de que per primera vegada en la història competiren en partits de competició oficial un contra l'altre dos equips de Sóller. L'Escolar estava integrat principalment per estudiants del col·legi del Sagrats Cors i altres joves, sobretot del Port de Sóller.

Cal afegir a tot això que abans de la integració d'aquests conjunts en les estructures federatives, el futbol solleric havia viscut uns anys de crisi molt important. El darrer conjunt federat, l'Atlètic Sóller³, havia desaparegut a finals de la temporada 1950/51, en la que havia pres part en el campionat de 3a regional. El seu president havia estat Carles Rullan Bauçà, que també presidia la Peña del Constància. Després de la desaparició de l'Atlètic Sóller, no es formà cap nou equip i durant la temporada 1951/52 no hi havia a Sóller cap equip organitzat, fins el punt de que el Camp d'En Maiol deixà de ser utilitzat i l'herba hi creixia fins a alçades mai vistes. Mentrestant, era molt activa la Peña del Constància, que tenia algunes dotzenes de simpatitzants, i també estava prenent força la Peña Barcelonista, presidida per Martí Torrens Pastor.

Al finalitzar les competicions oficials de la temporada 1953/54, l'Àguiles de 3a regional quedà en segona posició, superat únicament per l'Hispano, de Palma. En principi l'ascens es descartava, sobretot per motius econòmics. Els conjunts juvenils varen tenir una campanya més discreta, quedant situats en la zona baixa de la classificació.

UN TRIANGULAR A BUNYOLA

Amb aquest panorama donà inici la temporada 1954/55 en la que en principi tot apuntava que havia de ser una continuació de l'anterior. L'única diferència era que només hi hauria un juvenil, el de l'Escolar, perquè les Àguiles no tenien intenció de formar equip en aquesta categoria.

A principis de juliol de 1954 començà una nova edició del torneig d'estiu de penyes locals, tal s'havia fet en anys anteriors. En aquesta ocasió els participants eren l'Huracán, el Folkloric, el Fornalutx i l'Escolar. Aquest darrer, en el que jugaven varis jugadors de la primera plantilla de l'Àguiles, resultà el guanyador.

El CE Àguiles inicià la pretemporada participant en un torneig amistós triangular a Bunyola, acte amb el que s'inagurava el nou terreny de futbol

---

³ Si bé era conegut oficialment com Atlètic Sóller, el seu nom oficial era Unión Deportivo Atlético de Sóller.

d'aquella població, juntament amb el Bunyola i el Recreatiu Mallorca. Els resultats d'aquest torneig foren:

Àguiles 4 – Bunyola 4
R. Mallorca 7 – Bunyola 1
Àguiles 3 – R. Mallorca 0

Amb aquests resultats, l'Àguiles es proclamà campió, seguit del Recreatiu Mallorca. El darrer partit, contra el R. Mallorca, es jugà l'1 d'agost i passaria a la història per ser el darrer en el que el l'equip faria ús de la denominació d'Àguiles.

LA CREACIÓ DEL GRUP BALEAR DE 3ª DIVISIÓ

En aquell moment succeí un fet que va ser clau de cara a la modificació de les estructures del futbol local: la creació del grup balear de 3a divisió.

A principis dels anys 50, el futbol mallorquí vivia una època poc favorable. Molts d'equips de la Part Forana que a la dècada anterior havien estat els més destacats en el campionat de 1ª Regional, o ja s'havien dissolt o bé competien en les categories lligueres inferiors. El Constància, que el 1944 havia jugat fins i tot una promoció d'ascens a 1ª Divisió, acabà desapareguent i quan se reformà hagué de començar a categories regionals⁴. Per altra banda, se donà la curiosa circumstància que dos conjunts palmesans, l'Atlètic Balears i el Mallorca, coincidiren a 2ª divisió les temporades 1951/52 i 1952/53, cosa que provocà que arrossegassin espectadors d'altres poblacions. Ara bé, en poc temps els dos havien perdut la categoria. La crisi econòmica que arrossegaven i pressions dels conjunts peninsulars, que no volien fer varis desplaçaments a les Illes serviren com a revulsiu per crear un grup balear de 3a divisió, que va veure la llum la temporada 1954/55 dividit en dos sectors, Mallorca i Menorca. Per formar-lo, se decretà un ascens en massa dels conjunts de 1ª Regional, que es sumaren als que ja estaven a 3^a. Així les coses, els equips mallorquins que inaguraren el campionat foren At. Balears, Binissalem, Constància, Mallorca, Manacor, Poblense, Porreres i Santanyí. A Menorca se jugaria una lliga apart i el seu campió disputaria una final amb el seu homònim mallorquí, donant oportunitat al guanyador a entrar en una fase d'ascens a 2ª Divisió.

L'ÀGUILLES CANVIA DE NOM I D'OBJECTIUS

La formació del grup balear de 3ª divisió provocà entre la major part de l'afició de Sóller una sensació de frustració. A més, les possibilitats d'ascens

⁴ El Constància, que va estar inactiu una temporada sencera, va tenir la sort que a Inca hi havia un conjunt de 1ª Regional, el Sallista. Aquest canvià el nom per el de Constància i així s'estalvià el problema de començar a 3ª Regional.

a curt plaç eren poques, perquè l'Àguiles estava a 3ª Regional⁵. Ara, a molts se'ls obriren els ulls al comprovar que aquella teoria del localisme totalment *amateur* que propugnava Acció Catòlica no conduïa a la categoria nacional i tenir la certesa que el l'únic camí directe a la 3a divisió passava per transformar l'estructura del futbol solleric.

Qui varen prendre la iniciativa foren Manuel Lozano De La Cruz⁶, aleshores entrenador de l'Àguiles i Joan Puig Rul·lan, empresari, ambdós vinculats a la Penya Barcelonista, que se posaren en contacte amb la cúpula d'Acció Catòlica. En vista de la situació, el dimarts 4 d'agost el pare Joan Capó, Vice Consiliari Diocesà d'Acció Catòlica, convocà a una reunió a la Junta Esportiva d'Àguiles i convidà a ella a tots els aficionats als que els interessàs el futur del futbol solleric.

A la reunió quedà clar que l'afició tenia interès en que un equip local jugàs a 3ª Divisió, amb els millors equips de Balears. El primer problema era que les Àguiles sempre havien fomentat el futbol 100 per 100 aficionat i en el nou projecte, si se volia aspirar a la categoria nacional, arribaria un moment en que s'haurien de portar jugadors de fora i pagar-lis unes compensacions. També era evident que si els de fora cobraven, els de Sóller no voldrien ser menys. Per tot això, Àguiles volia quedar en un segon pla, suggerint un canvi de nom a l'equip.

Amb el vist i plau de tots els assitents es donaren poders a Manuel Lozano De La Cruz, per a que formàs una junta directiva d'acord amb la nova orientació que se volia donar al futbol local i que es posàs en contacte amb els actuals jugadors de l'Àguiles, els quals tendrien les portes obertes per ingressar en la nova societat. També en aquella reunió se suggeriren noms per a l'Entitat, assolint provisionalment el de Sóller CF, si bé en alguns escrits de la premsa també es llegeix Sóller FC⁷.

El 9 d'agost va prendre possessió la nova junta directiva, presidida per Joan Puig Rul·lan, integrada en principi dins l'estructura d'Acció Catòlica⁸.

La directiva quedà formada de la següent manera:

President:	Joan Puig Rul·lan
Vicepresident:	Gabriel Mayol Trias
Secretari:	Josep Morell Rosselló
Vice secretari:	Joan Rul·lan Ensenyat
Tresorer:	Miquel Forteza Julià

---

5 Curiosamet, no hi havia categoria intermitja entre ia 1a i 3a regional, perquè no existia la 2a regional.

6 Manuel Lozano De La Cruz, qui algun temps després presidí el CF Sóller que ell havia ajudat a formar, era un malagueny que exercia com a secretari del jutjat comarcal. En la seva joventut havia estat soci fundador del CD Màlaga, el 1921. També havia estat fundador de la Penya Malaguista i del CD Alameda, a Màlaga.

7 "CF" són les inicials de "Club de Futbol".

8 Per aquest motiu, es mantenia el local social al casal de Cal Bisbe, seu local d'Acció Catòlica.

Comptador: Josep Monzón Peris
 Vocals: Joan Font Català
 Martí Torrens Pastor
 Joan Castanyer Casasnoves
 Ramon Rul·lan Rul·lan
 Jaume Ventura Prossa
 Francesc Cruelles Barrera

La comissió esportiva, encarregada de dirigir els entrenaments i fer les alineacions, estava formada per: Manuel Lozano, Joan Font, Santiago Colomer i Rafel Socies. El pare Antoni Cerdà va ser designat consiliari⁹. En la directiva trobam varis històrics del futbol solleric, com Joan Rul·lan, Ramon Rul·lan i Gabriel Maiol, vinculats a les èpoques glorioses del CD Sóller, desaparegut el 1949, però apartats a partir d'aquell moment del futbol.

L'ambient d'eufòria que es generà provocà una gran demanda dels abonaments de tribuna de cara a la temporada 1954/55, que tenien un preu de 100 pessetes anuals per als homes i 50 les dones i els nins. A mitjans d'agost ja hi havia inscrits a mig centenar d'abonats¹⁰.

NOU ESCUT, MATEIXOS COLORS

El primer partit baix la nova denominació va ser en el Camp d'En Maiol el 22 d'agost contra el Binissalem, de 3ª divisió. El resultat va ser de Sóller FC 3 – Binissalem 5. Els locals presentaren la següent alineació: Pérez (Quete)-Jorquera I, Hoyos, Sastre (Pujol)- Gómez, Pujol (Jorquera II)- Forteza (Fontanet), Castanyer, Vicens, Esteve i Socies. Els gols foren marcats per Castanyer (2) i Vicens.

El dia 24 d'agost, el Sóller FC guanyà per 4 a 2 al Recreatiu Mallorca, adjudicant-se així el trofeu que oferia l'Ajuntament, el qual fou recollit pel porter Pérez.

Abans de finalitzar l'agost, s'adoptà la denominació definitiva de CF

⁹ Per a més detalls sobre aquelles reunions, es pot consultar l'annex, documents 1, 2 i 3.

¹⁰ Setmanari Sóller, 14-8-1954. Els primers abonats del nou equip foren: Manuel Lozano De La Cruz, Joan Celià Colom, Joan Pascual Castañer, Joan Puig Rul·lan, Gabriel Mayol Trias, Agustín Cruellas Barrera, Francesc Cruellas Barrera, Joan Tomàs Garcías, Antoni Castanyer Coll, Joan Castañer Casasnovas, Martí Torrens Pastor, Ramon Ripoll Casasnovas, Joan Rul·lan Rul·lan, Sebastià Alcover Colom, Miquel Colom Rul·lan, Ramon Rul·lan Rul·lan, Ramon Bernat Rul·lan, Rafel Socias Florit, Santiago Colomé Costa, Joan Mayol Mayol, Miquel Forteza Julià, Joan Lladó Colom, Andreu Arbona Oliver, Damià Mayol Marquès, Antoni Casasnovas Soberats, Josep Magraner Berio, Jaume Vaquer Juan, Bartomeu Estades Colom, Mateu Seguí Canals, Miquel Pomar Pomar, Joan Piçà Serra, Albert Bernat, Bernardí Celià Colom, Antoni Josep Rul·lan Colom, Vicenç Mayol Escandell, Rafel Vicens Desclaux, Pere Altes Coll, Jaume Frau Linàs, Josep Morell Ozonas, Bartomeu Casellas Rotger, Francesc Estarellas Flexas, Guillem Rul·lan Nicolau, Joan Alemany Vich, Tomàs Negre Pastor i Carles Rul·lan Bauçà.

Sóller, motivada pel fet de que per llei estava prohibida la denominació "fútbol club"¹¹. També es decidí que els colors de l'equip serien samarreta blanca i calçons i calces negres, com l'Àguiles. El motiu va ser el simple estalvi econòmic, perquè comprar un nou equipament implicava un desemborsament. L'escut sí que va ser nou i consistia en una interpretació futbolística del propi escut de Sóller, substituint el sol per un baló de futbol i davall es lleons se situaren els ars olímpics¹².

EL CF SÓLLER ÉS ADMÈS A 1ª REGIONAL

Mentrestant, la directiva es plantejà com objectiu que la Federació vengués a bé a que el CF Sóller jugàs el Campionat de 1ª Regional. Aquell organisme es mostrà comprensiu, però el problema era que el calendari ja estava fet. En tot cas, hi havia rumors de renúncies i si això se produïa, la Federació oferiria les places vacants entre els equips que les sollicitassin.

El dimarts 31 d'agost, quan just faltaven 5 dies per que es disputàs la 1ª jornada, la Federació comunicà que, per renúncia del Recreatiu Mallorca i de La Salle Manacor, el CF Sóller i el CE Murense havien estat admesos a 1ª Regional. Així començava la seva existència el CF Sóller. En principi, tots els integrants de la seva plantilla eren de Sóller o militars de l'Estació Naval i fins alguns mesos després no arribaren els primers futbolistes de fora de La Vall. Arribar a categoria nacional va ser un procés un poc més llarg i no s'aconseguí fins el gener de 1956, a través d'una competició denominada Lliga de Permanència.

CONCLUSIÓ

La conclusió de l'estudi és que el CF Sóller es formà amb un objectiu clar i definit: ascendir a categoria nacional i que per arribar-hi s'havien de transformar les estructures de l'Àguiles.

NOTA FINAL

No voldria acabar aquest article sense fer abans una ressenya a un fet que succeí el passat estiu de 2013: una commemoració del 90 aniversari del CF Sóller, organitzada per unes entitats locals. Fetes les oportunes investigacions voldria dir alguna cosa respecte.

La base de tal commemoració fa referència a un escrit publicat a internet, més en concret al portal wikipedia, en el qual hi ha una història del CF Sóller. Aquest escrit no és obra meua, però la seva base són escrits meus, ja que som

---

11 Després de la Guerra Civil, tots els equips amb denominacions d'origen anglès, tals com "Fútbol Club", "Racing", Athletic o "Sporting" foren obligats a canviar-les a altres totalment en espanyol.

12 En realitat aquest disseny no era nou. A finals de 1944, quedà finalista en un concurs organitzat per la directiva del CD Sóller per trobar un nou escut de la Societat. Probablement era el millor disseny presentat, però se'l considera massa atrevit en aquells temps de posguerra.

citat en algunes ocasions al peu de pàgina. Per tot això, veig necessari fer un aclariment:

1) És cert que el camp de tarongers del Camp d'En Maiol es transformà en camp de futbol l'estiu de 1923 i que el primer equip que l'ocupà va ser el Marià Sportiu, que el juny de 1923 ja tenia aprovats els seus estatuts.

2) Posteriorment, hi hagué successius canvis de denominació, unes vegades per canvi d'orientacions i altres per motius econòmics: (Sóller FB el 1926; CD Sóller el 1935, i Atlètic Sóller el 1949). Habitualment els directius eren els mateixos que passaven de l'un a l'altre i quan un club desapareixia l'altre ocupava el seu espai al considerar-se hereu del seu historial.

3) El CF Sóller procedeix de l'Àguiles, però aquest no procedeix de l'Atlètic Sóller, sinó d'una estructura paral·lela, que ja existia en temps de l'Atlètic Sóller, i precisament les relacions entre les dues entitats no eren sempre cordials¹³.

4) La directiva del primer CF Sóller i la del darrer l'Atlètic Sóller no tenen pràcticament res en comú. Que hi hagué jugadors que sí jugaren en els dos equips és cert, però aquest vincle no implica l'herència de l'historial.

5) Per tot això consider que l'historial del CF Sóller es pot remontar, com a molt enrera a la fundació dels equips de l'Àguiles (el seu juvenil el 1949 o el seu equip de majors, que jugà els seus primers partits en el campionat d'Àguiles de 1952). En tot cas, el que complia 90 anys l'estiu de 2013 era el Camp d'En Maiol, el camp de futbol més antic de Mallorca encara en ús.

---

13 Durant la temporada 1949/50 coexistiren l'Atlètic Sóller, que competia en el campionat de "Educación y Descanso", sense vinculació amb la Federació, i el juvenil Àguiles, que ho feia en el campionat regional d'Àguiles. Els dos tenien directiva diferent i les discussions sobre la utilització del Camp d'En Maiol eren freqüents.

ANNEXOS

Document 1: Nota de premsa publicada en el Setmanari Sóller del 7 d'agost de 1954. Es fa un resum de la reunió que va tenir lloc dies abans en la que es decidí reorientar l'objectiu del primer equip de futbol i transformar les seves estructures amb la idea d'arribar el més aviat possible a categoria nacional

NOTA DE LA COMISIÓN DEPORTIVA DE ÁGUILAS

El Pasado miércoles, día 4 de los corrientes, en el local de Ca'l Bisbe, de esta ciudad, tuvo lugar una reunión convocada por el Vice-consiliario diocesano de las Hermandades Obreras, Rvdo. D. Jaime Capó Bosch, con objeto de estudiar nuevas directrices en el ámbito del fútbol local, como consecuencia de la brillantísima actuación del equipo de fútbol C.D. Águilas que en el primer año de actuación como club afecto a la Federación Regional de Fútbol se ha proclamado subcampeón del Grupo Palma imbatido.

A dicha reunión habían sido convocados, además de la Junta Deportiva de Águilas, la Peña Azulgrana y los aficionados al fútbol que quisieran asistir.

A la hora señalada y bajo la presidencia del Rvdo. Sr. Capó y del nuevo Consiliario de A.C., Rvdo. D. Antonio Cerdá Bibiloni, y con la asistencia de las expresadas representaciones y concurrencia de numerosísimos aficionados tuvo lugar dicha reunión. Después de informar del objeto de la reunión, que no era otro que a la vista de los nuevos horizontes dentro del fútbol local, como consecuencia de la nueva estructuración dada al fútbol aficionado por la Federación Nacional y la perspectiva de una futura 3ª División en la localidad, la Sección Deportiva de Águilas comisionaba a D. Manuel Lozano de la Cruz, actual entrenador del equipo, a fin de que requiriera a las personalidades que reúnan las debidas condiciones exigidas dentro de las normas trazadas para que, con independencia absoluta y aún siendo una Obra Marginal de A.C. pueda formarse una Directiva que se haga cargo del equipo, tanto en su orden moral, económico y deportivo, que inclusive pueda si lo desea renovar el nombre del quipo y titularle Sóller C.F.

Todos los reunidos prestaron su conformidad a tal proyecto, prometiendo su colaboración y ayuda incondicional al equipo.

Una vez designadas las personas que en definitiva hayan de regir los nuevos destinos del fútbol local serán dadas a conocer a la afición y darán comienzo a sus gestiones encaminadas al engrandecimiento del equipo y fomentación de la afición local.

La Comisión Deportiva del C.D. Águilas

Document 2: Nota oficial d'Àguiles publicada en el Setmanari Sóller del 14 d'agost de 1954, pràcticament una continuació de l'anterior, en la que se comenta alguns aspectes puntuals, destacant el detall de que en principi el nou equip de futbol, que s'havia de dir Sóller FC, continuaria vinculat a Acció Catòlica.

NOTA OFICIOSA DE ÀGUILAS

Después de algunas reuniones celebradas últimamente con diversos aficionados al fútbol con vistas a la próxima temporada futbolística en esta ciudad, se ha procedido a la ampliación de la Comisión Deportiva, ingresando en la nueva junta nuevos directivos dispuestos a colaborar en el resurgimiento del fútbol sollerense.

En la próxima temporada futbolística nuestro equipo representativo tomará el nombre de nuestra querida ciudad y se denominará Sóller Fútbol Club (Sóller F.C).

Por otra parte, este equipo seguirá actuando como una de las obras marginales de la A.C. sollerense, rigiéndose las normas que, como obra independiente de la A.C, diere la Jerarquía.

La remozada Junta Directiva se reunirá el próximo lunes para iniciar sus gestiones, y muy especialmente para tratar de los próximos partidos de las fiestas de San Bartolomé.

Obra Atlético Recreativa de los Jóvenes de A.C.

Document 3: Article publicat en el Setmanari Sóller del 14 d'agost de 1954 i signat per X, que tenc la impressió que és Manuel Lozano De La Cruz, molt actiu aquell estiu en el que s'estava reestructurant el futbol local.

Por fin, parece que el letargo en que se encontraba nuestro fútbol, otrora floreciente y uno de los mejores de Mallorca, habrá terminado. La reunión celebrada, a la cual asistieron gran número de aficionados, el 4 del corriente, las conclusiones que en ella se adoptaron y los nombres que para la constitución de la nueva Junta Directiva se han propuesto, así parecen indicarlo. El hecho en sí merece que todos los sollerenses, seamos deportistas o no, lancemos un hurra de los grandes, un ¡viva! a todo pulmón, pues al fin nuestra ciudad va a tener un equipo digno de su nombre y de su tradición deportiva. Desde luego que ahora estamos únicamente en los comienzos. Se ha lanzado la idea por quien debía lanzarse, se ha recogido calurosamente y de las ideas se ha pasado a los hechos. Hechos, que es lo que en deporte importa, es lo que al menos hasta ahora hemos podido presenciar.

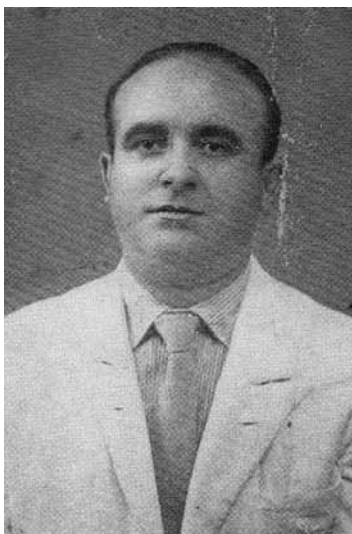
Ahora nos toca a nosotros. Nosotros, todos los sollerenses, tenemos la obligación de ayudar con nuestro esfuerzo a que dentro de poco estos hechos se conviertan en espléndidas realidades. ¿Qué es lo que hay que hacer? Pues muy fácil y muy sencillo: ayudar y colaborar no en sentido platónico y idealista, sino de una manera práctica y eficaz. La nueva y flamante junta abriga los mejores propósitos. Estamos seguros que hará cosas buenas y bien hechas. Pero sola, sin el apoyo y la ayuda de todos nosotros, ayuda espontánea y sencilla como es el verdadero deporte, pocas cosas podrá hacer como no sea el ridículo. Ellos, para desenvolverse sin estrecheces, necesitan doscientos socios de cien pesetas anuales. No ponemos en duda el que los encontrarán enseguida, porque no dudamos que en Sóller tengamos doscientas personas altruistas que quieran contribuir de corazón a renacer lo que nunca debimos dejar perecer. Pero no hay que conformarse de mucho menos en alcanzar la cifra dada. Hay que rebasarla plenamente y hay que demostrar ante propios y extraños que Sóller es deportista y que Sóller ama el fútbol.

Luego también necesitan nuestra presencia. ¿No se han fijado en el triste aspecto que ofrece el campo de fútbol medio vacío? Por muy importante que sea el encuentro que se dispute, si falta el elemento “público” ante los ojos de los jugadores y de los dirigentes pierde una buena parte de su calidad. Prestemos nuestra ayuda monetaria y nuestra presencia personal y de esta forma cumpliremos con nuestro deber de ciudadanos deportistas.

No hay que dudar, repetimos, de la eficiencia de los nuevos dirigentes. Su deportividad y su dinamismo están bien demostrados y son una garantía de su buen trabajo. Dejémosles hacer. Para nosotros, hagamos lo que nos corresponde. No dejemos pasar por alto la ocasión, para que en Sóller volvamos a tener fútbol del bueno. Dejémonos de inútiles partidismos, incompatibles con el deporte y pensemos únicamente en los buenos tiempos pasados, en aquellas épocas de esplendor de nuestro fútbol que vamos a demostrar que no se fueron para no volver. Seamos dignos de nuestros antecesores y dejemos cerrado dentro de un paréntesis esta larga época de inactividad. No insinuamos que tengamos que desempolvar precisamente viejas glorias y seguir caminando por los trillados surcos de antaño. No. Hay que inculcarle nueva vida y nuevas actividades modernas, acordes con la época que nos ha tocado vivir.

Esta es nuestra manera de pensar y creemos que el la mayoría. Ha llegado la hora de que hagamos algo para que Sóller vuelva a tener fútbol, aunque para ello tengamos que convertirnos nosotros mismos en jugadores entrenadores y espectadores.

Manuel Lozano De La Cruz, primer entrenador del CF Sóller i home clau en la transformació de l'Àguiles en el CF Sóller.

CF Sóller 2 – Pollensa 2. Jornada 1 del campionat de 1ª regional de la temporada 1954/55. Primer partit de competició oficial amb la denominació CF Sóller.

Drets: Benjamín Pérez, Miquel Esteve, Tomeu Fontanet, Pep Pujol, Gómez, Sebastià Forteza, Quete (porter suplent).

Arrufats: Manuel Borràs, Toni Magraner, Toni Jorquera, Jordi Vicens, Eduardo Hoyos.

